

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL
SCIENCES ΣΧΟΛΗ**

**ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»**

**Η ΠΑΡΙΣΙΝΗ ΚΟΜΜΟΥΝΑ ΩΣ ΜΟΡΦΗ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ
ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ**

**Η ΜΑΡΞΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΑΙ Η ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ
ΠΡΟΣ ΑΥΤΗ ΤΟΥ ALAIN BADIOU**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΟΥΝΤΑΣ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ 2022

Τριμελής Επιτροπή

Αλέξανδρος Χρύσης, Καθηγητής (Επιβλέπων)

Παναγιώτα Γεωργοπούλου, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια

Αλεξάνδρα Χαλκιά, Καθηγήτρια

Copyright © Μιλτιάδης Τούντας, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Πρόλογος- Ευχαριστίες

Η αλήθεια είναι ότι, ενώ ήξερα πως θέλω να καταπιαστώ με κάποιο ζήτημα της μαρξιστικής πολιτικής και κοινωνικής θεωρίας -η οποία είναι και η μεγάλη μου αγάπη - του κράτους, δεν ήμουν απολύτως σίγουρος ποιο ακριβώς θα είναι το ζήτημα αυτό. Βάσει αυτού, ευχαριστώ ιδιαίτερος τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Χρύση που μου έθεσε την πρόκληση ενός τόσο απαιτητικού θέματος, αλλά το κυριότερο, ενός θέματος επίκαιρου όσο ποτέ. Καθώς, τα σύννεφα ενός νέου παγκοσμίου πολέμου φουντώνουν, η μακράς διάρκειας χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση που πλήττει όλα τα καπιταλιστικά κράτη, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, χωρίς ορατό το σημείο εξόδου της, με την επέλαση και επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού και της οικονομίας της αγοράς σχεδόν σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής της ανθρωπότητας επιβάλλουν τον αναστοχασμό και τη δράση για να αποφευκτεί η εξαφάνιση του ανθρώπινου είδους. Το μήνυμα της Κομμούνας υπό αυτήν την έννοια είναι διαχρονικό, αφού είναι η πρώτη – ατελής - προσπάθεια της εργατικής τάξης, δηλαδή της μεγάλης πλειοψηφίας του ανθρώπινου πληθυσμού, στον καπιταλισμό να καταργήσει το βασικότερο μηχανισμό υποστήριξης και αναπαραγωγής της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο, το αστικό κράτος.

Παρόλο που μοιάζει τετριμμένο, θέλω να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές μου για αυτά τα δύομισι χρόνια των σπουδών μου στο μεταπτυχιακό αυτό. Με τον έναν ή με τον άλλον τρόπο, άλλος σε μικρότερο και άλλος σε μεγαλύτερο βαθμό, συνετέλεσαν ώστε να 'ρθει αυτή η εργασία σε πέρας. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω και τους συμφοιτητές μου· στα χρόνια αυτά της τηλεκπαίδευσης και των κλειστών πανεπιστημίων, ο αναγκαστικά μειωμένος χρόνος που περάσαμε μαζί, οι συζητήσεις και οι συνεργασίες μας συνέβαλαν και αυτές με τον τρόπο τους εμμέσως σε αυτήν την εργασία. Να ευχαριστήσω θερμά και τις δυο καθηγήτριές μου που δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην τριμελή επιτροπή της διπλωματικής μου, την κ. Αλεξάνδρα Χαλκιά και την κ. Παναγιώτα Γεωργοπούλου.

Θέλω σε αυτό το σημείο να ευχαριστήσω για άλλη μια φορά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Αλέξανδρο Χρύση για την καθοδήγηση και τη βοήθεια που εδώ και ένα χρόνο μου παρείχε αδιαλείπτως σε ό,τι χρειάστηκα για τη

διπλωματική μου. Οι συμβουλές του και οι συζητήσεις μαζί του υπήρξαν για μένα ιδιαίτερα ουσιαστικές.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω την οικογένειά μου που με στήριξε καθ' όλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού μου και ιδιαίτερα τη μητέρα μου που με βοήθησε στην επιμέλεια του κειμένου, όπως επίσης και τη σύντροφό μου Μαρία που στάθηκε δίπλα μου όλο αυτό το διάστημα και ουσιαστικά σε πολλές περιπτώσεις εκτέλεσε χρέη γραμματέα· την ευχαριστώ μέσα από τα βάθη της καρδιάς μου.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	σελ. 8
Η Παρισινή Κομμούνα ως μορφή πολιτικού υποκειμένου στο έργο του Κ. Μαρξ	σελ. 13
Ο Αλαίν Μπαντιού και η Παρισινή Κομμούνα	σελ. 47
Συμπεράσματα	σελ. 70
Βιβλιογραφία	σελ. 81

Περίληψη

Η εργασία αυτή έχοντας ως οδηγό το έργο του Καρλ Μαρξ *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* καλείται να εξετάσει - 150 χρόνια έπειτα από την ύπαρξη του ιστορικού φαινομένου της Κομμούνας - το πολιτικό υποκείμενο που αναδύθηκε διαμέσου της πάλης των κομμουνάρων, της κοινωνικής και ταξικής σύγκρουσης που συντελέστηκε στο Παρίσι του 1871 για αυτοχειραφέτηση απέναντι στο αστικό κράτος. Θα προσεγγίσουμε κρίσιμα ζητήματα που αφορούν τη μορφή και το περιεχόμενο του πολιτικού υποκειμένου της Παρισινής Κομμούνας, καθώς και της δομής της ως οργάνου λαϊκής- εργατικής εξουσίας. Μεθοδολογικά η προσέγγισή μας θα αναπτυχθεί αξιοποιώντας τη μαρξική και μαρξιστική φιλοσοφική παράδοση του διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού. Θα επιχειρηθεί να εξεταστεί κατά κύριο λόγο η μαρξική προσέγγιση της Παρισινής Κομμούνας, αλλά συγχρόνως θα αξιοποιηθούν - όπου θεωρείται σκόπιμο - και άλλες συναφείς ή και αντιθετικές ερμηνείες που μπορούν να φωτίσουν σε αντιδιαστολή προς τη μαρξική το όλο ζήτημα. Αφού ολοκληρωθεί η παρουσίαση, ανάλυση και ερμηνεία της μαρξικής προσέγγισης της Παρισινής Κομμούνας θα προχωρήσουμε σε μια συγκριτική εξέταση της ερμηνείας του Μπαντιού για την Κομμούνα σε σχέση με αυτή του Μαρξ. Επιπλέον θα αναδείξουμε τη ρηξιακή ερμηνεία του Μπαντιού για την Παρισινή Κομμούνα στη συνάφεια, αλλά και στην αντίστιξη της προς άλλες σύγχρονες ή παραδοσιακές θεωρητικές αναγνώσεις και μελέτες. Τέλος, αντί επιλόγου, διατυπώνονται τα συμπεράσματα που προκύπτουν συνολικά από την εργασία και επιχειρείται να σκιαγραφηθεί μια απάντηση για την επικαιρότητα και ορθότητα της μαρξικής σκέψης έναντι μεταμοντέρνων και μεταμαρξιστικών προσεγγίσεων στο επίπεδο της πολιτικής και κοινωνικής θεωρίας και πρακτικής, όπως αυτή αντανακλάται στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα.

Λέξεις κλειδιά: Μαρξ , Μπαντιού , Προλεταριάτο , Κομμούνα , Μεταμαρξισμός, Πολιτικό Υποκείμενο, Κράτος

Abstract

This thesis is guided by the work of Karl Marx *the Civil War in France* which is called upon to examine - 150 years after the existence of the historical phenomenon of the Commune - the political subject that emerged through the communards struggle, the social and class conflict that took place in Paris in 1871 for self-emancipation against the bourgeois state. We will approach critical issues concerning the form and content of the political subject of the Paris Commune, as well as its structure as an instrument of popular-workers' power. Methodologically, our approach will be developed utilizing the marxian and marxist philosophical tradition of dialectical and historical materialism. There will be an attempt to examine mainly the marxian approach of the Paris Commune, but at the same time other relevant or contradictory interpretations will be used, where appropriate, which may shed light on the whole question in contrast to marxian. After completing the presentation, analysis and interpretation of the marxian approach of the Paris Commune, we will proceed to a comparative examination of Badiou's interpretation of the Commune in relation to that of Marx. In addition, we will highlight Badiou's groundbreaking interpretation of the Paris Commune in its relevance, but also in its opposition to other modern or traditional theoretical readings and studies. Finally, instead of an epilogue, the conclusions drawn from the work as a whole are formulated and an attempt is made to outline an answer to the timeliness and correctness of marxian thought against postmodern and post-marxist approaches at the level of political and social theory and practice, as reflected in contemporary social movements.

Key words: Marx, Badiou, Proletariat, Commune, Metamarxism, Political Subject, State

Εισαγωγή

Στις 20 Ιούλη 1870 ξεσπά ο γαλλοπρωσικός πόλεμος, αφορμή αποτέλεσε η άρνηση της δεύτερης Γαλλικής Αυτοκρατορίας να αποδεχτεί τον Γερμανό πρίγκιπα Λεοπόλδο Χοεντσόλερν ως υποψήφιο για τον θρόνο της Ισπανίας. Αυτό βεβαίως ήταν μόνο η αφορμή. Τα αίτια, όπως συνήθως συμβαίνει, είναι πολύ βαθύτερα. Η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη των γερμανικών κρατιδίων ωθούν την αστική τάξη του Γερμανικού έθνους προς την αναζήτηση ενοποίησής τους σε ένα μοναδικό κράτος. Η Πρωσία με πρωτεργάτη τον καγκελάριο Μπίσμαρκ θα κληθεί να παίξει τον ρόλο του ενοποιητή του ενιαίου Γερμανικού έθνους - κράτους. Η Γαλλική Αυτοκρατορία σε καμιά περίπτωση δε θα μπορούσε να επιτρέψει κάτι τέτοιο: αυτή η εξέλιξη αμφισβητούσε την ηγεμονία της γαλλικής αστικής τάξης στην ήπειρο. Μια διαιρεμένη Γερμανία της ήταν πολύ πιο χρήσιμη και ελέγξιμη. Αντίστοιχα, η Γερμανία εποφθαλμιούσε την πλούσια σε κοιτάσματα περιοχή της Λωραίνης – Αλσατίας. Ταυτόχρονα, ο Μπίσμαρκ αντιλαμβανόταν πλήρως ότι ένας πόλεμος με τη Γαλλία θα σφυρηλατούσε την οριστική ενότητα της Γερμανίας. Έτσι τον Ιούλιο του 1870 οδηγούμαστε στον γαλλοπρωσικό πόλεμο. Με την αστραπιαία και καθολική νίκη των Γερμανικών στρατευμάτων έναντι της παρηκμασμένης δεύτερης Γαλλικής Αυτοκρατορίας του Ναπολέοντα Βοναπάρτη και τη συνθηκολόγησή του οι Γερμανοί φτάνουν ως τις πύλες του Παρισιού, όπου και το πολιορκούν.

Λίγες μέρες νωρίτερα, και αφού είχε προηγηθεί η συνθηκολόγηση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στις 2 του Σεπτεμβρη στο Σεντάν, στη Γαλλία ξεσπά αναβρασμός. Η αστική τάξη του έθνους παίρνει την πρωτοβουλία των κινήσεων : ο Γαμβέτας στο Παρίσι ανακοινώνει την κατάργηση της μοναρχίας με την εγκαθίδρυση της τρίτης Γαλλικής Δημοκρατίας, τη σύσταση κυβέρνησης «Εθνικής Άμυνας», τη συγκρότηση εθνοφρουράς του Παρισιού, ώστε η πόλη να αμυνθεί απέναντι στους Γερμανούς πολιορκητές.

Γρήγορα όμως, η εργατική τάξη του Παρισιού και τα μεσαία και κατώτερα μικροαστικά στρώματα συνειδητοποιούν ότι και αυτή η υποτιθέμενη αντιμοναρχική κυβέρνηση «Εθνικής Άμυνας» είναι προδοτική αφού υπογράφει ανακωχή με τους Γερμανούς η οποία ορίζει ότι η εθνοφρουρά του Παρισιού πρέπει να διαλυθεί, να παραδοθεί ο οπλισμός της και τα φρούριά της. Τα λαϊκά στρώματα που απαρτίζουν την Παριζιάνικη εθνοφρουρά αποτελούνται κυρίως από ένοπλους εργάτες και μικροαστούς. Αυτά τα στρώματα δεν αποδέχονται σε καμιά περίπτωση μια τέτοιου

είδους ατιμωτική συνθηκολόγηση. Στην πόλη δημιουργείται επαναστατικός αναβρασμός.

Εν τω μεταξύ, οι φιλομοναρχικές και αντιδραστικές δυνάμεις που υποστηρίζονται από την συμμαχία του τραπεζικού κεφαλαίου και των γαιοκτημόνων επιβάλλονται στις εκλογές για τη συγκρότηση νέας εθνοσυνέλευσης στις 7 Φλεβάρη του 1871 με συντριπτικό ποσοστό. Σχηματίζουν κυβέρνηση της οποίας ηγείται ένας αριβίστας και διεφθαρμένος αστός, ο Θιέρσος ο οποίος θα κινηθεί άμεσα για να υπογράψει μια επαχθή συνθήκη ειρήνης με το Γερμανικό κράτος, όπου του παραχωρείται η Αλσατία- Λωραίνη. Επίσης, ο Γαλλικός λαός υποχρεώνεται να καταβάλει πολεμική αποζημίωση 5.000.000.000 φράγκων και παράλληλα να υποστεί την παραμονή των εχθρικών Γερμανικών στρατευμάτων μέσα στη Γαλλική επικράτεια, έως ότου να αποπληρωθεί το χρέος αυτό στους Γερμανούς. Στις 18 του Μάρτη ο τακτικός στρατός που λογοδοτεί στην αντιδραστική κυβέρνηση του Θιέρσου εισβάλλει στο Παρίσι, ώστε να αφοπλίσει την εθνοφρουρά του ανυπότακτου Παρισιού. Η εθνοφρουρά αρνείται να παραδώσει τα όπλα. Διατάσσεται ο κυβερνητικός στρατός να επιτεθεί, αλλά αυτός δεν υπακούει. Η εθνοφρουρά συλλαμβάνει τους στρατηγούς των κυβερνητικών στρατευμάτων, Λεκόντ και Τομά και τους εκτελεί. Στους δρόμους του Παρισιού ηχεί το σύνθημα: «Vive la République! Vive la Commune! Δηλαδή, «Ζήτω η Δημοκρατία! Ζήτω η Κομμούνα!

Από εκεί και πέρα εκκινεί η βραχύβια - ταυτόχρονα όμως ηρωική - ιστορία της Παρισινή Κομμούνας (18 Μαρτίου 1871 - 27 Μαΐου 1871). Η Κεντρική Επιτροπή της Εθνοφρουράς, που προσωρινά γίνεται η ανώτερη αρχή της πόλης, προκηρύσσει εκλογές για τις 26 του Μάρτη, ώστε να συγκροτηθεί ένα δημοκρατικά αντιπροσωπευτικό σώμα από τον λαό του Παρισιού, ένα ιδιότυπο δημοτικό συμβούλιο :η Παρισινή Κομμούνα που ο Μαρξ αργότερα θα χαρακτηρίσει «κυβέρνηση της εργατικής τάξης» (Μαρξ, 2011, σελ. 74).

Οι 72 μέρες που άντεξε η - ήδη εξαντλημένη - πόλη του Παρισιού απέναντι στον συνασπισμό Γαλλικής και Γερμανικής αστικής τάξης, φιλομοναρχικών και ρεπουμπλικάνων είναι αρκετές, ώστε να συνειδητοποιήσουμε ότι πρόκειται για ένα καθόλα πρωτότυπο ιστορικό γεγονός. Είναι η πρώτη από τις προλεταριακές και εργατικές επαναστάσεις που νομοτελειακά θα γεννήσει ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής λόγω της αδυναμίας του να λύσει την ανεπίλυτη αντίθεση ανάμεσα σε αστική τάξη και προλεταριάτο, το οποίο αναγκαστικά θα βρεθεί σε σύγκρουση με

το αστικό κράτος. Ο Μαρξ δεν είχε ψευδαισθήσεις, γι αυτό αρχικά ήταν αρκετά επιφυλακτικός απέναντι στην εξέγερση των Παριζιάνων. Ωστόσο, παρακολούθησε στενά την πορεία της εξέγερσης και άμεσα αντιλήφθηκε ότι δεν ήταν ένας απλός λαϊκός ξεσηκωμός, αλλά ήταν αυτό που τόσα χρόνια με την μελέτη και την θεωρία του επιχείρησε να αποδείξει: Ότι, δηλαδή, το κεφαλαιοκρατικό, κοινωνικοοικονομικό σύστημα, κυριαρχώντας στην καθημερινότητα των ανθρώπων, σύντομα θα έφερνε στην ιστορία της ανθρωπότητας μια νέα μορφή επαναστάσεων, αυτή των προλεταριακών. Η Παρισινή Κομμούνια ήταν η πρώτη απόπειρα σε ένα, ακόμα όχι στην πλειοψηφία του, καθαρά προλεταριακό πληθυσμό, όπως ήταν ο Παριζιάνικος. Η συνειδητοποίηση εντούτοις της μοναδικότητας της κατάστασης από την εργατική τάξη της γαλλικής πρωτεύουσας και η ενότητά της, της προσέδωσε πρωταγωνιστικό ρόλο σε αυτήν την εξέγερση. Προτού αυτή η πρώτη ακατέργαστη προσπάθεια του ανθρώπου, για να χειραφετηθεί από το ταξικό κράτος και την εκμετάλλευσή του, προσκρούσει στη βάρβαρη καταστολή της «πεφωτισμένης» αστικής τάξης του 19ου αιώνα, πρόλαβε να δείξει τον τραχύ και ανηφορικό δρόμο που οι εκμεταλλεζόμενοι αυτού του κόσμου πρέπει να διαβούνε, αν θέλουν - όπως λέγεται - να «σπάσουν τις αλυσίδες τους»

Ο τίτλος της εργασίας αυτής είναι: «Η παρισινή Κομμούνια ως μορφή πολιτικού υποκειμένου. Η μαρξική ερμηνεία και η συγκριτική προσέγγισή της προς αυτή του Alain Badiou». Μεθοδολογικά η προσέγγισή μου θα αναπτυχθεί αξιοποιώντας τη μαρξική και μαρξιστική φιλοσοφική παράδοση του διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού. Η εργασία αυτή έχοντας ως οδηγό το έργο του Καρλ Μαρξ *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* καλείται να εξετάσει - 150 χρόνια έπειτα από την ύπαρξη του ιστορικού φαινομένου της Κομμούνιας - το πολιτικό υποκείμενο που αναδύθηκε διαμέσου της πάλης των κομμουνάρων, της κοινωνικής και ταξικής σύγκρουσης που συντελέστηκε στο Παρίσι του 1871 για αυτοχειραφέτηση απέναντι στο αστικό κράτος. Θα επιχειρηθεί να εξεταστεί κατά κύριο λόγο η μαρξική προσέγγιση της Παρισινής Κομμούνιας, αλλά συγχρόνως θα αξιοποιηθούν - όπου θεωρείται χρήσιμο - και άλλες συναφείς ή και αντιθετικές ερμηνείες που μπορούν να φωτίσουν σε αντιδιαστολή προς τη μαρξική το όλο ζήτημα. Στη συνέχεια, θα επιχειρηθεί μια συγκριτική εξέταση της ερμηνείας του Μπαντιού για την Κομμούνια προς αυτή του Μαρξ. Τέλος, θα ολοκληρώσουμε το πόνημα με την προσπάθεια - μέσω αυτής της

σύγκρισης - να δοθεί απάντηση σχετικά με την επικαιρότητα ή μη της μαρξικής σκέψης και του βαθμού επίδρασής της σε κοινωνικά κινήματα της σύγχρονης εποχής.

Αυτή η διπλωματική εργασία δομείται σε τρία κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αφορά τη μαρξική θεώρηση της Κομμούνας, ενώ το δεύτερο παρουσιάζει την ερμηνεία του Μπαντιού προς αυτό το φαινόμενο, με συνεχή αντιπαράθεση των δυο αυτών διακριτών προσεγγίσεων. Στο τρίτο κεφάλαιο, αποτυπώνονται τα συμπεράσματα της εργασίας.

Το πρώτο κεφάλαιο χωρίζεται σε πέντε ενότητες: Η πρώτη ενότητα εξετάζει το ζήτημα της μεταστροφής του Μαρξ απέναντι στην Κομμούνα. Την αρχικά αρνητική του στάση και την μετέπειτα στήριξή της. Στη δεύτερη ενότητα θα εξεταστεί η διπλή «φύση» της Κομμούνας ως κοινωνικού κινήματος και ως πολιτικού υποκειμένου με συγκεκριμένα κυβερνητικά καθήκοντα. Ταυτόχρονα, θα ερευνηθεί και η κοινωνική και ταξική σύνθεση της Κομμούνας.

Στην τρίτη ενότητα θα γίνει μια περαιτέρω διευκρίνηση της Κομμούνας ως μορφής πολιτικού υποκειμένου.

Στην τέταρτη ενότητα θα επιχειρήσουμε να σκιαγραφήσουμε τη συγκεκριμένη - ιστορικά δοσμένη - δομή της Παρισινής Κομμούνας του 1871 ως οργάνου λαϊκής- εργατικής εξουσίας. Παράλληλα, θα παρουσιαστεί η κριτική οπτική του Μαρξ συνολικά για την Κομμούνα και τα περιεχόμενα των πράξεών της, θετικά και αρνητικά. Στην τελευταία ενότητα του πρώτου κεφαλαίου, η ανάλυση επικεντρώνεται στον πολυσυζητημένο ορό «δικτατορία του προλεταριάτου». Πρόκειται για μια κρίσιμη έννοια, που δίχως αυτή, η μαρξική άποψη/θέση για την Παρισινή Κομμούνα δεν μπορεί να αποδοθεί με επάρκεια.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναπτύσσεται με κέντρο αναφοράς το κείμενο του Μπαντιού «Η Παρισινή Κομμούνα –Μια πολιτική διακήρυξη για την πολιτική». Το συγκεκριμένο κεφάλαιο χωρίζεται σε τρεις ενότητες.

Η πρώτη ενότητα, αφού παρουσιάσει συνοπτικά τη φιλοσοφική πορεία του Μπαντιού ,μας εισάγει στην ενδιαφέρουσα - ομολογουμένως- μα και ιδιαίτερα περίπλοκη φιλοσοφία και οντολογία του Γάλλου στοχαστή. Παρουσιάζονται και αναλύονται κάποιες πρωταρχικής σημασίας έννοιες για την κατανόηση του κειμένου που ερευνούμε, όπως οι έννοιες: συμβάν, υποκείμενο, αλήθεια.

Στη δεύτερη ενότητα παρουσιάζεται κριτικά η ρηξιακή ερμηνεία του Μπαντιού για την Παρισινή Κομμούνα στη συνάφεια, αλλά και στην αντίστιξη της προς άλλες σύγχρονες ή παραδοσιακές θεωρητικές αναγνώσεις και μελέτες.

Στην τελευταία ενότητα του κεφαλαίου, καταλήγουμε σε μια συγκριτική αποτίμηση όσον αφορά τη μαρξική αντίληψη για την Κομμούνα και αυτή του Γάλλου φιλοσόφου.

Τέλος, αντί epilόγου, διατυπώνονται τα συμπεράσματα που προκύπτουν συνολικά από την εργασία και επιχειρείται να σκιαγραφηθεί μια απάντηση για την επικαιρότητα και ορθότητα της μαρξικής σκέψης έναντι μεταμοντέρνων και μεταμαρξιστικών προσεγγίσεων στο επίπεδο της πολιτικής και κοινωνικής θεωρίας και πρακτικής, όπως αυτή αντανakλάται στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα.

Η Παρισινή Κομμούνια ως μορφή πολιτικού υποκειμένου στο έργο του Κ. Μαρξ

I. Η Παρισινή Κομμούνια του 1871- όπως έχω ήδη διατυπώσει - έκλεισε πλέον τα 150 χρόνια από την γέννηση και συνάμα βραχύβια ζωή της. Η πρώτη αυτή σύντομη προσπάθεια, μεγαλειώδης και ηρωική του γαλλικού προλεταριάτου να σπάσει τις αλυσίδες του και να απελευθερωθεί μια για πάντα από τα δεσμά της εκμετάλλευσης δεν θα έχει αίσιο τέλος. Αντιθέτως, θα πνιγεί στο αίμα χιλιάδων εργατών και επαναστατών. Όμως το 1871 δεν είναι μόνο έτος ήττας της γαλλικής εργατικής τάξης αλλά και το έτος που ο Καρλ Μαρξ, ο συγγραφέας του *Κεφαλαίου* και του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου*, παραδίδει προς επίρρωση των δίκαιων σκοπών των εξεγερμένων Παριζιάνων και για λογαριασμό του Γ.Σ της Διεθνούς ένα εκ των κορυφαίων πολιτικών του έργων. Ο τίτλος του έργου αυτού είναι: *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*.

Ο σκοπός του κεφαλαίου αυτού είναι να διερευνήσει - βασιζόμενο κυρίως στο *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* καθώς και σε άλλες πρωτογενείς πηγές και κείμενα των Μαρξ και Ένγκελς- πώς ο ίδιος ο Μαρξ αναγνώρισε και αντιλήφθηκε την Παρισινή Κομμούνια. Θα προσπαθήσουμε να αποκαλύψουμε ποια ήταν τα ιδιαίτερα εκείνα χαρακτηριστικά και στοιχεία που εντόπισε σε αυτήν ο Γερμανός φιλόσοφος και επαναστάτης ωθώντας τον να αλλάξει στάση και θέση, ενώ στην αρχή ήταν διστακτικός- αν όχι αρνητικός- απέναντι σε αυτή την προσπάθεια, και τελικά να περάσει οριστικά με το μέρος της ως ένας από τους πιο ένθερμους υποστηρικτές της. Παράλληλα, καθώς θα εξετάζουμε το ζήτημα, προσδοκώντας σε μια πιο σφαιρική εικόνα, είναι απαραίτητο να επικαλεστούμε και να αντιπαραβάλουμε οπτικές, κατά κύριο λόγο, μαρξιστών θεωρητικών διαφόρων τάσεων για τον τρόπο που οι ίδιοι προσέγγιζαν το ζήτημα της Κομμούνιας.

Δεν χρειάζεται να προσφύγουμε σε παραδοσιακά πολεμικές πολιτικές θεωρίες απέναντι στο Μαρξ αλλά και γενικότερα στο μαρξισμό - όπως είναι αυτή του αναρχισμού¹ -για να οδηγηθούμε στο τεκμηριωμένο συμπέρασμα, ότι ο Μαρξ

---

¹ Ενδεικτικό είναι ότι η αναρχική παράδοση αναπαράγει τον αρχικό αυτό δισταγμό του Μάρξ απέναντι στην Κομμούνια με στόχο να εμφανίσει τον Γερμανό φιλόσοφο όχι και τόσο συνεπή επαναστάτη σε σύγκριση με μια άλλη μεγάλη ηγετική φυσιογνωμία της εποχής εκείνης, τον Μιχαήλ Μπακούνιν. Μια τέτοια κλασσική αναρχική ερμηνεία της στάσης του Μάρξ μπορεί να βρει κανείς στην εισαγωγή του έργου *Η παρισινή κομμούνια και η ιδέα του κράτους* (Μπακούνιν, Μ. (1990). Η Παρισινή κομμούνια του 1871 και η Ιδέα του Κράτους (Commune de Paris) (μτφ Γ. Ξυλαγκράς). Ελεύθερος Τύπος (1871).

δηλαδή δεν τάχθηκε ευθύς εξ αρχής με την προσπάθεια εγκαθίδρυσης μιας επαναστατικής Κομμούνας στο Παρίσι κατά την περίοδο του Γάλλο – Πρωσικού πολέμου. Διαβάζοντας κανείς μια σειρά επιστολών ανάμεσα στον Μαρξ και τον Ένγκελς, που αφορούν την περίοδο λίγων μηνών πριν την Παρισινή Κομμούνα του 1871, αμέσως καταλαβαίνει ότι οι δυο ηγέτες της Α' Διεθνούς αντιμετώπιζαν με διόλου θετικό τρόπο το ενδεχόμενο μιας επανάστασης ή εξέγερσης των εργατών κάτω μάλιστα από τέτοιες δυσμενείς περιστάσεις όπως ήταν αυτές της εμπόλεμης Γαλλίας του 1870. Ο Μαρξ ούτε λίγο ούτε πολύ θεωρεί «ανοησία» τα σχέδια για μια Κομμούνα στο Παρίσι. (Marx, 1989, σελ 64).

Γιατί όμως ο Μαρξ χαρακτηρίζει «ανοησία» το ενδεχόμενο υλοποίησης ενός καθεστώτος επαναστατικού, συγκεκριμένα ενός τύπου Κομμούνας; Η αλληλογραφία που αντάλλαξε με τον Ένγκελς το χρονικό διάστημα λίγο πριν την Κομμούνα μπορεί να μας δια φωτίσει ώστε να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα για τις κοινές ανησυχίες που μοιράζονταν οι δύο σύντροφοι στο θέμα αυτό. Στις 7 Σεπτεμβρίου του 1870 ο Ένγκελς γράφει στον Μαρξ :«Να γίνει χρήση των ελευθεριών που δίνονται αναπόφευκτα από την δημοκρατία ώστε να οργανωθεί το κόμμα στην Γαλλία. Δρώντας, όταν παρουσιαστεί η ευκαιρία, την στιγμή που θα έχει ολοκληρωθεί η οργάνωση. Η Διεθνής να κρατηθεί σε απόσταση ασφαλείας στη Γαλλία, μέχρι να συναφθεί ειρήνη» (Marx, 1989, σελ 67). Ενώ πάλι ο Ένγκελς σε επόμενη του επιστολή προς τον επιστήθιο φίλο του και σύντροφο γράφει: «Ωστόσο, η ειρήνη μπορεί να κλειστεί, πρέπει να ολοκληρωθεί πριν οι εργαζόμενοι μπορέσουν να κάνουν οτιδήποτε» (Marx, 1989, σελ. 71). Συνεχίζοντας στην ίδια επιστολή ο «στρατηγός» εκτιμά ότι ένας πόλεμος μεταξύ των Παρισινών εργατών και των Γερμανών «θα μας έριχνε 50 χρόνια πίσω και θα έριχνε το κάθε τι σε τέτοια σύγχυση, ώστε ο καθένας και το κάθε τι θα έπαιρνε λανθασμένη θέση –για να μη αναφέρουμε τίποτε για το εθνικό μίσος και τη ρητορεία που θα συνέπαιρνε κατόπιν τους Γάλλους εργάτες» (Marx, 1989, σελ. 72). Μάλιστα, ο Ένγκελς, συνεχίζοντας το σκεπτικό του, δείχνει αρκετά ενοχλημένος διότι δεν υπάρχουν άνθρωποι στο Παρίσι που να έχουν το σθένος να πουν τα πράγματα με το όνομά τους και βάσει της πραγματικής κατάστασης, καθώς λέει. Ενώ εκτιμά ότι, εφόσον πια η αντίσταση της Γαλλίας έχει σπάσει, «δεν υπάρχει προοπτική επιτυχούς απώθησης της εισβολής με το μέσο της επανάστασης» (Marx, 1989, σελ. 72).

Συνεπώς, μπορούμε με ασφάλεια να συμπεράνουμε ότι ο Ένγκελς και κατ' επέκταση και ο ίδιος ο Μαρξ - που σε θέματα που αφορούσαν ζητήματα πολέμου

εμπιστευόταν απόλυτα τον σύντροφό του- δεν έβλεπαν με καλό μάτι μια εξέγερση στο Παρίσι. Άλλωστε, δεν υπάρχει κάποια αναφορά, έστω, που ο Μαρξ να δείχνει θετική στάση απέναντι σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Ο Μαρξ και ο Ένγκελς, προέτρεπαν και προσπαθούσαν μέσω και της θέσης τους στη Διεθνή να αποτραπεί ένα τέτοιο σενάριο, καθώς πίστευαν ότι σε συνθήκες πολέμου η εργατική τάξη, χωρίς να είναι συγκροτημένη και προετοιμασμένη- με δεδομένο και τον διαλυτικό ρόλο που παίζουν οι εθνικοί πόλεμοι-δεν θα μπορούσε να προχωρήσει σε μια νικηφόρα εξέγερση. Όπως υποστήριζαν, μια εργατική εξέγερση σε τέτοιες συνθήκες θα ήταν εν τέλει καταστροφική, ρίχνοντας δεκαετίες το κίνημα των εργατών προς τα πίσω.

Δεν πρόκειται για μια a priori αρνητική στάση του Μαρξ και του Ένγκελς σε έναν επερχόμενο εμφύλιο πόλεμο μεταξύ εργατικής τάξης και του αστικού της κράτους. Απλά, γι' αυτούς η μετατροπή του πολέμου σε εμφύλιο θα έπρεπε να συμβεί μόνο και εφόσον κάτι τέτοιο θα είχε τουλάχιστον κάποιες μικρές πιθανότητες επιτυχίας. Ακόμα και σε ενδεχόμενη ήττα θα έπρεπε αυτή να λειτουργήσει προωθητικά προς την συγκρότηση και αυτοσυνειδησία της εργατικής τάξης και όχι ανασχετικά - σαν τροχοπέδη – αναιρώντας τους αντικειμενικούς και υποκειμενικούς κατακτημένους όρους της εργατικής τάξης. Η παραπάνω υπόθεση μπορεί να αποδειχτεί, μέχρις ενός σημείου βέβαια, και από την αλλαγή στάσης του ίδιου του Μαρξ μόλις αναδείχθηκε η Κομμούνα. Το επαναστατικό υποκείμενο, δηλαδή το προλεταριάτο, ανέλαβε την ευθύνη του μέσα στο ρου της ιστορίας. Αυτό για τον Μαρξ ήταν από μόνο του σημαντικό, και θα αποδεικνυόταν σημαντικότερο αν όλη αυτή την εμπειρία του το προλεταριάτο κατόρθωνε να την χρησιμοποιήσει με θετικό τρόπο ακόμα και σε περίπτωση ήττας.

Σε αυτό το σημείο, θα μου επιτρέψει να παραθέσω ένα σχετικά εκτεταμένο απόσπασμα του Μαρξ από το έργο του *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, το οποίο είναι ενδεικτικό του πώς ακριβώς αντιλαμβανόταν τις προλεταριακές επαναστάσεις διάμεσου των αντιφάσεων τους:

Αντίθετα, οι προλεταριακές επαναστάσεις, όπως οι επαναστάσεις του δέκατου ένατου αιώνα, κάνουν αδιάκοπη κριτική στον ίδιο τον εαυτό τους, διακόπτουν κάθε στιγμή την πορεία τους, γυρίζουν πάλι σε κείνο που φαίνεται πως έχει πραγματοποιηθεί για να το ξαναρχίσουν από την αρχή, χλευάζουν με ωμή ακρίβεια τις ασυνέπειες, τις αδυναμίες και τις ελεεινότητες που παρουσιάζουν οι πρώτες δοκιμές τους, φαίνονται πως

ξαπλώνουν κάτω τον αντίπαλό τους μόνο για να αντλήσει καινούριες δυνάμεις από τη Γη και να σηκωθεί μπροστά τους πιο γιγάντιος, οπισθοχωρούν ολοένα μπροστά στην απροσδιόριστη απεραντοσύνη των ίδιων των σκοπών τους, ώσπου να δημιουργηθούν οι όροι που κάνουν αδύνατο κάθε ξαναγύρισμα και οι ίδιες οι περιστάσεις φωνάζουν: · Hic Rhodus, hic salta! (Marx, 1979, σελ. 107).

Με βάση το παραπάνω χωρίο μας δίνεται η δυνατότητα να καταλάβουμε τον έντονα αντιφατικό χαρακτήρα που αναγνώριζε ο Γερμανός φιλόσοφος, ειδικά, στις πρώιμες προλεταριακές επαναστάσεις. Αναγνωρίζοντας ότι η Κομμούνα δεν είναι πλέον ένα θεωρητικό κατασκεύασμα, αλλά μια απτή πραγματικότητα που είχε χρέος να την αγκαλιάσει και να σταθεί στο πλευρό της και σίγουρα αρνούμενος να αφήσει ένα τέτοιο κοσμοϊστορικό γεγονός έρμαιο στα χεριά ουτοπιστών, μπλανκιστών, προυντονιστών και αναρχικών, αλλάζει θέση άρδην. Ενώ λοιπόν στην «δεύτερη διακήρυξη του Γενικού Συμβούλιου της Διεθνούς Ένωσης Εργατών για το Γάλλο- Πρωσικό πόλεμο» χαρακτήριζε «απεγνωσμένη τρέλα» την ανατροπή της νέας κυβέρνησης από την γαλλική εργατική τάξη, τελικά, σχεδόν τρεις εβδομάδες αργότερα από την ίδρυση της Παρισινής Κομμούνας, ο Μαρξ έχει αλλάξει πλήρως κατεύθυνση και τακτική απέναντί της (Μαρξ, 2011, σελ. 40). Σε επιστολή προς τον Κούγκελμαν αναφέρει :« τι ευλογισία, τι ιστορική πρωτοβουλία, τι αυτοθυσία έχουν αυτοί οι Παριζιάνοι![...] Η ιστορία δεν γνώρισε ακόμα παράδειγμα παρόμοιου ηρωισμού». Μάλιστα ο Μαρξ στην συγκεκριμένη επιστολή επιχειρεί μια πρόβλεψη ότι αν αποτύχουν οι κομμουνάροι «δεν θα φταίει τίποτα άλλο από την «καλή τους φύση» (Marx, 1989, σελ 131-132).

II. Χωρίς αμφιβολία, αν θέλουμε να είμαστε συνεπείς προς μια μαρξιστική ανάγνωση της κοινωνικής πραγματικότητας και της ιστορίας της, οφείλουμε να λάβουμε υπόψη μας την κοινωνική σύνθεση της Παρισινής Κομμούνας. Είναι όμως αναγκαίο να σημειώσω ότι υπάρχουν δυο τρόποι να συλλάβει κανείς την Κομμούνα. Ένας διευρυμένος, που προσδιορίζει την Κομμούνα ως ένα κοινωνικό-πολιτικό κίνημα που αναπτύσσεται χρονικά από τις 18 Μαρτίου, ημέρα εγκαθίδρυσης της Κεντρικής Επιτροπής στο δημαρχείο του Παρισιού, και φτάνει μέχρι και της 28^η του Μάη με την πτώση και των τελευταίων οδοφραγμάτων των κομμουνάρων. Ο άλλος τρόπος, πιο στενός, αντιλαμβάνεται την Κομμούνα ως ένα συγκεκριμένο πολιτικό υποκείμενο όπως αυτό ψηφίστηκε, αναδείχτηκε και

συγκροτήθηκε μέσα από τον παριζιάνικο λαό στις 26 Μαρτίου και παρέμεινε ως τέτοιο μέχρι την ήττα των εξεγερμένων. Και οι δυο αυτοί τρόποι προσέγγισης (πέραν των άλλων) μπορούν να μας αποκαλύψουν πτυχές του ζητήματος, όπως για παράδειγμα αυτή της πολιτικής και ιδεολογικής συγκρότησης, όπως επίσης και της κοινωνικής σύνθεσης της Κομμούνας. Μάλιστα, νομίζω ότι η σωστότερη προσέγγιση είναι να λάβει κανείς υπόψη του ότι και οι δυο μέθοδοι, με τις οποίες μπορεί κάποιος να κατανοήσει την Κομμούνα, δεν μπορούν να νοηθούν η μια αποσπασμένη από την άλλη. Αυτό γιατί, αν δεν συλλάβουμε την Κομμούνα ως μια ενιαία ολότητα - ασχέτως των αντιθέσεων της και των μορφών που πήρε σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο -, τότε κινδυνεύουμε να χάσουμε την ουσία της και από την άποψη της μορφής και από την άποψη του περιεχομένου.

Στις ελεύθερες εκλογές, που έγιναν στην πρωτεύουσα της Γαλλίας στις 26 του Μάρτη, εκλέχτηκαν 95 μέλη για το Γενικό Συμβούλιο της Κομμούνας :21 από αυτά ήταν αστοί οι οποίοι δε δέχτηκαν την θέση του εκπροσώπου, 25 περίπου βιοτέχνες, 25 περίπου διανοούμενοι και 25 εργάτες (Ψυρούκης, 1989, σελ. 347). Αν και αμέσως γίνεται φανερό ότι η πλειοψηφία των εκλεγμένων δεν ήταν εργάτες αλλά μάλλον ένα ευρύ φάσμα μικροαστών (όπως διανοούμενοι, δημοσιογράφοι κ.τ.λ.), εντούτοις ο προουντιστής Vermorel ισχυρίστηκε ότι «η επανάσταση της 18 Μαρτίου σήμαινε - για την εργατική τάξη - την άνοδό της στην πολιτική εξουσία, παρόμοια όπως η επανάσταση του 1789 είχε φέρει στην εξουσία την αστική τάξη» (Ψυρούκης, 1989, σελ. 347-348).

Αυτή η αντίληψη, ότι δηλαδή η εργατική τάξη - ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι δεν ήταν κοινωνικά πλειοψηφική - ήταν όμως αυτή που πολιτικά ενεργούσε με όρους πρωτοπορίας και μπορούσε να κινητοποιήσει προς το συμφέρον της τον λαό του Παρισιού, ώθησε τον Μαρξ να χαρακτηρίσει κάπως πρωτόλεια - η αλήθεια είναι -την Παρισινή εξέγερση ως διαδικασία που έγινε από εργάτες (Marx, 1986, σελ. 601). Είναι ωστόσο, αναγκαίο να αντιληφθούμε ότι ο Μαρξ αναφέρεται εδώ σε μια διευρυμένη έννοια της «πολιτικής ηγεμονίας²» που άσκησε η εργατική τάξη

---

² Να σημειώσω εδώ ότι αντιλαμβάνομαι τις ενστάσεις που ενδεχομένως προβάλλονται όταν ένας ορισμός, όπως αυτός της ηγεμονίας από το Ρωσικό σοσιαλδημοκρατικό και γκραμισιανό θεωρητικό οπλοστάσιο, ανάγεται κατευθείαν στον Μαρξ (βλέπε τις σχετικές αναλύσεις πάνω στο πώς μπορεί να κατανοηθεί και υπό ποιους όρους η ηγεμονία στα ιδιαίτερα κατατοπιστικά πονήματα των Πέρι, Α. Π. (2019). *Οι αντινομίες του Αντόνιο Γκράμσι (The Antinomies of Antonio Gramsci)*. Αθήνα: Red Marks (1978) και Γκρούπι, Λ. Γ. (1977). *Η έννοια της ηγεμονίας στον Γκράμσι (Il concetto di egemonia in Gramsci)*. Αθήνα: Θεμέλιο (1972). Όμως, παρόλα αυτά, θαρρώ ότι αυτή η ευλύγιστη μακιαβελική έννοια μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για τη συγκεκριμένη περίπτωση αφορώντας τις σχέσεις που ανέπτυξαν οι εργατικές μάζες με τα ευρύτερα μικροαστικά και κατώτερα στρώματα του

πάνω στις άλλες κοινωνικές τάξεις και στρώματα και όχι σε μια καθαρά ποσοτική/αριθμητική δυναμική της μέσα στην εξέγερση. Με όρους, πάντως, κοινωνικούς, σωστά έχει επισημανθεί ότι «όσον αφορά την κοινωνική σύνθεση της Παρισινής Κομμούνας, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ήταν οι διανοούμενοι και όχι οι εργάτες αυτοί που αποτέλεσαν την πλειοψηφία της» (Χρύσης, 1996,σελ. 158).

Εν πάση περιπτώσει, δυσκολευόμαστε να φανταστούμε τον Μάρξ να μην έχει αντιληφθεί το ποιόν της κοινωνικής σύνθεσης της Κομμούνας. Πράγματι, δεν ήταν η αριθμητική κυριαρχία του - ακόμα υπό διαμόρφωση - παρισινού προλεταριάτου που του έδινε μείζονα ρόλο στην επανάσταση του 1871, αλλά η αντικειμενική του θέση μέσα στην παραγωγή. Αυτή η θέση καθιστούσε αυτούς τους εργάτες, ασχέτως αν ακόμα αποτελούσαν μειοψηφία σε σχέση με άλλα κοινωνικά στρώματα, κοινωνική πρωτοπορία. Τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του προλεταριάτου και η ιστορική του δυναμική ήταν ο καθοριστικός παράγοντας και όχι η αριθμητική του υπεροχή. Αυτό δε σημαίνει ότι ο Γερμανός φιλόσοφος παρέβλεπε την ποσοτική συνιστώσα του ζητήματος. Μια αντίστροφη ιεράρχηση των ποσοτικών/αριθμητικών στοιχείων έναντι των ποιοτικών ως καθοριστικών θα ήταν πολύ δύσκολο να εξηγήσει όχι μόνο την στάση του Μάρξ απέναντι στην Κομμούνα, αλλά και συνολικότερα την εγκυρότητα μιας μαρξικής κοινωνιολογίας.³

Συνεπώς, το περιεχόμενο που φαίνεται να έδιναν οι ίδιοι οι κομμουνάριοι του Παρισιού στον αγώνα τους είναι αυτό της πολιτικής ηγεμονίας της εργατικής τάξης. Στην αρχή του τρίτου υποκεφαλαίου της «Διακήρυξης του Γενικού Συμβουλίου της διεθνούς ένωσης εργατών για τον εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία το 1871», ο Μαρξ παραθέτει τις σκέψεις του που συγκλίνουν με αυτές της Κεντρικής Επιτροπής της Κομμούνας : «Οι προλετάριοι του Παρισιού, έλεγε η κεντρική επιτροπή στη διακήρυξή της στις 18 του Μάρτη, μέσα από τις αποτυχίες και τις προσδοκίες των κυρίαρχων τάξεων, κατάλαβαν ότι έφτασε η ώρα να σώσουν την

Παρισιού (προς επίρρωση μιας τέτοιας θέσης βλέπε επίσης και την ανάλυση του Draper, H. D. (2011). *Karl Marx's Theory of Revolution: Vol. 3 - The "Dictatorship of the Proletariat"*. India: Aakar Books.

³ Έχω την άποψη, ωστόσο, ότι σε ένα τέτοιο σφάλμα υποπίπτει, ένας εκ των ηγετών της Β' Διεθνούς και εκ των κορυφαίων μαρξιστών της εποχής του, ο Κάουτσκι. Σε ένα χαρακτηριστικό του έργο, στο οποίο διαλέγεται και με το ζήτημα της Κομμούνας του 1871, το Η δικτατορία του προλεταριάτου κάνει ακριβώς αυτή την αντιστροφή. Για τον Κάουτσκι είναι φανερό ότι η αριθμητική υπεροχή του προλεταριάτου είναι αυτή που του δίνει το προβάδισμα στην κατάκτηση της εξουσίας σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη τάξη. Επιπλέον, ένας παρατηρητικός αναγνώστης δεν μπορεί να μην προσέξει ότι ο Κάουτσκι δείχνει μια ιδιαίτερη προτίμηση, σε εμμονικό βαθμό, στον κοινοβουλευτικό δρόμο κατάκτησης της εξουσίας από την εργατική τάξη π.χ. μέσω των εκλογών (Kautsky, 1919, Κεφάλαιο 5)

κατάσταση, παίρνοντας στα χέρια τη διεύθυνση των δημοσίων υποθέσεων...» (Μαρξ, 2011, σελ. 65).

Για να καταλήξω ως προς την θέση του Μαρξ στο συγκεκριμένο ζήτημα : είναι σαφές- θεωρώ - ότι δεν αγνοούσε την κοινωνική σύνθεση της Κομμούνας .Οι προλετάριοι αποτελούσαν την εποχή εκείνη, όχι την πλειοψηφία του παρισινού λαού, που εξεγέρθηκε και πήρε τα όπλα αρχικά ενάντια στους Πρώσους και στην συνέχεια ενάντια στην προδοτική κυβέρνηση της χώρας τους, αλλά την πρωτοπορία του αγωνιζόμενου λαού, την ηγεμονική δύναμή του. Επί της ουσίας, σε κοινωνικό επίπεδο, το κίνημα της Κομμούνας συνιστά ένα διαταξικό υποκείμενο – αποκλείοντας όμως την αστική τάξη – συγκροτημένο από ετερογενή κοινωνικά στρώματα. Το προλεταριάτο, όμως, παίζει το ρόλο της πρωτοπορίας λόγω της άθλιας κοινωνικής του ύπαρξης και της αντικειμενικής του θέσης μέσα στην παραγωγική διαδικασία. Σε πολιτικό επίπεδο, και με μια πιο στενή έννοια, το υποκείμενο που αναδύεται και συγκροτείται είναι αυτό της Κεντρικής Επιτροπής αρχικά και έπειτα μετά τις εκλογές τις 26 Μαρτίου το δημοκρατικά εκλεγμένο Γενικό Συμβούλιο της Κομμούνας. Αυτά τα δυο πολιτικά υποκείμενα, αν και διακατέχονταν από το πνεύμα ότι το προλεταριάτο είναι η κινητήρια δύναμη της Κομμούνας, δεν είναι, από την σκοπιά της κοινωνικής τους σύνθεσης, πρώτιστος προλεταριακά. Ενδεικτικό είναι ότι προλεταριάτο αυτό καθ' εαυτό πολύ μικρή συμμετοχή είχε στις τάξεις των πολιτικών οργάνων που συνέθεσαν τα ανώτερα κυβερνητικά σχήματα της Κομμούνας. Ίσως, εδώ να βρίσκεται και ένας από τους λόγους (σίγουρα όχι πιο σημαντικός) που η Παρισινή Κομμούνα δεν μπόρεσε να τελεσφορήσει. Η μέχρι τότε ελλιπής για αντικειμενικούς και υποκειμενικούς λόγους συγκρότηση της εργατικής τάξης καθιστούσε ακόμη δυσχερέστερη την διεκδίκηση της κυριαρχίας σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Καθόλου παράλογο, λοιπόν, που ο Μαρξ είχε την άποψη ότι η Κομμούνα ούτε ήταν αλλά και ούτε μπορούσε ποτέ να είναι σοσιαλιστική (Marx, 1992, σελ, 66). Σε ανάλογο μήκος κύματος, δεκαετίες αργότερα, ο Τρότσκι ορθά αντιπαραθέτει στο *Τρομοκρατία και κομμουνισμός* την παρισινή περίπτωση προς την ρωσική. «Ο μικροαστικός και βιοτεχνικός χαρακτήρας του παλιού κι ως ένα μέρος του νέου Παρισιού είναι τελείως ξένος προς την Πετρούπολη –κέντρο της πιο συγκεντρωμένης βιομηχανίας του κόσμου. Ο τελευταίος αυτός παράγοντας μας έχει σημαντικά διευκολύνει τόσο στο έργο της αγκιτάτσιας και της οργάνωσης όσο και στην εγκαθίδρυση του σοβιετικού συστήματος» (Trotsky, 1920).

Εν πάση περιπτώσει αποτελεί αδιαμφισβήτητο ιστορικό γεγονός ότι η κοινωνική σύνθεση της Κομμούνας δεν ήταν σε καμιά περίπτωση αμιγώς ή κυρίως προλεταριακή. Άλλωστε, όχι μόνο ο Τρότσκι αλλά και ο ίδιος ο Λένιν στο κεφάλαιο που αναφέρεται στην Κομμούνα στο έργο του *Κράτος και Επανάσταση* σημειώνει ότι «σε καμιά χώρα της ηπειρωτικής Ευρώπης το 1871 το προλεταριάτο δεν αποτελούσε την πλειοψηφία του λαού» (Λένιν, 1981, σελ. 39). Οδηγείται έτσι στο ορθό συμπέρασμα ότι η Κομμούνα ήταν μια γνήσια λαϊκή επανάσταση «που βάζει σε κίνηση πραγματικά την πλειοψηφία». Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αυτή καθαυτή η κοινωνική σύνθεση της Κομμούνας ήταν καθαρά προλεταριακή και εργατική.⁴

III. Έχοντας αναδείξει την ύπαρξη της προλεταριακής φύσης της Παρισινής Κομμούνας και πώς ακριβώς πρέπει αυτή να την εννοούμε, είναι χρήσιμο σε αυτό το σημείο να προσεγγίσουμε ειδικότερα την Παρισινή Κομμούνα ως πολιτικό υποκείμενο

Όπως αναφέρθηκε ήδη, ο όρος «Κομμούνα» (Commune) μπορεί να αποδοθεί με δυο τρόπους :Α. με έναν τρόπο που στενεύει την έννοια στο πλαίσιο ενός καθαρά εκλεγμένου πολιτικού σώματος που δημιουργήθηκε έπειτα από τις εκλογές του Παρισιού στις 26 του Μαρτίου και Β. με έναν άλλο, πιο διευρυμένο τρόπο, που αντιλαμβάνεται την Κομμούνα ως μια ενιαία διαδικασία/κίνημα η οποία ξεκινά από την Προκήρυξη της προλεταριακής εξέγερσης στις 18 του Μάρτη έως και τον χαμό της 72 μέρες αργότερα.

Ο πρώτος τρόπος αντιστοιχεί στην Κομμούνα ως μορφή ενός συγκεκριμένου πολιτικού υποκειμένου την οποία ο Μαρξ αποτύπωσε ως εξής :«η Κομμούνα σχηματιζόταν από τους δημοτικούς συμβούλους που είχαν εκλεγεί με βάση το γενικό εκλογικό δικαίωμα στα διάφορα διαμερίσματα του Παρισιού. Ήταν υπεύθυνοι και μπορούσαν να ανακληθούν οποιαδήποτε στιγμή. Η πλειοψηφία τους αποτελούνταν φυσικά από εργάτες ή από αναγνωρισμένους εκπροσώπους της

---

⁴ Στο συμπέρασμα αυτό, ωστόσο, δεν καταλήγει μόνο ο Μαρξ και μαρξιστές θεωρητικοί. Παρόμοια προσέγγιση για την κοινωνική σύνθεση της Κομμούνας προκύπτει και από το έργο του γνωστού Αμερικανού ελευθεριακού Murray Bookchin *Η τρίτη επανάσταση - Λαϊκά κινήματα στην επαναστατική εποχή*. Σε αυτό, ο Αμερικανός στοχαστής επιβεβαιώνει ότι η εργατική τάξη και τα φτωχά στρώματα του Παρισιού ήταν «η ραχοκοκαλιά της Κομμούνας», προσθέτοντας χαρακτηριστικά ότι «αν όμως η εργατική τάξη αποτελούσε το θεμέλιο που στήριζε την Κομμούνα, αυτή είχε πολύ ευρύτερη βάση από την εργατική τάξη από μόνη της. Πολλοί μεσοαστοί-μαγαζάτορες, μικροί παραγωγοί, έμποροι όλων των ειδών –υποστήριζαν ενεργά την Κομμούνα». (Bookchin, 2015, σελ. 277-278).

εργατικής τάξης. Η Κομούνα δεν επρόκειτο να είναι ένα κοινοβουλευτικό σώμα αλλά ένα εργαζόμενο σώμα, εκτελεστικό και νομοθετικό ταυτόχρονα» (Μαρξ, 2011, σελ. 69-70). Ο δεύτερος τρόπος αντιστοιχεί στην Κομούνα ως προλεταριακή εξέγερση ανεξαρτήτως της πολιτικής/οργανωτικής μορφής που αυτή πήρε ή θα μπορούσε να πάρει.

Ο δεύτερος ορισμός βασίζεται κυρίως στην κοινωνική δυναμική που πήρε η Κομούνα, προφανώς σε άμεση αλληλεξάρτηση προς το ταξικό περιεχόμενό της, ενώ ο πρώτος -θαρρώ -τείνει να απαντά κυρίως στο πολιτικό περιεχόμενο της Κομμούνας ανεξαρτήτως της κοινωνικής σύνθεσής της. Βέβαια, στη πρώτη περίπτωση οι δυνατές μορφές που μπορούν να προκύψουν σε αρμονία προς το περιεχόμενο της δεν μπορεί παρά να είναι πεπερασμένες. Μιλάμε, επομένως, για μια διαλεκτική σχέση μορφής – περιεχομένου και αντίστροφα και όχι για μια μηχανιστική προσέγγιση της σχέσης αυτής.

Ο ίδιος ο Καρλ Μαρξ στο έργο του *Ο εμφύλιος Πόλεμος στη Γαλλία* περιγράφει το «μυστικό» της Κομμούνας ως εξής: «ήταν ουσιαστικά μια κυβέρνηση της εργατικής τάξης... [ήταν] η ανοιχτή πολιτικά μορφή με την οποία μπορούσε να συντελεστεί η οικονομική απελευθέρωση της εργασίας» (Μαρξ, 2011, σελ.74). Γίνεται έτσι σαφές ότι ο Γερμανός φιλόσοφος και επαναστάτης θεωρούσε την Κομούνα ξεκάθαρα ως κυβέρνηση της εργατικής τάξης, δηλαδή της προσέδιδε συγκεκριμένο ταξικό περιεχόμενο.

Παράλληλα, στην οργανωτική μορφή της Κομμούνας έβλεπε τον τρόπο που επέλεξε η εργατική τάξη, ώστε να απελευθερωθεί από τα δεσμά της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο. Η μορφή αυτή, στο βαθμό που είχε επιλεγεί αυθόρμητα από την εργατική τάξη, εκφράζοντας την κινητήρια δύναμη της ιστορίας που είναι η ταξική πάλη, μπορούσε να είναι συμβατή με το περιεχόμενο της ταξικής χειραφέτησης και απελευθέρωσης των εργατών.

Πάντως ο Μαρξ δεν αντιλαμβάνονταν- όπως φαίνεται από τα γραπτά του - τη δομή της Κομμούνας ως κάτι που έχει μια οριστικοποιημένη μορφή, εξού και ο χαρακτηρισμός της ως «ανοιχτή πολιτικά μορφή» (Μαρξ, 2011, σελ. 74). Ταυτόχρονα, η πολλαπλότητα των ερμηνειών που αφορούν την ύπαρξη της Κομμούνας αλλά και «η ποικιλία των συμφερόντων που εκφράζονται με αυτήν», όπως ο ίδιος Μάρξ σημειώνει, «αποδεικνύουν ότι ήταν μια πέρα για πέρα ευλύγιστη πολιτική μορφή» (Μαρξ, 2011, σελ. 74).

Από αυτή την άποψη, ορθά επισημαίνεται ότι η Κομμούνα είναι «εργατική ως προς το περιεχόμενο και δημοκρατική, όχι ωστόσο κοινοβουλευτική, ως προς την πολιτειακή/κυβερνητική μορφή της» (Χρύσης, 2020, σελ. 278). Με αυτήν την έννοια, η Κομμούνα μπορεί να χαρακτηριστεί ως το πολιτικό υποκείμενο, που «αναβαθμίζει στο ιστορικό πεδίο πλέον το αίτημα της «αληθινής δημοκρατίας» (Χρύσης, 2020, σελ. 278). Ένα αίτημα που αναδεικνύεται ήδη στα νεανικά χρόνια του Μαρξ, στις σελίδες των έργων του της δεκαετίας του 1840, πριν ακόμα ο ίδιος γίνει κομμουνιστής. Υπαινίσσομαι γραπτά του όπως *Το Εβραϊκό ζήτημα* και η *Κριτική της Εγγελιανής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου* στα όποια αναδείχτηκε σε αδυσώπητο κριτικό του αστικού κράτους, της γραφειοκρατίας του, της κοινωνίας των ιδιωτών κ.τ.λ. «Η Κομμούνα έδωσε στη δημοκρατία τη βάση πραγματικά δημοκρατικών θεσμών», σημειώνει δεκαετίες αργότερα ο κομμουνιστής πλέον Μαρξ στη διακήρυξή του για την Κομμούνα. Όμως ο τελικός σκοπός δεν ήταν ούτε η «φτηνή κυβέρνηση» «ούτε η αληθινή δημοκρατία» (Μαρξ, 2011, σελ. 74). Αντιθέτως, «Και τα δυο υπήρξαν απλά συνακόλουθά της» (Μαρξ, 2011, σελ. 74).

Η σαφώς θετική εικόνα που δίνει ο Μαρξ, σε γενικές γραμμές πάντα, για την Κομμούνα δεν εμποδίζουν, ωστόσο, τον προσεκτικό αναγνώστη του έργου *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* να αντιληφτεί ότι κάποιου είδους παραδοξότητα υποβόσκει μέσα σε αυτό. Σε αυτό το - κατά τα άλλα - σπουδαίο κείμενο ως προς το ίδιο του το θεωρητικό περιεχόμενο αυτό καθ' εαυτό, αλλά και ως προς τον σημαίνοντα ιστορικό ρόλο που διαδραμάτισε ως κείμενο διαμόρφωσης συνειδήσεων, ανιχνεύεται μια λανθάνουσα ασυμβατότητα ή δίνεται η εντύπωση κάποιας αντίφασης.⁵

Στην πολύ ενδιαφέρουσα ανάλυσή του ο Κάρλ Κορς αναφερόμενος στους Μαρξ και Ένγκελς, και ειδικότερα στα προγράμματα και τους στόχους που αυτοί διατύπωσαν πριν την εξέγερση της Παρισινής Κομμούνας, αλλά και μετά απ' αυτήν, σημειώνει: «Δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η μορφή της προλεταριακής δικτατορίας που πραγμάτωσε η Παρισινή Κομμούνα του 1871 βρίσκεται, υπό κάποια συγκεκριμένη έννοια, σ' αρμονία με τις πολιτικές αυτές θεωρίες [των Μαρξ

---

⁵ Ωστόσο από πλευράς μου δεν θεωρώ ότι η ερμηνεία και η στάση του Μαρξ ως προς την Κομμούνα εμπερικλείει κάποια ουσιαστική αντίφαση. Ίσως μόνο φαινομενικά μόνο μπορεί να ισχύσει κάτι τέτοιο, αν υιοθετήσουμε μια τυπική λογική. Αν όμως προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο πολυδιάστατο κοινωνικό γίνεσθαι της κίνησης της ζωής ακολουθώντας δηλαδή μια διαλεκτική μέθοδο της ενότητας των αντιθέσεων, ίσως μας είναι πιο εύκολο να εξηγήσουμε κάποιες φαινομενικά παραδοξότητες του Μαρξ.

και Ένγκελς]». Αποδίδει μάλιστα δίκιο στον αναρχικό επαναστάτη Μιχαήλ Μπακούνιν για την κατηγορία του προς τον Μαρξ ότι, επί της ουσίας, σφετερίστηκε ένα επαναστατικό πρόγραμμα όπως αυτό της Κομμούνας, ενώ στην πραγματικότητα το πρόγραμμα αυτό ήταν εκ διαμέτρου αντίθετο με αυτά που ο ίδιος ο Μαρξ πρέσβευε μέχρι τότε (Korsch, 1977, σελ. 207). Ο Κόρς υποστηρίζει περαιτέρω ότι ο λόγος, που ο Μαρξ στάθηκε τόσο θετικός απέναντι στη μορφή που πήρε η Παρισινή Κομμούνα, είναι καθαρά ένας πολιτικά τακτικός ελιγμός, ούτως ώστε να αντιμετωπίσει τους αντιπάλους του στην Α' Διεθνή, που φαίνονταν να επιβεβαιώνονται μέχρι τότε σε μια σειρά ζητημάτων (Korsch, 1977, σελ. 209).

Δεν είναι αντικείμενο αυτής της εργασίας να επιμείνει στο κατά πόσο ακριβής είναι ιστορικά μια τέτοια υπόθεση, αν και είναι ασφαλώς εξαιρετικά ενδιαφέρον ζήτημα, που θα μπορούσε να αποκαλύψει πολλά για ένα τόσο σημαντικό γεγονός στην ιστορία του παγκόσμιου κομμουνιστικού, αλλά και ευρύτερα ριζοσπαστικού κινήματος.

Υποστηρίζω, πάντως, ότι ένα τέτοιο επιχείρημα έχει πυρήνα αλήθειας και θα μπορούσε να εξηγήσει πολλά σχετικά με τις εσωτερικές εντάσεις που χαρακτηρίζουν την αντιμετώπιση της Κομμούνας από τον Μάρξ. Για παράδειγμα, η αποδοχή ενός «φεντεραλιστικού τύπου» συντάγματος από τον Μαρξ – σύμφωνα με τον Κόρς - παρά τις όποιες προσπάθειες από τον ίδιο να υποβαθμίσει αυτές τις πλευρές του, συνηγορεί προς αυτήν την κατεύθυνση (Korsch, 1977, σελ. 210).

Για τον Κόρς ως ερμηνευτή της Κομμούνας, ο αντιφατικός χαρακτήρας της μαρξικής προσέγγισης αποδεικνύεται κατ' αυτόν κρίσιμος. Ενώ σωστά οι Μαρξ και Ένγκελς, αρχικά, και, στη συνέχεια, ο Λένιν «υπέδειξαν στους «φεντεραλιστές» αντιπάλους τους με μεγάλη δριμύτητα ότι η αποκεντρωμένη, ομοσπονδιακή κρατική μορφή ως τέτοια είναι εξίσου αστική με τη συγκεντρωτική μορφή κυβέρνησης του νεωτερικού αστικού κράτους»- υπέπεσαν σε αντιφάσεις, καθώς δεν έδωσαν τη δέουσα προσοχή σε άλλα ζητήματα μορφής που προκύπτουν (Korsch, 1977, σελ. 210). Η υπερβολική τους ενασχόληση με τις «τυπικές διαφορές που διέκριναν την Παρισινή Κομμούνα απ' τον κοινοβουλευτισμό κι άλλες κατεστημένες μορφές του αστικού κρατικού συντάγματος (για παράδειγμα, την αντικατάσταση του τακτικού στρατού από πολιτοφυλακές, την ενοποίηση εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας, την υπευθυνότητα και το δικαίωμα ανάκλησης των «κοινοτικών» αξιωματούχων)» (Korsch, 1977, σελ. 210) θα

οδηγήσει τελικά, κατά τον Κορς πάντα, σε μια σοβαρή σύγχυση (Korsch, 1977, σελ. 210).⁶

Ο Κόρς, από την πλευρά του, δε θεωρεί ότι υπάρχει μια αληθινή συνταγή κάποιας μορφής επαναστατικού – προλεταριακού κράτους ή «μισοκράτους». Αλλά ακόμη και αν υπήρχε, σίγουρα αυτή δεν θα μπορούσε να είναι η Κομμούνα του 1871 ή τα σοβιέτ του 1917. Αποσυνδέει δηλαδή τη μορφή από το περιεχόμενο. Αξιοποιώντας την ιστορικό-διαλεκτική μεθοδολογία διατείνεται ότι είναι λάθος η μηχανιστική εφαρμογή κάποιας συνταγής, αλλά αντίθετα το «αληθινό μυστικό» βρίσκεται στο καινοτόμο κοινωνικό και ταξικό περιεχόμενο του επαναστατικού μετασχηματισμού και όχι βέβαια «σε κάποια τεχνητώς επινοημένη πολιτική μορφή ή σε κάποιους ειδικούς θεσμούς που ίσως κάποτε πραγματώθηκαν υπό κάποιες συγκεκριμένες ιστορικές περιστάσεις» (Korsch, 1977, σελ. 211).

Η ανάγνωση που κάνει ο Κόρς για το ζήτημα μορφής και περιεχομένου της Κομμούνας, κατά την γνώμη μου, είναι κορυφαία ‘‘στιγμή’’ ιστορικό-διαλεκτικής προσέγγισης. Όμως χωλαίνει σε ένα αποφασιστικό σημείο. Η πρόθεσή του να ονομάσει συλλήβδην διάφορα ζητήματα που άπτονται της λειτουργίας του επαναστατικού κράτους, ως καθαρά «τυπικά» και άρα τεχνικά, υπονομεύει την κατά τα άλλα άρτια προσπάθειά του. Διότι το ζήτημα της ανάκλησης, παραδείγματος χάριν ,των «κοινοτικών αξιωματούχων» δεν μπορεί να είναι απλά τυπικό για ένα επαναστατικό – δημοκρατικό καθεστώς. Όπως αντίστοιχα η κατάργηση του κοινοβουλευτικού σώματος ως απομονωμένου από την παραγωγή και την εργασία πολιτικού θεσμού δεν μπορεί να είναι ένα τυπικό ζήτημα για την Κομμούνα, αλλά και για την κάθε προσπάθεια χειραφέτησης της εργατικής τάξης. Η μετατροπή του κοινοβουλευτικού σώματος σε δημοκρατικό σώμα εντεταλμένων υπαλλήλων του εργαζόμενου λαού εμπεριέχει μέσα της την άρση του διαχωρισμού πολιτικού-οικονομικού ως αναγκαίου όρου προς την κατεύθυνση της σοσιαλιστικής οικοδόμησης. Όπως πολύ σωστά έχει σημειωθεί , «η ανακλητότητα και αιρετότητα όλων των δημοσίων υπαλλήλων, η αμοιβή τους με τον μέσο μισθό εργάτη, η κατάργηση κάθε ειδικού προνομίου είναι μέτρα περιορισμού και διάλυσης της γραφειοκρατίας, δικλείδες ασφαλείας της νέας κοινωνικής θέσμισης από τον κίνδυνο εκφυλισμού της» (Τζαρέλλας, 2020, σελ. 208).

---

⁶ Η σύγχυση αυτή που αποδίδεται από τον Κορς στους Μαρξ, Ένγκελς, Λένιν οδήγησε σε αδυναμία κατανόησης της Παρισινής Κομμούνας καθεαυτής όσο και σε ένα είδος ανεπάρκειας της «επαναστατικής μαρξιστικής κατεύθυνσης σχετικά με το νέο ιστορικό φαινόμενο του επαναστατικού συμβουλαϊκού συστήματος» (Korsch, 1977, σελ. 210).

Σε τελική ανάλυση, η μετατροπή των αντιπροσωπευτικών θεσμών σε εργαζόμενα ανακλητά σώματα, η όλο και μεγαλύτερη εμπλοκή στην πολιτική που απαιτεί ο έλεγχος αυτών των σωμάτων από τον λαό και, εν πάση περιπτώσει, μέτρα που τείνουν να διαλύσουν τον γραφειοκρατισμό και τον καταμερισμό εργασίας, όπου είναι αυτό εφικτό βέβαια, δεν μπορούν να εκληφθούν ως στεία τυπικά ζητήματα. Θα μπορούσα μάλιστα να υποστηρίξω ότι, σύμφωνα με την μαρξική ερμηνεία της Κομμούνας, όσο πιο βαθιά καταργείται τύποις και ουσία το γραφειοκρατικό πλέγμα της αστικής κοινωνίας και αναπτύσσονται άλλες μορφές πολιτικής και κοινωνικής πρακτικής, τόσο περισσότερο προσεγγίζουμε την εδραίωση του σοσιαλισμού σε όλους τους τομείς μιας κοινότητας.

Σε μια τέτοια κατεύθυνση, αξίζει να επισημανθεί ότι ο Μπαλιμπάρ στο κείμενό του «Η διόρθωση του Κομμουνιστικού Μανιφέστου» αναπαράγει τη θέση σύμφωνα με την οποία «η πολιτική μορφή της Κομμούνας» δεν είναι τίποτα άλλο από μια μορφή της δικτατορίας του προλεταριάτου (Balibar, 2014, σελ. 39). Θα επανέλθω βεβαίως στην κομβική αυτή έννοια που- κατά την γνώμη μου -είναι απολύτως απαραίτητη, αν θέλουμε να κατανοήσουμε όχι μόνο το *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* αλλά συνολικά την προταγματική σκέψη του Μαρξ σε σχέση με το επαναστατικό – χειραφετητικό σχέδιο του προλεταριάτου μέσα στην ιστορία.

Προς το παρόν αρκεί να σημειωθεί ότι ο Γάλλος φιλόσοφος θεωρεί ότι *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* φέρνει στο φως τρεις σοβαρές ελλείψεις του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου*. Η πρώτη είναι ότι λείπει από αυτό η έννοια της δικτατορίας του Προλεταριάτου. Το ίδιο βέβαια συμβαίνει και στο *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*. Ούτε εκεί βρίσκουμε αυτήν την έκφραση. Η δεύτερη είναι ότι στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* δεν υπάρχει η θέση για συντριβή της «κρατικής μηχανής» και η τρίτη αφορά την απουσία επεξεργασίας ουσιαστικών μέτρων προς την απονέκρωση του κράτους. Ο Μπαλιμπάρ αποδίδει την αναγκαιότητα αυτής της διόρθωσης που προσφέρει το *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* σε σχέση προς το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* στην εμπειρία του Μαρξ στην ίδια την Κομμούνα (Balibar, 2014, σελ. 41).

Ποια είναι όμως η άποψη του Μαρξ για τη μορφή της Κομμούνας ως ένος είδους πολιτικού υποκειμένου που η ιστορία του ανάγεται στον Μεσαίωνα ακόμα, στη σφοδρή σύγκρουση της τότε ανερχόμενης αστικής τάξης απέναντι στους γαιοκτήμονες και στη Φεουδαρχική εξουσία;

Σύμφωνα με τον Μπούκτσιν ο όρος *communa* προέρχεται από τα μεσαιωνικά λατινικά και «σήμαινε αρχικά μια συγκροτημένη κοινότητα, έναν αυτοδιοικούμενο δήμο» (Bookchin, 2015, σελ. 280). Με το πέρας του χρόνου και την εξέλιξη των αυτοδιοικητικών θεσμών έφτασε να σημαίνει και το δημοτικό συμβούλιο. Ένας θεσμός τοπικής αυτοδιοίκησης, δηλαδή. Η Κομμούνα εμφανίζεται, όμως κατεξοχήν στη Γαλλική Επανάσταση ως διοικητικός μηχανισμός, ιδίως τα έτη 1792-1793, δηλαδή κατά την περίοδο της εξουσίας των Γιακωβίνων.

Ο Μαρξ, βέβαια, γνώριζε την ιστορία της Κομμούνας καθώς ήταν άριστος γνώστης της γαλλικής ιστορίας. Άλλωστε, ζώντας στο Παρίσι (1843-1845), ο Γερμανός φιλόσοφος έρχεται σε επαφή με το γαλλικό προλεταριάτο και επανεκτιμά τη συμβολή της Γαλλικής Επανάστασης στο ρου της ιστορίας. Επί της ουσίας, διάμεσου της τριβής του με τη γαλλική ιστορία και κουλτούρα, ο Μαρξ «μετασχηματίζεται» από «δημοκράτη» σε «κομμουνιστή» (Χρύσης, 2020, σελ. 111 Μέρος Δεύτερο).

Υπό αυτό το πρίσμα, όντως, καθόλου τυχαία δεν είναι η ενασχόληση του Μαρξ με τη γαλλική ιστορία ως υπόδειγμα της κίνησης της ταξικής πάλης. Εύστοχα έχει υποστηριχθεί, συνεπώς, ότι «για τα πολιτικά γραπτά και με μια έννοια για τη μαρξική θεωρία για το κράτος εν γένει, η Γαλλία έχει τη σημασία και το ρόλο του μοντέλου για την κριτική του αστικού κράτους» (Τζαρέλλας, 2020, σελ. 112).

Πράγματι, ο Μαρξ στα τρία αυτά κορυφαία πολιτικά του έργα που αναφέρονται στη Γαλλία δηλαδή στα: *Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία - Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη - Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* συμπυκνώνει με όρους νομοτέλειας την ταξική πάλη ως την καθοριστική υλική εκείνη διαδικασία που διαμορφώνει την ανθρώπινη ιστορία και αποδεικνύει αστήρικτο τον ισχυρισμό ότι μπορεί και να μην είχε κατανοήσει ακριβώς το «φεντεραλιστικό» ή «ελευθεριακό» και «κοινοτίστικο» χαρακτήρα της Κομμούνας (Bookchin, 2015, σελ. 315-316).

Ο Μαρξ- αναμφισβήτητα- γνώριζε. Το πιστοποιούν οι σύντομες μεν, πλην όμως υπαρκτές αναφορές του στο ζήτημα : «Τη νέα αυτή Κομμούνα, που τσακίζει τη σύγχρονη κρατική εξουσία, τη θεώρησαν ξαναζωντάνεμα των μεσαιωνικών κοινοτήτων[...] το καθεστώς της Κομμούνας το πήραν σαν μια προσπάθεια να εγκαθιδρυθεί μια ομοσπονδία μικρών κρατιδίων»· ενώ, σε επόμενο σημείο υπαινισσόμενος την αντίθεσή του σε μια ξεκάθαρα στείρα αντιπαράθεση

συγκεντρωτισμού – φεντεραλισμού συνεχίζει γράφοντας ότι «την αντίθεση της Κομμούνας προς την κρατική εξουσία την πήραν για υπερβολική μορφή του παλιού αγώνα ενάντια στον υπερσυγκεντρωτισμό» (Μαρξ, 2011, σελ. 72). Αναμφίβολα, πάντως, η συνεταιριστική παραγωγή - όπως την κατανοούσε ο Μαρξ- δεν θα ήταν μια ιστορική επαναφορά σε ξεπερασμένες παραγωγικές σχέσεις στην οργάνωση της παραγωγής. Δεν θα ήταν η απλή άρνηση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής αλλά η άρση αυτού προς κάτι ανώτερο. Η Κομμούνα θα ρύθμιζε «την εθνική παραγωγή σύμφωνα με ένα κοινό σχέδιο, παίρνοντας την έτσι κάτω από την καθοδήγησή της και βάζοντας τέλος στη διαρκή αναρχία και στις περιοδικά επαναλαμβανόμενες αναταραχές που αποτελούν την αναπόφευκτη μοίρα της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής» (Μαρξ, 2011, σελ. 75).

IV. Ποια ήταν όμως η δομή της Κομμούνας, η συγκεκριμένη μορφή που αυτό το κράτος- μη κράτος υιοθέτησε και με ποιο τρόπο λειτουργούσε;

Πριν περιγράψω και αναπαραστήσω τη δομή της Κομμούνας είναι αναγκαίο να κάνω σε αυτό το σημείο μια παρένθεση σημειώνοντας ότι- σύμφωνα με τον Μπούκτσιν - πέραν του Γενικού Συμβουλίου, δηλαδή του ανώτατου οργάνου της Κομμούνας, την περίοδο εκείνη συνυπήρχαν και λειτουργούσαν στο εξεγερμένο Παρίσι και άλλα πολιτικά σώματα που είχαν εξουσίες και αρμοδιότητες. Μάλιστα, δεν είναι ξεκάθαρο ποια ήταν ακριβώς η σχέση τους με την Κομμούνα ως ολότητα. Αν, για την ακρίβεια, δρούσαν ανεξάρτητα ή υπάγονταν σε αυτή.

Τέτοια σώματα ήταν η Κεντρική Επιτροπή της εθνοφρουράς, η Αντιπροσωπεία των Είκοσι Διαμερισμάτων, η Ομοσπονδία Συνδικάτων, καθώς και άλλοι φορείς μη θεσμικού ή επίσημου χαρακτήρα, όπως ήταν οι λαϊκές λέσχες και διάφορες οργανώσεις και αδελφότητες. Όλα αυτά τα πολιτικά σώματα, οργανώσεις, φορείς, επιτροπές, μαζί συγκροτούσαν ένα θεσμικό μωσαϊκό της ευρύτερης Κομμούνας του Παρισιού που λειτουργούσε παράλληλα με την - κυρίως ειπείν- Κομμούνα. Επομένως, σύμφωνα με τον Αμερικανό ελευθεριακό, θα ήταν λάθος να αγνοήσουμε όλη αυτήν την ποικιλία πολιτικών σωμάτων που συμπλήρωναν και προσέδιδαν ζωτικότητα από τα κάτω προς τα πάνω στην Κομμούνα (Bookchin, 2015, σελ. 281).

Η καθεαυτή Κομμούνα ως κυβερνητικό σύστημα συγκροτείτο από 90 περίπου δημοτικούς συμβούλους (Λισαγκαρέ, 2005, Τόμος 1, σελ. 207 -208). Δεν επρόκειτο για κοινοβουλευτικό σώμα, αλλά για ένα σώμα εργαζόμενων που

λειτουργούσε ως εκτελεστικό και ως νομοθετικό σώμα ταυτόχρονα (Μαρξ, 2011, σελ.70) .Στις 29 του Μάρτη η Κομμούνα σχημάτισε μια 7 μελή εκτελεστική επιτροπή η οποία αποτελούνταν, σύμφωνα με τον Robert Tombs, από διαφόρων αποχρώσεων επαναστάτες, όπως μπλανκιστές, Γιακωβίνους και άτομα της Διεθνούς. Επίσης, συστάθηκαν και εννέα επιτροπές διαχείρισης, κάτι αντίστοιχο των υπουργείων μιας κυβέρνησης. Αυτές ήταν : η επιτροπή Πολέμου, Οικονομικών, Δημοσίων υπηρεσιών, Τροφίμων, Ασφάλειας, Δικαιοσύνης, Εκπαίδευσης, Εργασίας βιομηχανίας και συναλλαγών και τέλος Εξωτερικών σχέσεων (Tombs, 1999, σελ. 80 -81). Διαφορετικά νούμερα και στοιχεία δίνουν άλλοι συγγραφείς που έχουν μελετήσει το φαινόμενο της Κομμούνας ισχυριζόμενοι ότι η Εκτελεστική Επιτροπή αποτελούνταν από 9 μέλη και όχι από 7. Ακολούθως κάθε μια από τις 9 επιμέρους επιτροπές έδινε έναν υπεύθυνο στην εννεαμελή Εκτελεστική Επιτροπή (Χρύσης, 2021).

Ας συνδέσουμε όμως στο σημείο αυτό την ιστορική πραγματικότητα της Κομμούνας με την μαρξική θεωρία του κράτους. Είναι δεδομένο ότι ο Μαρξ προσανατολιζόμενος, από κάποια στιγμή της ζωής του και μετά, προς μια υλιστική αντίληψη της ιστορίας και της κοινωνίας κατανοούσε το κράτος με όρους ταξικούς. Σε αντίθεση προς την κλασσική φιλελεύθερη αντίληψη ενός κράτους, σαν μηχανισμού που εκφράζει το γενικό συμφέρον, το αστικό κράτος [κατά Μαρξ] είναι ο εκφραστής των κατακερματισμένων ιδιωτικών συμφερόντων. Εκφράζει, δηλαδή, όχι το σύνολο της κοινότητας/κοινωνίας αλλά τα κυρίαρχα ταξικά υποκείμενα σε ένα αφηρημένο θεωρητικό επίπεδο, ενώ σε ένα πιο συγκεκριμένο, αυτούς που κατέχουν τα μέσα παραγωγής, άρα την αστική τάξη (Τζαρέλλας, 2020, σελ. 115). Και τούτο, διότι για τον Γερμανό κομμουνιστή φιλόσοφο, «με την χειραφέτηση της ατομικής ιδιοκτησίας από την κοινότητα, το κράτος έγινε μια ξεχωριστή οντότητα πλάι και έξω από την ιδιωτική κοινωνία, αλλά δεν είναι τίποτα περισσότερο από μορφή οργάνωσης που οι αστοί υιοθετούν αναγκαστικά για αμοιβαία εξασφάλιση της ιδιοκτησίας τους και των συμφερόντων τους, τόσο εξωτερικά όσο και εσωτερικά» (Μαρξ, Ένγκελς, 1997, σελ. 129) .

Συνεπώς, για τον Μαρξ, το κράτος είναι κυρίως βία (το οποιοδήποτε κράτος) και, υπό αυτό το πρίσμα, τα όργανα βίας του αστικού κράτους, που μέσω αυτών αυτή ασκείται, πρέπει να τσακιστούν (zerbrechen). Αυτή η θέση αποτυπώνεται από τον Μαρξ σχεδόν 20 χρόνια πριν την εμπειρία της Παρισινής Κομμούνας. Στο έργο του: *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη* ο Μαρξ

μιλώντας για την κυβερνητική εξουσία της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας σημειώνει: «Όλες οι ανατροπές τελειοποιούσαν αυτήν τη μηχανή αντί να την τσακίσουν» (Marx, 1979, σελ. 186). Με την παρατήρηση και τη γνώση όμως της Κομμούνας για τον Μαρξ γίνεται ακόμα πιο σαφές ότι, αφουγκραζόμενος αυτήν την γλυκόπικρη εμπειρία του πειράματος της Κομμούνας, όπως γράφει στο: *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, « η εργατική τάξη δεν μπορεί απλώς να πάρει στα χέρια της την έτοιμη κρατική μηχανή και να τη βάλει σε κίνηση για τους δικούς της σκοπούς». Αυτήν ακριβώς τη θέση προτάσσει και σε αλληλογραφία προς τον φίλο του Κούγκελμαν τη δωδεκάτη Απριλίου του 1871: «Το επόμενο εγχείρημα της γαλλικής επανάστασης δε θα είναι πλέον, όπως πρωτύτερα, η μεταφορά της γραφειοκρατικής στρατιωτικής μηχανής σε άλλα χέρια, αλλά η συντριβή της και αυτό είναι ουσιώδες για κάθε πραγματικά λαϊκή επανάσταση στην ηπειρωτική Ευρώπη» (Marx, 1989, σελ 131).

Με βάση, λοιπόν, τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι ο Γερμανός φιλόσοφος ήδη από την δεκαετία του 50', επισημαίνει ότι δεν πρέπει να ορίζεται ως άμεσος στόχος των κομμουνιστών μια απλή «κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας» (Μαρξ, Ένγκελς, 1984, σελ.37). Ο Μαρξ, επομένως, προχωρά όντως σε μια αναγκαία διόρθωση των θέσεων που εξέφραζε στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* περνώντας από την κατάληψη της πολιτικής εξουσίας στη συντριβή του αστικού κράτους (Balibar, 2014, σελ. 13-60).

Στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία* ο Μαρξ ορίζει - κατά μια έννοια- το αστικό κράτος και προσδιορίζει τους μηχανισμούς του. Αυτοί είναι ο τακτικός στρατός, η αστυνομία, η γραφειοκρατία, ο κλήρος και η δικαστική εξουσία: «όργανα που φτιάχτηκαν σύμφωνα με σχέδιο ενός συστηματικού και ιεραρχικού καταμερισμού της εργασίας» (Μαρξ, 2011, σελ. 66). Σύμφωνα και με τον Μπαλιμπάρ οι «δυο βασικές πλευρές αυτής της νέας πολιτικής μορφής», που αναδύεται μέσα από τον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία* είναι α) «ο ένοπλος λαός» β) «η κατάργηση του κοινοβουλευτισμού και της υπαλληλοκρατίας» (Balibar, 2014, σελ.39).

Αν εξετάσουμε προσεκτικά το κείμενο του Μαρξ θα διαπιστώσουμε ότι όντως έτσι είναι. Για τον Μαρξ, το Παρίσι κατάφερε να αντισταθεί, πέραν των άλλων, επειδή κατήργησε τον μόνιμο στρατό και τον αντικατέστησε από την εθνοφρουρά, η οποία κατά κύριο λόγο αποτελούνταν από εργάτες. Η κατανόηση της σημαντικότητας αυτού του μέτρου αντανακλάται και στο ότι ήταν το πρώτο

διάταγμα που θέσπισε η επαναστατημένη Κομμούνα: η αντικατάσταση, για την ακρίβεια, του μόνιμου στρατού με τον οπλισμένο λαό (Μαρξ, 2011, σελ. 69).

Έχω ήδη αναφέρει ότι η Κομμούνα ήταν ο σχηματισμός ενός κυβερνητικού μηχανισμού που αποτελείται όχι από επαγγελματίες πολιτικούς αλλά στην πλειοψηφία του από εκπροσώπους εργατών ή εργάτες. Δηλαδή, ένα εργαζόμενο σώμα που ήταν άμεσα ανακλητό οποιαδήποτε στιγμή λογοδοτώντας στον λαό, όχι κοινοβουλευτικό αλλά εκτελεστικό και νομοθετικό ταυτόχρονα. Ενώ παράλληλα η αστυνομία, όπως σημειώνει ο Μαρξ, «απογυμνώθηκε αμέσως από όλες τις πολιτικές της ιδιότητες και μετατράπηκε σε υπεύθυνο όργανο της κομμούνας» (Μαρξ, 2011, σελ. 70). Αυτό το όργανο προστασίας στο πλαίσιο του γενικού πνεύματος της παρισινής εξέγερσης θα μπορούσε να ανακληθεί σε οποιαδήποτε χρόνο. Αντίστοιχα, τα σώματα των δημοσίων υπαλλήλων και των διοικητικών επίσης έγιναν ανακλητά. Μάλιστα, από το Γενικό συμβούλιο της Κομμούνας μέχρι τους «κατώτερους υπαλλήλους» των δημοσίων υπηρεσιών το ύψος των μισθών όλων αυτών των διοικητικών σωμάτων θα ήταν ανάλογο των μισθών των εργατών. Εκλεγμένη και ανακλητή ήταν και η δικαστική εξουσία, αυτό το «αριστοκρατικής» μορφής σώμα που σε κανένα κράτος, ακόμα και σήμερα, δεν είναι ουσιαστικά ελεγχόμενο από τον λαό και τους πολίτες του. Η Κομμούνα «χτύπησε» τη γραφειοκρατία με την κατάργηση απαρχαιωμένων διαδικασιών του κράτους, που απλώς και μόνο επιβάρυναν μέχρι τότε με περιττά έξοδα τον διοικητικό μηχανισμό και, κατ' επέκταση, τον λαό και τους πολίτες (Μαρξ, 2011, σελ.70), επιβεβαιώνοντας κατ' αυτό τον τρόπο, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, ένα όνειρο των προγενέστερων αστικών επαναστάσεων για «φτηνές κυβερνήσεις» (Μαρξ, 2011, σελ. 74).

Επιπλέον, ο Μαρξ επισημαίνει ότι, αφού πρώτα ο «σκληρός πυρήνας» του αστικού κράτους συντριβεί, δηλαδή η εκτελεστική, νομοθετική και δικαστική εξουσία με τους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς της και τα ένοπλα τμήματα καταστολής (αστυνομία και στρατό), η Κομμούνα θα έπρεπε να προχωρήσει στον διαχωρισμό εκκλησίας και κράτους, ώστε το θρήσκευμα να αποτελέσει μια καθαρά προσωπική υπόθεση με απαραίτητη προϋπόθεση την απαλλοτρίωση της τεράστιας περιουσίας της εκκλησίας. Έτσι, διαμέσου της Κομμούνας, κατά παράδοξο τρόπο, εκπληρώνεται ένα πρόταγμα όχι του Μαρξ αλλά του ριζοσπάστη εγγεληνού φιλοσόφου Μπρούνο Μπάουερ, στον οποίο ο νεαρός Μαρξ είχε ασκήσει δριμεία

κριτική. Η θέση του Μπάουερ ως προς τη θρησκεία, όπως την παρουσίασε κριτικά ο Μαρξ, θα μπορούσε να αποδοθεί ως ένα ζήτημα απόλυτα ιδιωτικής υπόθεσης που πρέπει να αποσυνδεθεί από το κράτος: «Κάθε θρησκευτικό προνόμιο εν γένει, άρα μονοπώλιο μιας προνομιούχου Εκκλησίας, θα πρέπει να αρθεί. Η εκπλήρωση θα έπρεπε να αφηθεί σ αυτούς τους ίδιους ως καθαρά ιδιωτική υπόθεση» (Μαρξ, 2014, σελ. 167). Όμως η άποψη του νεαρού ριζοσπάστη και μετέπειτα θεμελιωτή του επιστημονικού σοσιαλισμού είναι σαφώς πιο προωθημένη εκείνη την εποχή από αυτή του Μπάουερ, στον οποίο καταλογίζει ότι διεκδικεί την ελευθερία της θρησκείας και όχι την κατάργησή της, όπως και του κράτους. Και όμως, αν και η εφαρμογή αυτού του αιτήματος από την Κομμούνα ανταποκρίνεται πιο πολύ σε έναν αριστερό εγελιανισμό, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι ο Μαρξ το 1871 λειτούργει ως ρεαλιστής. Αναγνωρίζει ότι το πρώτο βήμα που πρέπει να επιτευχθεί είναι η αποσύνδεση θρησκείας και κράτους. Άλλωστε, γνώριζε ότι με την «απαλλοτρίωση των απαλλοτριωτών» θα άλλαζαν οι οικονομικοί και υλικοί όροι, που θα καθιστούσαν το «εποικοδόμημα» αυτό της θρησκείας αναχρονιστικό, σε σημείο που θα έτεινε σιγά- σιγά να εξαφανιστεί.

Στον τομέα της παιδείας επιδιώχθηκαν ανάλογες τομές. Θεσμοθετήθηκε η ανεξαρτησία της εκπαιδευτικής διαδικασίας από παρεμβάσεις είτε της εκκλησίας είτε του κράτους, ενώ η μόρφωση έγινε δημόσιο και δωρεάν αγαθό για όλους. Κατ' αυτόν τον τρόπο «η ίδια η επιστήμη απελευθερώθηκε από τα δεσμά που της είχαν επιβάλει η ταξική πρόληψη και η κυβερνητική εξουσία» (Μαρξ, 2011, σελ. 70).

Στο κείμενο *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* ο Μαρξ, αφού μας παρουσιάσει σύντομα -πλην όμως εύστοχα- την κατεύθυνση και το «πνεύμα» των μέτρων που πρόλαβε να πάρει η Κομμούνα στο μικρό χρονικό διάστημα που είχε την ευκαιρία να δράσει, προχωρεί σε μια ερμηνεία του τι ήταν αυτή και τι θα έπρεπε να επιχειρήσει να πετύχει.

Ο Γερμανός φιλόσοφος οραματίζεται ότι το καθεστώς της Κομμούνας, αφού πρώτα θα εξασφάλιζε την επιβίωσή του στη γαλλική πρωτεύουσα, ύστερα θα έπρεπε να αγκαλιαστεί και από άλλες βιομηχανικές πόλεις του γαλλικού έθνους, έτσι ώστε τελικά το σύστημα της Κομμούνας να υιοθετηθεί μέχρι το μικρότερο χωριό της υπαίθρου. Όλη η Γαλλία, επομένως, θα διοικούνταν βάσει ενός κομμουναλιστικού συστήματος όπου η «παλιά συγκεντρωτική κυβέρνηση» θα έδινε τη θέση της στην «αυτοκυβέρνηση των παραγωγών». «Οι αγροτικές κοινότητες

κάθε νομού θα διαχειρίζονται τις κοινές τους υποθέσεις με μια συνέλευση από αντιπροσώπους τους στην πρωτεύουσα του νομού, και οι νομαρχιακές αυτές συνελεύσεις με την σειρά τους, θα στέλνανε βουλευτές στην εθνική αντιπροσωπία στο Παρίσι». Εννοείται ότι όλοι τους θα ήταν ανακλητοί και θα δεσμεύονταν πάνω σε εντολές που θα έπαιρναν από τους εκλογείς τους (Μαρξ, 2011, σελ.71). «Οι λίγες μα σπουδαίες λειτουργίες» - σύμφωνα πάντα με τον Μαρξ - που θα είχαν απομείνει στην κεντρική κυβέρνηση δεν θα έπρεπε να καταργηθούν, αντιθέτως, θα έπρεπε να μεταβιβαστούν σε «υπευθύνους υπαλλήλους» της Κομμούνας. Διαμέσου αυτού του συστήματος, ο Μαρξ στοχαζότανε ότι « η αυτοδιεύθυνση των παραγωγών» θα έπαιρνε σάρκα και οστά και - σε αντίθεση με κοσμοπολίτικες ερμηνείες της Κομμούνας -η «ενότητα του έθνους δεν θα έσπαζε, αλλά αντίθετα θα οργανωνόταν με το καθεστώς της Κομμούνας» και αυτή η επίπλαστη εθνική ενότητα της αστικής κρατικής εξουσίας, που την ήθελε, διαχωρισμένη ως πολιτική εξουσία, να είναι «ανώτερη και ανεξάρτητη» από το έθνος, θα σκορπιζόταν (Μαρξ, 2011, σελ.71) .

Ταυτόχρονα, και ως δριμύς κριτικός του κοινοβουλευτισμού ο Μαρξ, αναφερόμενος στο ζήτημα της πολιτειακής οργάνωσης, υποστηρίζει ότι αντί «να αποφασίζεται μια φορά κάθε τρία ή έξι χρόνια, ποιο μέλος της άρχουσας τάξης θα εκπροσωπεί και θα τσαλαπατά το λαό στη βουλή, το γενικό εκλογικό δικαίωμα θα εξυπηρετούσε τον οργανωμένο σε κομμούνες λαό» (Μαρξ, 2011, σελ. 72).

Επιβεβαιώνεται, συνεπώς, η ορθότητα της επισήμανσης του Μπαλιμπάρ όσον αφορά τις «δυο βασικές πλευρές» της Κομμούνας στο πλαίσιο της μαρξικής ερμηνείας. Ο ένοπλος λαός και βέβαια η κατάργηση της υπαλληλοκρατίας συνιστούν σύμφωνα με το μαρξικό σχέδιο, τις αιχμές που διαλύουν την αποξενωτική- γραφειοκρατική αστική εξουσία. «Τίποτα δεν θα μπορούσε να είναι πιο ξένο με το πνεύμα της Κομμούνας όσο η αντικατάσταση του γενικού εκλογικού δικαιώματος με τον ιεραρχικό διορισμό των υπαλλήλων» (Μαρξ, 2011, σελ.72) .

Ο Μαρξ σε αυτή τη διαδικασία αντιλήφθηκε ότι ήταν η πρώτη φορά, που η εργατική τάξη αναγνωρίστηκε ως ο καταλύτης των εξελίξεων και έγινε εκείνο το κοινωνικό υποκείμενο που θα μπορούσε να παίξει τον ρόλο του ηγέτη μέσα στην επανάσταση. Τον ρόλο αυτόν τον ασπάστηκε ένα ευρύ φάσμα μικροαστικών στρωμάτων, όπως αυτό των εμπόρων του Παρισιού, των βιοτεχνών του και κάθε είδους καταστηματαρχών και μικροϊδιοκτητών. Όλα αυτά τα ταλαιπωρημένα, μικροαστικά στρώματα της πολύπαθης Γαλλικής πρωτεύουσας είδαν στο

προλεταριάτο και στην «εργατική κυβέρνηση» της Κομμούνας -που αυτό στήριζε - έναν σύμμαχο απέναντι στην εξαθλίωση, στην οποία τους είχε οδηγήσει η αυτοκρατορία και οι ανίκανοι πολιτικοί της αστικής τάξης, που την στήριζαν μέχρι την κατάρρευση της. Πράγματι τα οικονομικά μέτρα που πάρθηκαν από την Κομμούνα με στόχο τη διευθέτηση χρεών των μικροϊδιοκτητών ήταν καταλυτικά, βοηθώντας το μεγαλύτερο μέρος της μικροαστικής τάξης να περάσει με τη μεριά του προλεταριάτου ή, έστω, να κρατήσει μια ουδέτερη και σίγουρα όχι εχθρική στάση (Μαρξ, 2011, σελ.76).

Βέβαια, η φύση των κοινωνικών και πολιτικών πραγμάτων ήταν εξαιρετικά πολύπλοκη. Τα μικροαστικά στρώματα ήταν ένας ασταθής σύμμαχος της Κομμούνας. Όντας αυτή ένα όργανο που αναδείκνυε τον ταξικό χαρακτήρα της εξουσίας, μην έχοντας όμως ταυτόχρονα ένα σταθερό και ολοκληρωμένο στρατηγικό σχέδιο για να το υλοποιήσει, ήταν δεδομένο ότι ,όσο τα πράγματα θα δυσκόλευαν, η συμμαχία αυτή της μικροαστικής τάξης με την εργατική και η ανοχή προς την κυβέρνηση της Κομμούνας θα κλυδωνιζόταν και θα εξαλειφόταν, την ίδια στιγμή που η στήριξη της μικροαστικής τάξης ήταν απαραίτητη, τουλάχιστον σε αυτήν την φάση της εξέγερσης.

Από αυτή την άποψη, σωστά συμπεραίνει ο Πράις ότι η Κομμούνα έδινε βαρύτητα στα μικροαστικά αιτήματα και μάλιστα αρκετές νομοθετικές της παρεμβάσεις ήταν προς την υπεράσπιση της ατομικής ιδιοκτησίας (Price, 1972, σελ. 80). Λογικό, αν αναλογιστούμε και την κοινωνική σύνθεση της Κομμούνας. Από τη δική του πλευρά, ο Μάρξ, δε χάνει ευκαιρία να κατακεραυνώσει τους πολέμιους της Κομμούνας που ισχυρίζονται με περίσσιο πάθος ότι αυτή θέλει τάχα να καταργήσει την ιδιοκτησία, «την βάση κάθε πολιτισμού». Η Κομμούνα, υποστηρίζει ο Γερμανός φιλόσοφος, θέλει να «απαλλοτριώσει τους απαλλοτριωτές», « να κάνει πραγματικότητα την ατομική ιδιοκτησία, μετατρέποντας σε απλά όργανα της ελεύθερης και οργανωμένης εργασίας τα μέσα παραγωγής[...]» (Μαρξ, 2011, σελ.75) και όχι γενικά και αόριστα να καταργήσει την ιδιοκτησία.

Μια κριτική ματιά στο «μύθο» της Κομμούνας μας προσφέρει, ωστόσο, και το πολύ ενδιαφέρον έργο του Αμερικανού κοινωνιολόγου Ρότζερ Β. Γκουλντ, το *Insurgent Identities: Class, Community, and Protest From 1848 to the Commune*. Σ' αυτό ο Gould, επί της ουσίας, παρουσιάζει τη βασική υπόθεση εργασίας του, η οποία -

σχηματικά μιλώντας - είναι ότι η Κομμούνα του 1871 δεν ήταν σε καμία περίπτωση πιο «προλεταριακή» από την επανάσταση που έγινε στο Παρίσι δυο δεκαετίες σχεδόν νωρίτερα, το 1848. Αυτή η επανάσταση - μας λέει - ήταν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό εργατική, με πολύ πιο έντονες ταξικές σημάνσεις, σε αντίθεση με την Κομμούνα του 1871, η οποία συνίστατο σε ένα ετερογενές φάσμα, πολλές φορές αντιτιθέμενων αιτημάτων, ιδεολογιών και κοινωνικών στρωμάτων. (Gould, 1995, σελ. 1-31).

Ο Μαρξ, προφανώς αναγνώριζε τον ταξικά αντιφατικό χαρακτήρα των δύο επαναστάσεων. Το ζήτημα γι αυτόν δεν ήταν αν είναι καθαρά εργατικές ή πόσο εργατικές επαναστάσεις ήταν, αλλά το κατά πόσο υπήρχε ο αναγκαίος βαθμός ωριμότητας και αυτοσυνειδησίας της εργατικής τάξης ταυτόχρονα με την δυνατότητά της να πρωταγωνιστήσει στο ιστορικό γίνεσθαι. Έχω, εξάλλου, ήδη υπογραμμίσει ότι ο Μάρξ δεν αναγνώριζε στην Κομμούνα την ιδιότητα της σοσιαλιστικής εξέγερσης. Αυτοί είναι οι λόγοι που ώθησαν τον Μαρξ να αντιληφθεί την Κομμούνα ως κάτι εξαιρετικό, ως ένα μοναδικό έως τότε φαινόμενο της ιστορίας ανεξαρτήτως των αδήριτων αντιφάσεων της. Από μαρξική άποψη, η Κομμούνα όντως είναι αυτή που άνοιξε το δρόμο. «Όποιο και να είναι το άμεσο αποτέλεσμα»- γράφει ο Μαρξ στον Κούγκελμαν σε μεταξύ τους αλληλογραφία - «έχει κατακτηθεί ένα νέο σημείο εκκίνησης στην παγκόσμια ιστορία» (Marx, 1989, σελ 137).

Δεν πρέπει, όμως, να παραλείψουμε σε αυτήν την ανάλυση και τις διεθνιστικές πτυχές, που ο Μαρξ έβλεπε στην Κομμούνα. Διότι, όπως ισχυρίζεται ο Γερμανός φιλόσοφος, αν η Κομμούνα είναι ο «αληθινός εκπρόσωπος όλων των υγιών» κομματιών του έθνους, δηλαδή η «πραγματική εθνική κυβέρνηση», είναι και ταυτόχρονα «διεθνής με όλη την σημασία της λέξης, σαν εργατική κυβέρνηση... σαν τολμηρός πρόμαχος της απελευθέρωσης της εργασίας» (Μαρξ, 2011, σελ.79). Ο κοσμοπολιτισμός της διεφθαρμένης και χυδαίας γαλλικής αστικής τάξης δεν έχει καμία σχέση με τον διεθνισμό της Κομμούνας και των Γάλλων εργατών. Σε τελική ανάλυση ο διεθνισμός που επιζητούσε ο Μάρξ δεν ήταν ένας διεθνισμός της ισοπέδωσης των εθνών αλλά της αδελφικής συνεργασίας αναμεταξύ τους (Μαρξ, 2011, σελ. 80).

Στο σημείο αυτό, και πριν περάσω στην τελευταία ενότητα αυτού του κεφαλαίου, θα ρρώ ότι είναι απαραίτητο, εφόσον εξετάσαμε πως ενήργησε η Κομμούνα και προς ποια κατεύθυνση έπρεπε κατά τον Μαρξ να οδηγήσει τα πράγματα, να διερευνήσουμε τα σφάλματα στα οποία, σύμφωνα με τη μαρξική ερμηνεία, υπέπεσε και τα οποία δυστυχώς απέβησαν μοιραία.

Επί της ουσίας, σύμφωνα με τον Μαρξ, δυο είναι τα κυριότερα λάθη της Κομμούνας που έκριναν την αρνητική της έκβαση. Ένα εκ των βασικών λαθών - όπως μας εξηγεί και ο Ένγκελς στην εισαγωγή του έργου *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* - είναι η απροθυμία της Κομμούνας να απαλλοτριώσει την Τράπεζα της Γαλλίας, το θησαυροφυλάκιό της οποίας βρισκόταν στο Παρίσι (Μαρξ, 2011, σελ.18). Ενδεικτικό του πλούτου της είναι ότι ο Λισαγκαρέ σε κάποιο σημείο της ιστορίας του για την Παρισινή Κομμούνα υπολογίζει ότι θα χρειαζόντουσαν πάνω από 100 άμαξες για να μεταφέρουν τα πλούτη της (Λισαγκαρέ, 2005, Τόμος 1, σελ. 254). Το δεύτερο είναι «ένα αποφασιστικό λάθος»- κατά τον Μαρξ- που έδειξε την αναποφασιστικότητα της Κεντρικής Επιτροπής στο να συνεχίσει τον πόλεμο που της είχε κηρύξει η κυβέρνηση του Αδόλφου Θιέρσου. Προτίμησε, αντί να τσακίσει τα ανοργάνωτα εκείνη τη στιγμή στρατεύματα των Βερσαλλιών, να δώσει ευκαιρία στην αστική τάξη της Γαλλίας να δοκιμάσει την τύχη της στις κάλπες (Μαρξ, 2011, σελ.62). Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η αλληλογραφία που ανταλλάσσει ο Μαρξ με τον Κούγκελμαν, παρατηρώντας ότι , αν τελικά οι Παριζιάνοι ηττηθούν, «δεν θα φταίει γι αυτό τίποτα άλλο παρά η καλή τους φύση» (Marx, 1989, σελ 131-132). Επίσης, στην συνέχεια παρατηρεί ότι η Κεντρική Επιτροπή παρέδωσε υπερβολικά σύντομα την εξουσία της ώστε να «ανοίξει τον δρόμο προς την Κομμούνα» (Marx, 1989, σελ 132).

Χωρίς αμφιβολία, η ερμηνεία της Κομμούνας που εισηγείται ο Μαρξ εμπεριέχει στοιχεία πραγματισμού. Την ώρα του πολέμου ήταν τελείως λάθος, όπως αφήνει να εννοηθεί, αντί της ενασχόλησης με την άμυνα και την αντιμετώπιση στα κέντρα εξουσίας του Παρισιού, η Κεντρική Επιτροπή να ασχολείται με το να αποδείξει πόσο δημοκρατική είναι (Marx, 1989, σελ 132). Παράλληλα, αναποφασιστικότητα εμφανίζεται στην εκτέλεση της απόφασης επιβολής αντιποίνων σε μια σειρά αιχμαλώτους της Κομμούνας (Μαρξ, 2011, σελ. 64).

Κρίσιμο στάθηκε και το γεγονός ότι, από τη μια πλευρά το προλεταριάτο, καθώς κυλούσε ο χρόνος, έχανε την υποστήριξη των μεσαίων και μικροαστικών στρωμάτων, ενώ - από την άλλη - δεν εξασφάλιζε την υποστήριξη της επαρχίας

και της αγροτικής τάξης που ήταν η πλειοψηφία του λαού της Γαλλίας στην πραγματικότητα ποτέ δεν μπόρεσε να την αποκτήσει. Συμπερασματικά, η θέση του Μαρξ είναι ότι η αυτοαπομόνωση της εξέγερσης και οι μηχανορραφίες των Βερσαλλιών συνέδραμαν σε αυτό (Μαρξ, 2011, σελ.79) .

Ιδιαίτερη βαρύτητα θα πρέπει να αποδώσουμε, όμως και στο ζήτημα του σοβινισμού. Αν και επισημάναμε ότι ο Μαρξ έβλεπε τέτοιου είδους εξεγέρσεις και επαναστάσεις με ένα σαφώς διαλεκτικό τρόπο ανάμεσα στον πατριωτισμό και τον διεθνισμό, η πραγματικότητα της Κομμούνας δεν ήταν καθόλου τέτοια. Μπορεί ο Μάρξ και η Διεθνής Ένωση των Εργατών να διακήρυσσε σε όλους τους τόνους τη συναδέλφωση και την ενότητα των προλεταρίων όλων των χωρών, αλλά η εικόνα της Κομμούνας δεν είναι τέτοια που να μαρτυρά ότι οι Παριζιάνοι, στην πλειοψηφία τους τουλάχιστον, ασπάζονταν μια τέτοια αντίληψη. Αντιθέτως, όπως γράφει και ο Μάσκιν, «ούτε μια εφημερίδα της Κομμούνας του Παρισιού δεν υποστήριξε τον αγώνα του ντόπιου πληθυσμού της Αλγερίας» (Ψυρούκης, 1975, 153). Αξίζει μάλιστα να επιμείνουμε σε αυτό το σημείο: την περίοδο που εξετάζουμε, εκτός της Παρισινής Κομμούνας, σημειώθηκαν και αλλού εξεγέρσεις και Κομμούνες όπως στη Λυών, στη Μασσαλία αλλά και στο Αλγέρι, που ήταν αποικία της Γαλλίας. Εκεί ο ντόπιος πληθυσμός- στην πλειοψηφία του Μουσουλμάνοι -εξεγέρθηκαν ενάντια στο αποικιακό καθεστώς. Οι Παριζιάνοι Κομμουνάροι τελικά, βυθισμένοι στον σοβινισμό τους, αδυνατούσαν να αντιληφθούν το δίκαιο αυτού του αγώνα. Έφθασαν, μάλιστα, σε σημείο να απαιτούν από την κυβέρνηση των Βερσαλλιών να προστατεύσει τα συμφέροντα των εκεί αποίκων, αλλά και της Γαλλίας συνολικότερα (Μάρξ, 1975, σελ. 153) .

Από αυτή την άποψη, θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπ' όψιν η θέση του Λεφέβρ όταν διατείνεται ότι ο γαλλικός πατριωτισμός ήταν μια από τις κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις, που στα τμήματα των μπλανκιστών και των Γιακωβίνων, έπαιρνε επαναστατικό χαρακτήρα (Lefebvre, 2021).

Τέλος, σε μια τόσο ιστορική συγκυρία όπως αυτή της Κομμούνας, δεν θα πρέπει να υποτιμάται και ο αστάθμητος παράγοντας του ρόλου της προσωπικότητας. Οι προσωπικότητες που πρωταγωνίστησαν στην εξέγερση δεν θα μπορούσαν να μην έχουν και αυτές το μερίδιο της ευθύνης τους γι' αυτήν την πικρή ήττα. Οι έριδες και οι διαπροσωπικές ίντριγκες ήταν ένα έντονο και διαρκές πρόβλημα για την Κομμούνα. Ο Λισαγκαρέ αναδεικνύει αυτό το στοιχείο στο έργο του: *Η ιστορία της Παρισινής Κομμούνας του 1871* (Λισαγκαρέ, 2005, Τόμος 1&2).

Ταυτόχρονα, οι τελείως διαφορετικές ιδεολογικές αναφορές των μελών της Κομμούνας δυσκόλευαν - εκ των πραγμάτων- τη λειτουργία της ως ενιαίου σώματος (Price, 1972, σελ. 1). Ανάλογο προβληματισμό φαίνεται να εκφράζει και ο Γάλλος κοινωνιολόγος Λεφέβρ για τα όρια που μπορεί να έχει αυτή η «πανσπερμία» ιδεολογιών και δογμάτων στον χώρο της Κομμούνας. Γράφει για την ενότητα όλων αυτών των αντίθετων ιδεολογιών: «Αυτή η ιδεολογική δύναμη, ένα πραγματικά εκρηκτικό μείγμα που προοριζόταν να ανοίξει το δρόμο για τις πιο αυθόρμητες δυνάμεις, περιείχε τους σπόρους της καταστροφής του» (Lefebvre, 2021, σελ. 3).

V. Φτάνοντας στην τελευταία ενότητα αυτού του κεφαλαίου, έχοντας διατρέξει ένα εύρος ζητημάτων, που προκύπτουν από την ανάγνωση του Μαρξ όσον αφορά την Κομμούνα ως πολιτικό υποκείμενο, θα ήθελα να εστιάσω την ανάλυση μου σε μια - κατά την γνώμη μου - αναγκαία έννοια – κλειδί της μαρξικής αλλά και μαρξιστικής θεωρίας του κρατους. Η έννοια αυτή διαπερνά και συνενώνει σαν αρμός ποικίλες άλλες κατηγορίες και έννοιες μαρξικού ενδιαφέροντος. Μιλώ για την «Δικτατορία του Προλεταριάτου», κομβική έννοια για την κατανόηση της μαρξικής ερμηνείας της Κομμούνας.

Η φράση αυτή στο παρελθόν έχει πάρει πολλαπλές ερμηνείες ακόμα και μέσα στους κύκλους των μαρξιστών στοχαστών. Μάλιστα, σε αρκετές περιπτώσεις, οι ερμηνείες αποδείχθηκαν εκ διαμέτρου αντίθετες μεταξύ τους. Αυτό καθιστά την έννοια «δικτατορία του προλεταριάτου» μια από τις πιο συζητήσιμες και παρεξηγημένες έννοιες της μαρξικής/στικής φιλοσοφίας. Γεγονός που αποτελεί σοβαρό πρόβλημα, αν αναλογιστεί κανείς το ειδικό βάρος που έχει η μαρξιστική θεωρία στην ιστορία των κοινωνικών κινημάτων, αλλά και στην κοινωνική και πολιτική θεωρία γενικότερα.

Στο τέλος της εισαγωγής του στο *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, ο Ένγκελς προχωρεί σε μια καταλυτική τοποθέτηση, για να προαναγγείλει το μεγάλο αυτό έργο του επιστήθιου συντρόφου του, του Καρλ Μαρξ. «Τον τελευταίο καιρό, το σοσιαλδημοκράτη φιλισταίο τον πιάνει ξανά ένας ιερός τρόμος όταν ακούει τις λέξεις: Δικτατορία του προλεταριάτου. Ε λοιπόν κύριοι, θέλετε να μάθετε τι λογής είναι αυτή η δικτατορία; Κοιτάχτε την Παρισινή Κομμούνα. Αυτή ήταν η δικτατορία του προλεταριάτου» (Μαρξ, 2011, σελ. 22-23). Με αυτούς τους όρους

θέλησε ο Έγκελς, με αφορμή την 20^η επέτειο της Κομμούνας, να υπενθυμίσει τον ταξικό και πολιτικό χαρακτήρα της. Και παρότι η φράση «δικτατορία του προλεταριάτου» δεν έχει χρησιμοποιηθεί από τον Μαρξ στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία*, με κανέναν τρόπο δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι είναι ένας αδόκιμος όρος όσον αφορά τον μαρξικό προσδιορισμό της Κομμούνας.

Η αλήθεια είναι ότι ο Μαρξ δεν επικαλείτο συχνά τον συγκεκριμένο όρο. Γι αυτό υπάρχει εξήγηση σύμφωνα τουλάχιστον με τον Αμερικανό σοσιαλιστή Χαλ Ντρέιπερ. Ο Μαρξ προτιμούσε πράγματι τις φράσεις «κυριαρχία του προλεταριάτου», «εργατικό κράτος» ή άλλες παραπλήσιες φράσεις με κοινό περιεχόμενο και νόημα και όχι τον όρο «δικτατορία του προλεταριάτου» (Draper, 1987, σελ. 29). Ο Γερμανός φιλόσοφος, σύμφωνα με τον Ντρέιπερ, δεν ήθελε με τον όρο «δικτατορία του προλεταριάτου» να ταυτιστεί με ένα κατά τα άλλα δυναμικό επαναστατικό ρεύμα, αυτό των μπλανκιστών, με το οποίο τον χώριζε μια σειρά σοβαρών θεωρητικών και πρακτικών ζητημάτων. Και όμως, η υιοθέτηση της λέξης «δικτατορία» την δεκαετία του 50' δεν παύει να δείχνει μια όσμωση με τις μπλανκιστικές αντιλήψεις (Draper, 1987, σελ. 29).

Εν πάση περιπτώσει η μπλανκιστική «καταγωγή» του όρου είχε ως αποτέλεσμα ο Μαρξ να αποφύγει να χρησιμοποιήσει για πάνω από 20 χρόνια μια φράση που εισήγαγε ο ίδιος και που αναφερόταν στην κυριαρχία του προλεταριάτου και το χειραφετητικό του σχέδιο⁷.

Θα πρέπει, άλλωστε, να επισημανθεί ότι ως όρος η «δικτατορία του προλεταριάτου» δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ότι εκφράζει μια μορφή πολιτεύματος αλλά κυρίως αν όχι αποκλειστικά το ταξικό περιεχόμενο της πολιτικής εξουσίας (Χρύσης, 2020, σελ 274-275).

Αναμφίβολα, ο όρος «δικτατορία του προλεταριάτου» δεν μπορεί να είναι ούτε τυχαίος ούτε ήσσονος σημασίας για τον μαρξισμό. Ο ίδιος ο Μαρξ ήταν άλλωστε αυτός που του προσέδωσε την αίγλη «νόμου» σε μια από τις φιλικές εκείνες επιστολές που αρεσκόταν να αποστέλλει σε διάφορους φίλους του, όπως αυτή προς τον Βαϊντεμάιερ. Σε αυτήν την επιστολή, ο Μαρξ είναι αποκαλυπτικός.

---

⁷ Σύμφωνα, τουλάχιστον, με τον Τζόνστοουν η πρώτη γνωστή αναφορά της φράσης αυτής του Γερμανού στοχαστή είναι στο κείμενό του: *Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850*. Εξαιρώντας τη δεκαετία του 50,' περνάνε δεκαετίες για να ξαναβρούμε αυτή τη φράση. Συγκεκριμένα, μερικούς μήνες μετά την ήττα της Κομμούνας σε ένα εορταστικό λόγο για τα 7 χρόνια της Α' Διεθνούς που σκοπό είχε να περιγράψει τους όρους της Παρισινής εξέγερσης (Johnstone, M. J. (1971). *The Paris Commune and Marx's Conception of the Dictatorship of The Proletariat*. USA: The Massachusetts Review, Inc. σελ. 449).

Γι' αυτό ας μου επιτραπεί να παραθέσω ένα μεγάλο τμήμα της, καθώς κρίνω ότι αξίζει να αναγνωστεί αυτούσιο: «Όσο για μένα, δεν μου ανήκει η τιμή ούτε ότι εγώ ανακάλυψα την ύπαρξη των τάξεων στη σύγχρονη κοινωνία, ούτε ότι εγώ ανακάλυψα την πάλη ανάμεσά τους. Πολύ πριν από μένα αστοί ιστορικοί είχαν περιγράψει αυτή την ιστορική εξέλιξη της πάλης των τάξεων, και αστοί οικονομολόγοι την οικονομική ανατομία των τάξεων. Ό,τι καινούργιο έκανα εγώ ήταν να αποδείξω 1) ότι η ύπαρξη των τάξεων συνδέεται απλώς με ορισμένες ιστορικές φάσεις ανάπτυξης της παραγωγής 2)ότι η ταξική πάλη οδηγεί αναγκαστικά στη δικτατορία του προλεταριάτου 3)ότι αυτή η δικτατορία αποτελεί μονάχα πέρασμα στην κατάργηση των τάξεων και σε μια αταξική κοινωνία» (Marx, 1983, σελ. 62).

Είναι φανερό ότι ο Μαρξ έχει «σφυρηλατήσει» μια θεωρία της Φιλοσοφίας της Ιστορίας θεμελιωμένη πάνω στους νόμους των ταξικών αγώνων της ιστορίας. Άλλωστε, αυτή η Φιλοσοφία της Ιστορίας έχει διαφανεί με αρκετά εύγλωττο τρόπο μερικά χρόνια πριν στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*. Για τον Μαρξ, επομένως, η ιστορία συνιστά επιστημονικά γνώσιμη διαδικασία (Χρύσης, 2004, σελ. 209).

Κάθε επιστήμη έχει τις μεθόδους και τους «νόμους» της. Δεν είναι εδώ σκοπός της εργασίας να καταπιαστεί με το ζήτημα της εννοιολόγησης-επεξήγησης του τι εστί «νόμος» για τον Μαρξ ή πώς ακόμα μέσα στην ιστορία αυτή η λέξη ερμηνεύτηκε με ποικίλους τρόπους από διάφορες μαρξιστικές και μαρξίζουσες «σχολές» σκέψης. Όμως, είναι απαραίτητο να γίνει κατανοητό ότι η «δικτατορία του προλεταριάτου» εμφανίζεται ως αναγκαιότητα μέσα στη υλιστική αντίληψη της Ιστορίας του Μαρξ. Πρόκειται για εκδήλωση ιστορικής νομοτέλειας, που αναφέρεται σε εκείνη τη διευρυμένη μεταβατική «στιγμή» της ιστορίας (πιο σωστά της προ-ιστορίας), στο πέρασμα από την καπιταλιστική στην κομμουνιστική κοινωνία. Συνιστά δε, σύμφωνα πάντα με τον Μάρξ, έκφραση της πάλης των τάξεων ως αυτής της δυναμικής που προσδιορίζει το γίνεσθαι και το είναι των ταξικών κοινωνιών.

Δοθείσης της παραπάνω οπτικής, επανέρχεται το επίμονο ερώτημα: Τι ήταν η Κομμούνα του Παρισιού για τον Μαρξ και τι διέκρινε σε αυτήν; «Η άμεση αντίθεση της αυτοκρατορίας ήταν η Κομμούνα. Η φωνή για ‘κοινωνική δημοκρατία’ με την οποία το προλεταριάτο του Παρισιού είχε αρχίσει την επανάσταση του Φλεβάρη, εξέφραζε μόνο τον ακαθόριστο πόθο για μια

δημοκρατία που δε θα παραμέριζε μόνο τη μοναρχική μορφή της ταξικής κυριαρχίας, αλλά κι αυτή την ίδια την ταξική κυριαρχία. Η Κομμούνα ήταν η καθορισμένη μορφή αυτής της δημοκρατίας» (Μαρξ, 2011, σελ.69).

Αναντίρρητα, μπορούμε να βγάλουμε από αυτήν την πυκνή σε νοήματα πρόταση τα εξής συμπεράσματα. Πρώτον : το προλεταριάτο είναι το κοινωνικό υποκείμενο που προτάσσει το αίτημα για «κοινωνική δημοκρατία». Δεύτερον: Αν και η «κοινωνική δημοκρατία»⁸ αποπνέει έναν «ακαθόριστο πόθο» για δημοκρατία, η σημασία και οι τρόποι της δεν συνάδουν με μια οποιαδήποτε μορφή δημοκρατίας που έχουμε συναντήσει μέχρι σήμερα, αλλά με μια μορφή δημοκρατίας που το περιεχόμενό της είναι σε άμεση αντιπαράθεση με κάθε μορφή «ταξικής κυριαρχίας».

Για τον νεαρό, δημοκράτη Μαρξ, η δημοκρατία, πράγματι, δεν προσεγγίζεται ακόμη με «ταξικό πρόσημο» (Χρύσης, 2014, σελ. 287). Και αυτό γιατί ο νεαρός Γερμανός στοχαστής δεν έχει ακόμα επεξεργαστεί τη θεωρία του για την πάλη των τάξεων, θεωρία με την οποία θα λειτουργήσει ως πλήρως στρατευμένος κομμουνιστής που κρίνει την κοινωνία και την ιστορία της με υλικούς – διαλεκτικούς όρους. Ο ώριμος όμως Μαρξ, ο συγγραφέας του *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, είναι ήδη υποψιασμένος, καθώς έχει προσδώσει άλλη κατεύθυνση πια στη θεωρία του για τη δημοκρατία: Όρους υπέρβασης και όχι απόρριψης της δημοκρατίας. Άλλωστε, αυτός καθ' εαυτός ο εγκωμιασμός των λειτουργιών και των θεσμών της Παρισινής Κομμούνας από τον Μαρξ αποτελεί ένα στοιχείο που μας υποδεικνύει ότι ο ίδιος ο Γερμανός φιλόσοφος αναγνώρισε με διαλεκτικό τρόπο χαρακτηριστικά και στοιχεία που δεκαετίες νωρίτερα απέδιδε στην «αληθινή δημοκρατία» του (Χρύσης, 2014, σελ. 262-263).

Ένα άλλο στοιχείο κρίσιμο για την μαρξική ερμηνεία της Κομμούνας είναι ότι η κομμουνιστική αντίληψη του Μάρξ για τη δημοκρατία δεν μπορεί να αποκοπεί από την προ-κομμουνιστική αντίληψη που είχε για το ζήτημα, όπως αυτή

---

⁸ Το ενδιαφέρον άρθρο του Στάθη Κουβελάκη για την Κομμούνα με τίτλο – «On the Paris Commune» (Kouvelakis, S. K. (2021). On the Paris Commune: Part 3. <https://www.versobooks.com/>) αναδεικνύει τη συνέχεια και εγγύτητα των δυο μεγάλων επαναστάσεων της Γαλλικής κοινωνίας κατά τον 19ο αιώνα, αυτών του 1848 και του 1871. Και οι δυο αυτές επαναστάσεις εκφράσανε το αίτημα της «κοινωνικής δημοκρατίας». Όμως η Παρισινή Κομμούνα πήγε ένα βήμα παραπέρα και προσέδωσε ένα ακόμα πιο ριζοσπαστικό περιεχόμενο σε αυτό το αίτημα από την απλή θέληση που εξέφρασε η επανάσταση του 1848 για μια «απλή αλλαγή του γαλλικού πολιτικού συστήματος». Εκεί έγκειται και η «καθορισμένη» διαφορά της Κομμούνας του 1871 με την επανάσταση του 1848. Στις διαφορές τους βρίσκεται η άλλη όψη της σχέσης – αυτή της ασυνέχειας - μεταξύ των δυο επαναστάσεων. Με διαλεκτικούς όρους πρόκειται για τη ρήξη που επιφέρει η δεύτερη σε σχέση προς την πρώτη είναι.

αναπτύσσεται στις σελίδες των κυριότερων έργων της νεότητας του : *Κριτική της Εγγελιανής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου* αλλά και *Το εβραϊκό ζήτημα*. Ο εγκωμιασμός της Κομμούνας ως «κυβέρνησης της εργατικής τάξης» (Μαρξ, 2011, σελ.74) από τον Μαρξ, με την ταυτόχρονα επικριτική του στάση απέναντι στη βεβιασμένη απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής να προκηρύξει εκλογές εν μέσω εμφυλίου πολέμου με σκοπό την παραχώρηση της εξουσίας της σε ένα εκλεγμένο δημοκρατικά σώμα δεν μαρτυρά άραγε την υπόγεια ενότητα της σκέψης του ώριμου με αυτή του νεαρού Μαρξ, εμποτισμένη όμως από την ανάλυση της πάλης των τάξεων; Αυτήν τη στάση του κομμουνιστή Μαρξ δεν μπορούμε να την ερμηνεύσουμε και να την αναγνώσουμε στη συνάφεια της με εκείνη του νεαρού δημοκράτη Μάρξ; Άλλωστε, όπως πολύ σωστά έχει σημειωθεί, το ουσιώδες για τον Γερμανό φιλόσοφο «δεν έγκειται στον αριθμό όσων συμμετέχουν στην άσκηση της νομοθετικής εξουσίας, αλλά το αν αυτοί που μετέχουν διαβουλεύονται και αποφασίζουν με συνείδηση ολότητας» με όρους δηλαδή «γενικής βούλησης» (Χρύσης, 2014, σελ. 267).

Χωρίς αμφιβολία, η στάση του Μαρξ του 1871 φανερώνει σίγουρα μια σύνδεση με τον νεαρότερο εαυτό του της δεκαετίας του 40'. Στο πλαίσιο μιας διαλεκτικής ανάγνωσης του Μαρξ ως στοχαστή και ερμηνευτή της παρισινής Κομμούνας, μια τέτοια προσέγγιση είναι καθ' όλα υποστηρίξιμη. Κρίνω, ωστόσο, κρίσιμο να σταθώ και σε μια ακόμα προσέγγιση της Κομμούνας. Αυτή που διαβάζει μονοσήμαντα την Κομμούνα με όρους «άμεσης δημοκρατίας». Θεωρώ πως γίνεται ολοφάνερα κατανοητό και από τα παραπάνω ότι όσοι υιοθετούν μια τέτοια άποψη παραγνωρίζουν τη συνολική οπτική του Μαρξ για το τι εστί δημοκρατία, αλλά και την πρακτική που ο ίδιος εισηγήθηκε ώστε αυτή να εφαρμοστεί. Ο Μαρξ ποτέ δεν ήταν αντίθετος στην αντιπροσώπευση. Αν, όμως, με τον όρο «άμεση δημοκρατία», θέλουμε να εννοήσουμε μια πιο εύρυθμη λειτουργία μεταξύ του λαού και των εκπροσώπων του και την καλή επικοινωνία των από «τα κάτω» με τους από «τα πάνω» αυτό είναι άλλο θέμα, θα μπορούσα, συνεπώς να δηχθώ ότι ο ορισμός «άμεση δημοκρατία» εν προκειμένου δεν κυριολεκτεί και ως εκ τούτου δημιουργεί σύγχυση (Καραμήτρου, 2015, σελ. 53).

Τρόπον τινά η δημοκρατία που οραματίζεται ο Μαρξ με βάση την ερμηνεία του για την παρισινή Κομμούνα, ταυτίζεται με τη «Δικτατορία του Προλεταριάτου». Σε αυτό το σημείο, πρέπει, ασφαλώς, να είμαστε προσεκτικοί διότι κάποιος, κάλλιστα, θα μπορούσε να αντιτείνει ότι εδώ υποπίπτουμε σε

αντίφαση. Εφόσον, δηλαδή, ο Μαρξ στην «κοινωνική του δημοκρατία» έβλεπε προοπτικά το μαρασμό του Κράτους, πώς μπορεί να γίνει ταυτόχρονα αποδεκτή μια ανάγνωση περί δημοκρατίας που ταυτίζεται με την δικτατορία του προλεταριάτου και άρα, υπό μια έννοια, με το κράτος του και την ταξική του κυριαρχία πάνω σε άλλες τάξεις;

Η απάντηση είναι συγκεκριμένη και σαφής. Η «κοινωνική δημοκρατία» ως κατάσταση αποδυνάμωσης του κράτους νοείται με όρους κίνησης της ιστορίας. Θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε ευκολότερα πως είναι δυνατόν ο Μαρξ να ταυτίζει την «κοινωνική δημοκρατία» με την «δικτατορία του προλεταριάτου» αν αναλογιστούμε ότι για αυτόν το προλεταριάτο έχει τον ιστορικό ρόλο να καταργήσει τις ταξικές διαιρέσεις μέσα στην κοινωνία. Κατά συνέπεια η δικτατορία του προλεταριάτου, πράγμα που μοιάζει παράδοξο, αλλά δεν είναι, με διαλεκτικούς όρους δυναμώνει την πάλη για μαρασμό του κράτους, όπως ακριβώς και η «κοινωνική δημοκρατία» που οραματίζεται ο Μαρξ. Σωστά, λοιπόν, έχει επισημανθεί ότι τα κοινωνικά και θεσμικά χαρακτηριστικά της δικτατορίας του προλεταριάτου είναι δημοκρατικά (Τζόνστοουν, 1970, σελ 34).

Είναι γεγονός, όπως ήδη επισημάνθηκε, ότι το ζήτημα της δημοκρατίας καθώς και αυτό της δικτατορίας του προλεταριάτου, έχει προκαλέσει πολλές και διάφορες θεωρητικές συζητήσεις και ερμηνείες. Από την πλευρά μου, και με δεδομένα τα όρια αυτής της εργασίας, επιλέγω να επικεντρωθώ, σε αυτές τις αναγνώσεις που μπορούν να μας χρησιμεύσουν, ώστε να κατανοήσουμε επαρκέστερα τη μαρξική ερμηνεία της Κομμούνας.

Θα εστιάσω αρχικά σε μια από τις πιο κλασικές μαρξιστικές θεωρίες του κράτους, αυτήν του Λένιν και του έργου του *Κράτος και επανάσταση*.

Στο μεγαλύτερο μέρος του *Κράτος και επανάσταση* ο Λένιν επιχειρεί να πραγματευτεί την εμπειρία της Παρισινής Κομμούνας του 1871, αξιοποιώντας, πέραν όλων των άλλων, και το έργο του Μάρξ *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*. Ο Λένιν εκκινεί από τη θέση που εκφράζει ο Μαρξ στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, ότι δηλαδή το πρώτο βήμα στην εργατική επανάσταση είναι η μετατροπή «του προλεταριάτου σε κυρίαρχη τάξη, η κατάκτηση της δημοκρατίας» (Λένιν, 1981, σελ. 23). Επιβεβαιώνεται με αυτόν τον τρόπο ότι Μαρξ και Λένιν αντιλαμβάνονται διαλεκτικά τη σχέση δημοκρατίας και εξουσίας του προλεταριάτου. Έντονο ενδιαφέρον προκαλεί στο όλο ζήτημα η άποψη του Λένιν που έρχεται να

συμφωνήσει με τη θέση του Ένγκελς ότι η προλεταριακή δημοκρατία θα τείνει να «απονεκρωθεί» καθώς, όπως ισχυρίζεται ο Ρώσος επαναστάτης, «η δημοκρατία είναι επίσης κράτος» και άρα θα εξαφανιστεί μαζί του, όταν αυτό θα διαλυθεί (Λένιν, 1981, σελ. 19).

Η αντιμετώπιση από τον Ένγκελς και τον Λένιν της δημοκρατίας ως κράτους και η- επί της ουσίας- συμφωνία του Μαρξ με αυτήν την προσέγγιση της διαλεκτικής ενότητας δημοκρατίας – δικτατορίας του προλεταριάτου έρχεται σε αντίθεση με διάφορες σύγχρονες ερμηνευτικές προσπάθειες που έχουν γίνει κατά καιρούς για το ζήτημα της σχέσης δικτατορίας του προλεταριάτου και δημοκρατίας.

Αξιοσημείωτη είναι εν προκειμένω η ενδιαφέρουσα προσπάθεια του Γάλλου φιλόσοφο Μιγκέλ Αμπενσούρ, που τείνει όμως - κατά την άποψή μου- να αποκλίνει από τον τρόπο που ο Μαρξ νοηματοδοτούσε τις συγκεκριμένες έννοιες και τα περιεχόμενά τους. Ο Αμπενσούρ φαίνεται να ισχυρίζεται σε ένα σημείο της ανάλυσής του στο «Η δημοκρατία ενάντια στο κράτος- Ο Μαρξ και η μακιαβελική στιγμή» ότι «η δημοκρατία είναι αντικρατική ή δεν είναι διόλου» (Abensour, 2019). Υποπίπτει εν τέλει, κατά την γνώμη μου, στο σφάλμα (επιστρέφοντας στον νεαρό ριζοσπάστη Μαρξ, απομακρυνόμενος ωστόσο από τον κομμουνιστή) να προσδώσει στη δημοκρατία αφ' εαυτής ένα απόλυτα καταφατικό-μεταφυσικό περιεχόμενο, απαλλαγμένο από τα ταξικά (και άρα αντιφατικά) χαρακτηριστικά που ο Μαρξ εντόπισε στη δημοκρατία. Όπως γίνεται φανερό στην ερμηνεία του Αμπενσούρ δεν θα μπορούσε να υπονοηθεί κανένας θετικός συσχετισμός δημοκρατίας – δικτατορίας του προλεταριάτου.

Εξαιρετικά χρήσιμη συμβολή στο ζήτημα του περιεχομένου της έννοιας της δικτατορίας του προλεταριάτου αποτελεί το έργο του Γάλλου μαρξιστή φιλοσόφου Ε. Μπαλιμπάρ: *Για την δικτατορία του προλεταριάτου*. Σε αυτό το εξειδικευμένο πόνημα που καταπιάνεται συγκεκριμένα με το ζήτημα της δικτατορίας του προλεταριάτου - όπως γίνεται και προφανές από τον τίτλο του - ο Μπαλιμπάρ εκφράζει την πεποίθηση ότι υπάρχει μια δυσκολία με τον προσδιορισμό της έννοιας «δικτατορία του προλεταριάτου», καθώς διάφορα πολιτικά ρεύματα και τάσεις την αντιλαμβάνονται με διαφορετικό τρόπο (Balibar, 1978, σελ. 8). Όμως η φράση αυτή για τον Γάλλο διανοητή είναι πλήρως συμβατή και κομβικής σημασίας προς το μαρξικό έργο. Θα πρέπει βεβαίως αναγνωρίσουμε ότι ο ίδιος ο Μαρξ δεν καταπιάστηκε με μια εις βάθος ανάλυση του κράτους, και ειδικότερα της θεωρίας της μετάβασης και της δικτατορίας του προλεταριάτου. Κάτι τέτοιο είναι απόλυτα

κατανοητό και εξηγήσιμο, καθώς οι μόνες εμπειρίες που είχε ο Μαρξ, ώστε να αναπτύξει περαιτέρω μια θεωρία της «δικτατορίας του προλεταριάτου», ήταν αυτές της επανάστασης του 1848 και της Κομμούνας του 1871. Εξάλλου ο εύθραυστος, πρόσκαιρος και ανολοκλήρωτος χαρακτήρας αυτών των ιστορικών εγχειρημάτων δεν ήταν ικανός να τον ωθήσει στο να αναπτύξει ιδιαίτερα τις θέσεις του για το συγκεκριμένο ζήτημα, όπως εύστοχα σημειώνει ο Μπαλιμπάρ (Balibar, 1978,σελ. 37).

Αντιθέτως, σύμφωνα πάντα με τον Μπαλιμπάρ, ό,τι δεν έκανε ο Μαρξ για το κράτος και την δικτατορία του προλεταριάτου το έκανε ο Λένιν, ο οποίος, λόγω και της ρώσικης επανάστασης, είχε την ευκαιρία να αναπτύξει και να επεξεργαστεί τις θέσεις του για μια σειρά ζητημάτων, που ανάγονται σε επαναστατικές καταστάσεις και διαδικασίες (Balibar, 1978,σελ. 37). Συνοπτικά, η θεωρία του Μπαλιμπάρ για την δικτατορία του προλεταριάτου αναγνωρίζει τη λενινιστική ερμηνεία ως κομβική. Σύμφωνα με τον Μπαλιμπάρ η λενινιστική θεωρία του κράτους πρέπει να ιδωθεί ενιαία με την θεωρία της δικτατορίας του προλεταριάτου (Balibar, 1978,σελ. 40). Κατά τον Γάλλο στοχαστή η λενινιστική αυτή ερμηνεία της δικτατορίας του προλεταριάτου μπορεί να αποτυπωθεί σε τρεις θέσεις, α) «ιστορικά, η κρατική εξουσία είναι πάντα πολιτική εξουσία μιας μόνο τάξης που την κατέχει σαν άρχουσα τάξη μέσα στην κοινωνία» (Balibar, 1978,σελ. 38), β) «η κρατική εξουσία της άρχουσας τάξης δεν μπορεί να υπάρξει ιστορικά, να πραγματοποιηθεί και να διατηρηθεί χωρίς να υλοποιηθεί με την ανάπτυξη και λειτουργία του κρατικού μηχανισμού» (Balibar, 1978,σελ. 39), γ) «ο κομμουνισμός είναι η μονή αταξική κοινωνία» (Balibar, 1978,σελ. 41) πράγμα που σημαίνει ότι ο σοσιαλισμός δεν μπορεί να είναι κάτι διαφορετικό από τη δικτατορία του προλεταριάτου (Balibar, 1978,σελ. 41). Ο τελικός σκοπός σύμφωνα με τον Μπαλιμπάρ της λενινιστικής θεωρίας για την δικτατορία του προλεταριάτου είναι ότι αποτελεί το μέσο (και όχι τον σκοπό) για να φτάσουμε στην αταξική/κομμουνιστική κοινωνία δίχως κράτος (Balibar, 1978,σελ. 41-42).

Από μια άλλη πλευρά, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η συνεισφορά του Ντρέιπερ σε σχέση με την ερμηνεία της παρισινή Κομμούνας, από τον Μαρξ, με όρους δικτατορίας του προλεταριάτου. Ο αμερικανός διανοητής εξετάζοντας την μαρξική προσέγγιση της Κομμούνας καταλήγει στις έξης τρεις θέσεις α) Η κομμούνα ήταν εργατικό κράτος. β) Το προλεταριάτο κατείχε της ηγεμονία στην Κομμούνα γ) Η Κομμούνα ήταν δημοκρατική. Για τον Ντρέιπερ, αυτού του είδους

η δικτατορία της Κομμούνας προφανώς δεν έχει καμία σχέση με τις αρνητικές συνδηλώσεις του όρου «δικτατορία» του 20ου αιώνα (Draper, 2011, σελ. 269-273).

Στη βάση της ανάλυσης που προηγήθηκε, μπορώ πλέον να υποστηρίξω ότι δίχως την - κομβικής σημασίας - έννοια της δικτατορίας του προλεταριάτου δεν θα μπορούσαμε να συλλάβουμε στον πυρήνα της την τοποθέτηση των Μαρξ και Ένγκελς για το ποιόν των επαναστατικών κυβερνήσεων, και ειδικότερα αυτό της Κομμούνας. Ο Μαρξ, έχοντας αφήσει στην αφάνεια είκοσι χρόνια την έννοια στην οποία είχε προσδώσει το κύρος ενός κοινωνικού «νόμου», την επανεμφανίζει. Η Κομμούνα σίγουρα έπαιξε καθοριστικό ρόλο σε αυτό, όπως επίσης και η επαφή του ξανά, έπειτα από χρόνια, με μπλανκιστές – αυτήν τη φορά στο Λονδίνο⁹ (Draper, 1987, σελ. 29). Η χρησιμοποίηση του όρου της δικτατορίας του προλεταριάτου στο σημαίνον έργο του *Κριτική του Προγράμματος της Γκότα*, ένα έργο που γράφτηκε στον απόηχο της Παρισινής Κομμούνας και στο οποίο ασκεί δριμεία κριτική στο πρόγραμμα του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος Γερμανίας, ενώ ταυτοχρόνως παρουσιάζονται και οι θέσεις του ίδιου του Μαρξ για ένα επαναστατικό σχέδιο και την αναγκαία στρατηγική- τακτική που πρέπει τα προλεταριακά κόμματα να ακολουθήσουν, είναι η καλύτερη απόδειξη της υπόθεσης ότι η χρήση του όρου «δικτατορία του προλεταριάτου» για τον Μαρξ δεν είναι συμπτωματική. Αντιθέτως, με τον όρο αυτόν εκφράζεται με σαφήνεια η αναγκαία σύμφωνα με τον Μαρξ, απάντηση της συνειδητοποιημένης εργατικής τάξης στη βία της αστικής τάξης. Γιατί, όπως ο ίδιος σημειώνει, «ανάμεσα στην καπιταλιστική και στην κομμουνιστική κοινωνία βρίσκεται η περίοδος της επαναστατικής μετατροπής της μιας στην άλλη. Και σ αυτήν την περίοδο αντιστοιχεί μια πολιτική μεταβατική περίοδος, όπου το κράτος της δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο παρά η επαναστατική δικτατορία του προλεταριάτου» (Μαρξ, 2007, σελ. 34).

Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι είναι εφικτός ένας απόλυτος και εκ των προτέρων εννοιολογικός ορισμός της «δικτατορίας του προλεταριάτου» και των μορφών που αυτή η ιδιαίτερη δικτατορία μπορεί και πρέπει να πάρει. Η συγκεκριμένη έννοια εκφράζει μια ζωντανή διαδικασία. Εδώ, προφανώς, προκύπτουν ζητήματα και αντιφάσεις οι οποίες, σε ιστορικό τουλάχιστον επίπεδο,

---

⁹ Ο Μαρξ έσπευσε να συνδράμει τους μπλανκιστές πρόσφυγες που κατέφυγαν στο Λονδίνο αναζητώντας άσυλο, μετά την ήττα της Παρισινής Κομμούνας προσφέροντάς τους την αλληλεγγύη του και την βοήθεια του (Draper, 1987, σελ. 29).

απέδειξαν το πρόβλημα της ενδεχόμενης ασυμμετρίας περιεχομένου και μορφής, σκοπών και μέσων. Η ευθύνη ή όχι του Μαρξ σε αυτό και ο βαθμός της παραμένει ερώτημα που ξεπερνά τα πλαίσια αυτής της εργασίας. Ο Μ. Κρόσιν, ένας αναρχικός αναλυτής, σε ένα ενδιαφέρον άρθρο του με τίτλο: «Interpreting Marx's Theory of the State and Opposition to Anarchism» ισχυρίζεται στα συμπεράσματά του ότι η θεωρία του Γερμανού φιλόσοφου για το κράτος προσκρούει σε πολλές αντιφάσεις. Η ανάλυση του Κρόσιν σύρει, μάλιστα αυθαίρετα μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σε έναν πρώιμο Μαρξ και σε έναν πιο ώριμο, όπου ο πρώτος είναι υποτίθεται «κρατιστής» και ο δεύτερος «ελευθεριακός» (Crossin, 2020). Αυτή η διχοτόμηση του Μαρξ, ωστόσο, είναι προβληματική και ατεκμηρίωτη. Ούτε κρατιστής ήταν ποτέ ο Μαρξ ούτε βεβαίως ελευθεριακός, όπως αποδεικνύει και η ερμηνεία της Κομμούνας από την πλευρά του.

Ο Μαρξ, χωρίς να είναι κρατιστής ούτε, ωστόσο, και ελευθεριακός, υποστήριζε ότι η κρατική μορφή είναι χρήσιμη σε μια συγκεκριμένη περίοδο της ανθρώπινης ιστορίας. Όταν θα εξαλειφθούν οι ταξικές αντιθέσεις που την παράγουν, θα εξαφανιστεί και αυτή με τη σειρά της. Αυτό επ' ουδενί σημαίνει ότι στο έργο του Μαρξ απουσιάζουν- αν όχι αντιφάσεις - τουλάχιστον εντάσεις, όπως παραδείγματος χάριν μεταξύ εννοιών και όρων. Το κατά πόσο ελευθεριακός και αντιεξουσιαστής είναι ο «ώριμος» Μαρξ προκύπτει και μέσα από τη μελέτη της μετωπικής σύγκρουσης αναρχικών και μαρξιστών, Μαρξ και Μπακούνιν στους κόλπους της Α Διεθνούς. Και είναι αναμφίβολα η Κομμούνα και οι ερμηνείες της από τον ίδιο τον Μαρξ (αλλά και τον Μπακούνιν), που επιτάχυναν τη ρήξη μεταξύ των δυο αυτών επαναστατικών ρευμάτων καθώς το κάθε ρεύμα κατέθεσε διαφορετικές ερμηνείες και συμπεράσματα¹⁰.

---

¹⁰ Χαρακτηριστικό είναι από την άποψη αυτή το άρθρο του Φρίντριχ Ένγκελς «Για την εξουσία» (Ένγκελς, Φ. Ε. (1874). Φρίντριχ Ένγκελς - Για την εξουσία. Marxists Internet Archive. <https://www.marxists.org/ellinika/archive/marx/works/1872/giaexousia.html>) που γράφτηκε το 1872 - δηλαδή ελάχιστο χρόνο μετά την ήττα της Κομμούνας και ταυτόχρονα με την καταστροφική τελικά αντιπαράθεση για την Α Διεθνή ανάμεσα σε αναρχικούς και μαρξιστές. Αποδεικνύονται έτσι οι εκ διαμέτρου αντίθετες αντιλήψεις μεταξύ αναρχικών και μαρξιστών για τη στρατηγική που θα έπρεπε να ακολουθήσει το παγκόσμιο επαναστατικό κίνημα. Μάλιστα, ο Ένγκελς φαίνεται ότι ήδη έχει βγάλει τα συμπεράσματα του από το «χαμό» της Κομμούνας. «Θα είχε κρατήσει η Παρισινή Κομμούνα έστω μια μέρα αν δεν είχε χρησιμοποιήσει την εξουσία του οπλισμένου λαού ενάντια στην αστική τάξη ; Μήπως αντίθετα θα πρέπει να την κατακρίνουμε που δεν την χρησιμοποίησε τόσο ελεύθερα όσο χρειαζόταν;»

Ο Αλαίν Μπαντιού και η Παρισινή Κομμούνια

Η ηχώ του μηνύματος της Παρισινής Κομμούνιας ως πολιτική μορφή της κοινωνικής χειραφέτησης παραμένει, 150 χρόνια έπειτα από τη βίαιη συντριβή της, ακόμα ζωντανή. Καθόλου τυχαίο δεν είναι ότι παρόλη την απόσταση που μας χωρίζει από τα κοσμογονικά, κατά μια έννοια, γεγονότα της άνοιξης του 1871, αυτά επιμένουν να εμπνέουν τη σύγχρονη, ριζοσπαστική πολιτική σκέψη και θεωρία. Ανάμεσα σε αυτούς τους στοχαστές της εποχής μας που καταπιάστηκαν με το φαινόμενο της Κομμούνιας είναι και ένας εκ των πλέον αναγνωρισμένων: ο Γάλλος φιλόσοφος Αλαίν Μπαντιού.

Ο Γάλλος φιλόσοφος ωστόσο, ενώ καταπιάνεται με ένα οικείο για την παράδοση της Αριστεράς θέμα, όπως είναι αυτό της Παρισινής Κομμούνιας, επιχειρεί να το αποσυνδέσει εντελώς από μια παραδοσιακή μαρξιστική οπτική. Στο κεφάλαιο που αφορά την παριζιάνικη Κομμούνια στο έργο του *Η κομμουνιστική υπόθεση* υπερασπίζεται με πάθος το «συμβάν» της Κομμούνιας των γάλλων εξεγερμένων. Είναι φανερό όμως ότι η ερμηνεία του Μπαντιού - που θα επιχειρήσω σε αυτό το κεφάλαιο να αποδώσω - βρίσκεται σε απόσταση από τη μαρξική και μαρξιστική και επέκταση ερμηνεία της Κομμούνιας ειδικότερα, αλλά και γενικότερα από τη μαρξική κοσμοαντίληψη. Η «συνομιλία» που αναπτύσσει ωστόσο με τον Μαρξ - διότι μην ξεχνάμε ότι ο Μπαντιού υπήρξε μαθητής του Αλτουσέρ καθώς και στρατευμένος μαοϊκός διανοούμενος - μας δίνει τη δυνατότητα να τον εντάξουμε στον ευρύτερο χώρο των μετά - μαρξιστών φιλοσόφων.¹¹ Σε κάθε περίπτωση, και ανεξαρτήτως που θα εντάξει κανείς τον Μπαντιού, αυτός, συγκροτώντας ένα αυτοτελές οντολογικό και φιλοσοφικό σύστημα, τοποθετείται πολλές φορές αντιστικτικά σε αυτό του Μαρξ. Το φιλοσοφικό αυτό σύστημα του Μπαντιού, και κυρίως η πολιτική του θεωρία, έρχεται σε ρήξη με τον μαρξισμό χωρίς αυτό να σημαίνει ότι σε πλείστες περιπτώσεις δεν συνδιαλέγεται μαζί του, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις ο Γάλλος στοχαστής μέσω ενός ιδιόμορφου εκλεκτικισμού εντάσσει μαρξιστικά εργαλεία στο φιλοσοφικό και πολιτικό του «οικοδόμημα».

---

¹¹ Αν και ο ίδιος ο Μπαντιού όπως χαρακτηριστικά περιγράφεται στο ενδιαφέρον άρθρο του Πίτερ Χάλλαρντ «Badiou's Politics: Equality and Justice» φαίνεται να μην αποδέχεται ότι το έργο του μπορεί να έχει οποιαδήποτε σχέση με έναν τέτοιον ορισμό (Hallward, 2002).

Σε αυτό το κεφάλαιο έχω ένα διττό στόχο. Να διατυπώσω την ερμηνεία του ίδιου του Μπαντιού για την Παρισινή Κομμούνα βασιζόμενος κυρίως στο κεφάλαιο «Η Παρισινή Κομμούνα. Μια πολιτική διακήρυξη για την πολιτική» από το έργο του *Η κομμουνιστική υπόθεση*. Παράλληλα θα επιχειρήσω, στο μέτρο του δυνατού, και στα πλαίσια αυτής της εργασίας να αντιπαραβάλω τις θεωρίες του Μαρξ και του Μπαντιού σε όποια κρίσιμα ζητήματα προκύψουν από την ανάλυση. Η κατανόηση του - επιβεβαιωμένα - στριφνού και δυσκολονόητου χαρακτήρα του έργου του Μπαντιού επιβάλλει να αφιερώσω χώρο στο κείμενό μου για την επεξήγηση κομβικών εννοιών. Αυτό κρίθηκε απαραίτητο για έναν ακόμη λόγο. Ο Μπαντιού - σε αντίθεση με τον Μαρξ - είναι ένας θεωρητικός, που τα έργα του, έως αυτή την στιγμή τουλάχιστον, δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένα και δημοφιλή στο ελληνικό κοινό, με εξαίρεση ίσως όσους ασχολούνται με τη σύγχρονη φιλοσοφία και πολιτική θεωρία, δηλαδή, ένα κατά κύριο λόγο καθαρά ακαδημαϊκό σώμα. Αντιθέτως, αυτό δε συμβαίνει με το έργο του Μαρξ που η προσβασιμότητα των έργων του στο ελληνικό κοινό είναι πολύ μεγαλύτερη από ότι του Μπαντιού και τα αναγνώσματά του μπορούν να θεωρηθούν κλασσικά. Εκκινώντας, λοιπόν, από αυτό το αξίωμα θεώρησα απαραίτητο αρχικά, αφού πρώτα κάνω μια αναγκαία ιστορική ανάδρομη της πορείας του Μπαντιού, να δώσω μια πολύ συνοπτική παρουσίαση της ταυτότητας της φιλοσοφίας του Γάλλου διανοητή, διατυπώνοντας, όσο το δυνατό πιο στοχευμένα ώστε να μην ξεφύγω από το θέμα μου, την καινοφανή και περίπλοκη οντολογία του. Στη συνέχεια θα στραφώ προς την αποσαφήνιση κρίσιμων και απαραίτητων εννοιών του Μπαντιού, συγκεκριμένα αυτών που θα μας απασχολήσουν έμμεσα η άμεσα, για την περαιτέρω ανάλυση της Παρισινής Κομμούνας και της πολιτικής αντιπρότασης που ο Γάλλος φιλόσοφος αντιτάσσει απέναντι στον - κατά τον ίδιο - ξεπερασμένο μαρξισμό. Αναδεικνύοντας τον τρόπο που ο Μπαντιού αναστοχάζεται την Παρισινή Κομμούνα, θα επιχειρήσω εν τέλει μια συνολικότερη συγκριτική κριτική της πολιτικής θεωρίας του Μπαντιού ως προς αυτήν του Μαρξ.

I. Για να προσεγγίσουμε στις βασικές διαστάσεις της τη σκέψη του φιλοσόφου Αλαίν Μπαντιού, είναι δόκιμο να γίνει μια συνοπτική αναφορά και περιοδολόγηση του έργου του. Σύμφωνα με την διεθνή βιβλιογραφία, το έργο του Μπαντιού μπορεί να διαχωριστεί σε τρεις ευδιάκριτες φάσεις. Μόνο κατά την τρίτη και τελευταία φάση του, με την έκδοση *Μπορούμε να στοχαστούμε την πολιτική*;

[*Peut-on penser la politique?*] το 1985, αναπτύχτηκε «ένα πλήρες δόγμα για τη φύση της φιλοσοφίας» του σύγχρονου μετα- μαρξιστή (Bartlett, Clemens, 2014 σελ. 13).

Το πολύ πρώιμο έργο του είναι σαφώς επηρεασμένο από ένα μεγάλο όνομα του γαλλικού ακαδημαϊκού μαρξισμού που δέσποζε την περίοδο 1960-1970, αυτό του δομιστή Λουί Αλτουσέρ. Η πρώιμη σκέψη του Μπαντιού, αυτή της πρώτης περιόδου (1965-1969) φαίνεται να έχει υφανθεί γύρω από την αλτουσεριανή επιστημολογία, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει απαραίτητα ότι δεν προβληματίζεται από τον αυστηρό δομισμό του δασκάλου του και τις αδυναμίες που εντοπίζονται στο έργο του, όπως είναι ο κάθετος διαχωρισμός που προκύπτει από το αλτουσεριανό πρότυπο της ιδεολογίας και της επιστήμης. Αυτός ο διαχωρισμός, πιστεύει ο Μπαντιού, δημιουργεί «πρόβλημα status της φιλοσοφίας»¹² (Bartlett, Clemens, 2014 σελ. 15).

Η δεύτερη περίοδος του συγγραφικού έργου του Μπαντιού ουσιαστικά ξεκινά λίγο μετά τον Μάη του 68' και τελειώνει, όπως ήδη ανέφερα, το 1985. Ο Μπαντιού στρέφεται από αλτουσεριανές αναγνώσεις και ερμηνείες προς μια αντιμετώπιση της φιλοσοφίας, που το κέντρο της θα είναι «η ταξική πάλη», εμπνευσμένος από τον Μάο και τη μαοϊκή παράδοση του μαρξισμού. Η ιδεολογία δεν είναι για τον «μαοϊκό» Μπαντιού ανεξάρτητη από την ταξική πάλη. Η ιδεολογία και η μαρξιστική θεωρία έχουν ως σκοπό να οργανώσουν την προλεταριακή πάλη και την ταξική σύγκρουση. Αυτό σημαίνει ότι η πολιτική θεωρία δεν μπορεί να αποσπαστεί από τη διαλεκτική της σχέση με την πρακτική της κοινωνικής σύγκρουσης. Η γνώση που επιστρέφει από αυτήν την πρακτική της ταξικής πάλης ενσωματώνεται στο επαναστατικό κόμμα και στις μάζες (Bartlett, Clemens, 2014 σελ. 16-17).

Η σκέψη του Μπαντιού είναι καθαρά προσανατολισμένη και στρατευμένη στον κοινωνικό και πολιτικό αγώνα του προλεταριάτου, καθώς όμως πλησιάζουμε

---

¹² Στο πολύ ενδιαφέρον κεφάλαιο του Τζέισον Μπέικερ για τον Αλαίν Μπαντιού, που περιλαμβάνεται στο *Routledge Handbook of Marxism and Post-Marxism*, ο συγγραφέας αποκαλύπτει ότι ο Μπαντιού από την πρώτη κιόλας περίοδο της ενασχόλησής του με τη φιλοσοφία (1965-1969) καταπιάνεται με τα μαθηματικά, την πάγια αγάπη του και τη βάση της σημερινής του οντολογίας. Βέβαια, ο τρόπος που συνέλαβε τα μαθηματικά στο πρώιμο στάδιο του καμία σχέση δεν έχει με τη μετέπειτα θέση τους στο έργο του. Ο κόσμος όμως του Μάη του 68', λειτουργώντας ως ένα είδος «συμβάντος» όπως θα έλεγε και ο ίδιος ο Γάλλος φιλόσοφος, έθετε άλλες προτεραιότητες για τον πρώιμο Μπαντιού · έτσι, απομακρυνόμενος από τον «θεωρητίστικο» τρόπο σκέψης του Αλτουσέρ, κινήθηκε προς τον Μαοϊσμό (Callinicos, A., Kouvelakis, S., & Pradella, L., 2020, σελ. 383-389)

στα μέσα της δεκαετίας του 70', αλλά και στη συνέχεια, οι θέσεις του όλο και απομακρύνονται από έναν καθαρό πρακτικισμό, χαρακτηριστικό του μαοϊκού δόγματος. Στη σκέψη του εντοπίζεται η επίδραση του Λακάν, καθώς και η πολεμική του από τη μια πλευρά προς τους Αλτουσέρ, Ντελέζ και από την άλλη προς τους αναδυόμενους εκείνη την εποχή Νέους φιλοσόφους, πνευματικούς ταγούς του αντι-μαρξισμού και του αντικομμουνισμού. Όλα τα παραπάνω είναι χαρακτηριστικά στοιχεία της δεύτερης περιόδου που διανύει η σκέψη του Μπαντιού λίγο πριν ο Γάλλος φιλόσοφος μεταβεί στην τρίτη και τελευταία του συγγραφική του φάση (Callinicos, A. κ.α., 2020, σελ. 386). Η ώριμη και σύγχρονη περίοδος της σκέψης του Μπαντιού - σχηματικά - ξεκινά ανάμεσα στο *Μπορούμε να στοχαστούμε την πολιτική;* του 1985 και το *Είναι και Συμβάν* του 1988. Αυτή η αυθεντικά δημιουργική περίοδος της ζωής του Γάλλου χρονολογικά ξεκινά στα μέσα της δεκαετίας του 80' και εκτείνεται μέχρι τις μέρες μας. Δεν αποτελεί, βέβαια, αντικείμενο αυτής της εργασίας να αναδείξει την έκταση και το βάθος ολόκληρου του φιλοσοφικού εποικοδομήματος του Μπαντιού. Όμως θαρρώ - όπως ήδη έχω εξηγήσει - ότι μια συνοπτική αναφορά στο στίγμα της φιλοσοφίας του Μπαντιού είναι απαραίτητη.

Ο Μπαντιού θα μπορούσε να χαρακτηριστεί χωρίς σοβαρές αντιρρήσεις και ως ελευθεριακός πλατωνιστής, όπως άλλωστε υπαινίσσεται ο Ντάνιελ Μπενσαϊντ (Μπενσαϊντ, 2016, σελ. 139). Ο Καρτέσιος και ο Χέγκελ είναι επίσης δυο φιλόσοφοι που τον έχουν επηρεάσει εις βάθος (Bartlett, Clemens, 2014 σελ. 22). Ο πλατωνισμός του Μπαντιού συγκρούεται με το «τέλος της φιλοσοφίας» των σύγχρονων μεταμοντερνιστών φιλοσόφων. Η φιλοσοφία, επομένως, του Μπαντιού είναι μια πολεμική ιαχή απέναντι στο αντί- πλατωνισμό της σύγχρονης δυτικής φιλοσοφίας, του ιστορικού υλισμού συμπεριλαμβανομένου¹³ (Badiou, 2006, σελ. XI).

Κατά τη γνώμη μου, το ιδιαίτερα αυθεντικό στοιχείο στη φιλοσοφία του Μπαντιού είναι η οντολογία του. Για τον Μπαντιού, όπως αναφέρει ο ίδιος στο

---

¹³ Σε ένα αρκετά ενδιαφέρον άρθρο του Αντριου Γκίμπσον με τίτλο «Ο Μπαντιού, ο Πλάτων, και η Λογική των Κόσμων» ο συγγραφέας ισχυρίζεται ότι ο πλατωνισμός του Μπαντιού εσωκλείει μια σημαντική διαφορά από τη φιλοσοφία του ίδιου του Πλάτωνα. Αυτή είναι ότι για τον Έλληνα φιλόσοφο «το αγαθό είναι σταθερό, ενώ ο κόσμος των σκιών ασταθής, φευγαλέος»· αντιθέτως στον Μπαντιού το αγαθό διαπνέεται και εξωθείται σε μian αέναη κίνηση και αλλαγή. Το συμβάν και η αλήθεια, συνεπώς, μπορούν να ιδωθούν ως το αγαθό για τον Γάλλο φιλόσοφο εν αντιθέσει με τον σκοτεινό κόσμο του είναι» (Gibson, 2011, σελ. 39).

Είναι και Συμβάν, οντολογία = Μαθηματικά (Bartlett, Clemens, 2014 σελ. 48). Τα μαθηματικά είναι η γλώσσα της ύπαρξης και της αλήθειας. Η μαθηματική αυτή οντολογία είναι εμπνευσμένη από την θεωρία των συνόλων (set theory) που θεμελίωσε ο Τζωρτζ Κάντορ (Georg Cantor) και ανέπτυξαν αργότερα οι Ζέρμελο-Φράνκελ (Zermelo-Fraenkel). Η θεωρία των συνόλων μας διδάσκει, σχηματικά, ότι κάθε πράγμα, κάθε αντικείμενο ανήκει σε X σύνολα. Δηλαδή, κάθε μονάδα μπορεί να ανήκει σε άπειρα σύνολα. Ως εκ τούτου, η έννοια του πολλαπλού (multiplicité) είναι κομβική για τη μαθηματική οντολογία του Μπαντιού. Ο Γάλλος φιλόσοφος απορρίπτει ότι μπορεί να υπάρξει ένα μοναδικό σύνολο από σύνολα, ένα σύνολο συνόλων, και κατ' αυτόν τον τρόπο απορρίπτει και το όλον (ως σύμπαν, ως θεό, ως το απόλυτο). «Το είναι (être) είναι απλά το άπειρο ή η πολλαπλότητα. [...] Για να μιλήσουμε στον ενικό, όπως η γλώσσα ακαταμάχητα μας καλεί να πράξουμε, δεν πρέπει να ωθούμαστε να φαντασιωνόμαστε κάποιου είδους μονάδα του είναι. Υπάρχουν μόνο πολλαπλότητες (multiplicities) που αποσυντίθενται σε νέες πολλαπλότητες» (Badiou, 2013a, σελ. 136). Το είναι, επομένως, συγκροτείται από «απλές ανοργάνωτες πολλαπλότητες», που όμως δεν είναι απτές, υλικές οντότητες αλλά «τυπικές ιδιότητες του είναι» (Keucheyan, 2017, σελ. 303). Αυτές οι «πολλαπλότητες αποκτούν έναν πρώτο βαθμό οντολογικής συνοχής» καθώς υπολογίζονται ως ένα (Keucheyan, 2017, σελ. 303). Αυτές οι παρουσιάσεις των καταμετρημένων «πολλαπλοτήτων» είναι οι αναφερόμενες και ως «καταστάσεις» (situations) (Keucheyan, 2017, σελ. 303). Η κεντρικότητα της έννοιας της «κατάστασης» στο φιλοσοφικό σύμπαν του Μπαντιού έχει ωθήσει πολλούς στοχαστές να διατυπώσουν την πεποίθηση ότι η οντολογία του είναι κατάσταση (Callinicos, A. κ.α., 2020, σελ. 387). Γίνεται κατανοητό - νομίζω από την πρώτη στιγμή, χωρίς κάποιος να εμβαθύνει ιδιαίτερα στην σαφώς περίπλοκη και στριφνή οντολογία του Μπαντιού - ότι δεν υπάρχει εγγύτητα προς την υλιστική-διαλεκτική οντολογία του Μαρξ. Από μια άλλη οπτική, όπως ορθά επισημαίνει ο Keucheyan, η θεωρία του Μπαντιού μπορεί να γίνει αντιληπτή ως μια μορφή ριζοσπαστικού νομιναλισμού (Keucheyan, 2017, σελ. 303).

Εν πάση περιπτώσει, δε θα επιμείνω περαιτέρω στην ανάλυση της αόριστης μαθηματικής οντολογίας του Μπαντιού, η οποία από μόνη της δεν μπορεί να απαντήσει στο κομμάτι της πολιτικής Θεωρίας του Γάλλου φιλοσόφου, που αφορά ιδιαίτερα ετούτη την εργασία. Υπάρχουν όμως κάποιες κρίσιμες έννοιες, έννοιες

κλειδιά - θα τολμούσαμε να πούμε - που η βαρύτητά τους στην πολιτική και κοινωνική θεωρία του Μπαντιού είναι καθοριστική. Έννοιες θεμελιώδεις, αν θέλουμε να κατανοήσουμε την καινοφανή προσπάθεια του Μπαντιού να επαναπροσδιορίσει τους «μηχανισμούς» που διατρέχουν την ιστορία και την κοινωνία των ανθρώπων.

Η πρώτη έννοια κλειδί, στην οποία θα σταθώ, είναι το «συμβάν» (événement). «Ονομάζω συμβάν -γράφει ο Μπαντιού στο έργο του *Η κομμουνιστική υπόθεση* - μια ρήξη στην κανονική διάταξη των σωμάτων και των γλωσσών έτσι όπως αυτή υπάρχει για μια ιδιαίτερη κατάσταση»¹⁴ (Badiou, 2009, σελ. 235). Σπεύδοντας να μας καθοδηγήσει για το πώς ακριβώς πρέπει να ερμηνεύουμε το συμβάν, το ορίζει ως το «κυριολεκτικά αδύνατον» (Badiou, 2009, σελ. 236). Συνεπώς, το συμβάν έρχεται και διεμβολίζει ως «ασύλληπτη δυνατότητα» το είναι και τη δομημένη κατάστασή του. Υπό αυτή την έννοια – σχηματικά - θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι είναι το αντίθετο του είναι, ότι είναι ένα μη-είναι. Το συμβάν εμφανίζεται σαν κεραυνός εν αιθρία, ξαφνικά, και όπως αποκαλύφθηκε έτσι αναπάντεχα αποχωρεί και εξαφανίζεται αφήνοντας μόνο κάποια συμβαντικά ίχνη. Όπως πολύ εύστοχα υποστηρίζει και ο Ντάνιελ Μπενσαΐντ, κατ' αυτόν τον τρόπο το συμβάν μόνο αναδρομικά μπορεί να αναγνωριστεί ως τέτοιο και μόνο εν είδει κάποιας «ερμηνευτικής παρέμβασης» (Bensaïd, 2004). Το συμβάν όμως δεν πρέπει σε καμία περίπτωση, προειδοποιεί ο Μπαντιού, να το συσχετίσουμε με ένα είδος «τρέχουσας μίμησης» αυτού που είναι, αυτό που ο ίδιος ονομάζει γεγονός (Badiou, 2008, σελ 79-81). Το «γεγονός» είναι επί της ουσίας η ρητορική του κράτους για το υπάρχον. «Αποκαλώ γεγονότα τις συνέπειες της ύπαρξης του κράτους» (Badiou, 2009, σελ. 237). Η ιστορία αποτελούμενη από ιστορικά γεγονότα «δεν αποσπάται καθόλου από την ισχύ του κράτους» (Badiou, 2009, σελ. 238). Μεταφορικά μιλώντας, αν το «συμβάν» είναι ο κεραυνός εν αιθρία που ποτέ στην πραγματικότητα δεν μπορείς να γνωρίζεις πού θα «χτυπήσει», το «γεγονός» αντιστρόφως είναι ο απέραντος ουρανός της αιωνιότητας και των στιγμών της.

Ένας άλλος τρόπος να διακρίνουμε το «συμβάν» από το «γεγονός» είναι η ίδια η σπουδαιότητα του πρώτου έναντι του δεύτερου στην παραγωγή αλήθειας. Το

---

¹⁴ «Ένα συμβάν είναι η δημιουργία νέων δυνατοτήτων. Τοποθετείται, όχι απλά στο επίπεδο των αντικειμενικών δυνατοτήτων, αλλά σε αυτό της δυνατότητας των δυνατοτήτων» (Badiou, 2009, σελ. 236).

συμβάν, σε τελική ανάλυση, εμφανίζεται στο φάσμα του κενού μιας κατάστασης και, αν και ο συμβαντικός τόπος παρουσιάζεται ως πολλαπλότητα μιας κατάστασης, σε καμία περίπτωση το συμβάν δεν ανάγεται σε αυτήν την κατάσταση (Callinicos, 2006, σελ. 99). Αυτή η άρνηση οποιασδήποτε αιτιώδους σχέσης ανάμεσα στην πραγματικότητα και το συμβάν το καθιστά ένα τελείως εξωτερικό στοιχείο ως προς την ανθρώπινη ιστορία σε τέτοιο βαθμό που μόνο ως θαύμα ή ως θρησκευτικό κατηγορημα μπορεί να ερμηνευθεί¹⁵. (Σωτήρης, 2010)

Η δεύτερη κομβική έννοια, που για την κατανόηση του έργου του Μπαντιού έχει θεμελιώδη σημασία, είναι το Υποκείμενο (Sujet). Για την κατανόηση της έννοιας του υποκειμένου θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι για το Γάλλο φιλόσοφο τέσσερα είναι τα πεδία στα οποία μπορούν να συμβούν οι «διεργασίες αλήθειας». Αυτά είναι η πολιτική, ο έρωτας, η επιστήμη και οι τέχνες (Keucheyan, 2017, σελ. 304). Κάθε ένα από αυτά τα πεδία συγκροτεί την αλήθεια του και το υποκείμενό του με ένα τελείως διαφορετικό τρόπο (Bartlett, Clemens, 2014 σελ. 32). Το υποκείμενο του Μπαντιού δεν είναι μήτε υλικό μήτε απτό και δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να ταυτιστεί με τον άνθρωπο ως είδος ζώου. Ούτε βέβαια μπορεί να υπαχθεί σε κάποια κοινωνική κατηγορία ή κατασκευή ή σε κάποια κοινωνική σχέση. Δεν υπακούει ούτε στη νεωτερική διάκριση “res cogitans - res extensa” (Bartlett, Clemens, 2014 σελ. 38). Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει, όμως, η άποψη του Μπαντιού ότι το υποκείμενο είναι σπάνιο (Bensaïd, 2004).¹⁶ Είναι διαλειπτικό και εφήμερο.¹⁷ Με την έννοια ότι, εφόσον απορρέει από την πιστότητα του συμβάντος και της αλήθειας που αυτό εκφράζει, μόνο σπάνια αποκαλύπτεται

---

¹⁵ Απολύτως λογική, βάσει αυτής της αντιμετώπισης του συμβάντος, είναι η πεποίθηση έμπειρων σχολιαστών του έργου του Μπαντιού ότι το συμβάν αντιμετωπίζεται το δίχως άλλο με όρους «θαύματος». Παραθέτουμε εδώ ένα απόσπασμα από το άρθρο του Ντάνιελ Μπενσαϊντ «Alain Badiou and the Miracle of the Event» που φωτίζει ακριβώς αυτήν την πτυχή του συμβάντος-θαύματος ως μιας διαδικασίας που δεν ανάγεται σε καμία αναγκαιότητα, κανένα ντετερμινισμό και δεν μπορεί τελικά να προβλεφτεί και να καταμετρηθεί. «Η ιστορία και το συμβάν τότε μετατρέπονται σε θαύματα, με την έννοια που ο Σπινόζα έλεγε ότι ένα θαύμα είναι “ένα συμβάν, η αιτία του οποίου δεν μπορεί να εξηγηθεί”. Και η πολιτική φλερτάρει με μια θεολογία ή μια αισθητική του συμβάντος. Η θρησκευτική αποκάλυψη, έγραψε δικαίως ο Σλαβόι Ζίζεκ, συνιστά το “’ανομολόγητο παράδειγμά” του.» (Bensaïd, 2004).

¹⁶ Σχολιαστές του έργου του Μπαντιού τον έχουν κατηγορήσει για «αριστοκρατισμό» του υποκειμένου του λόγω της σπανιότητας της διαδικασίας υποκειμενικοποίησης. Όμως κατά τον Κουσεγιάν στη φιλοσοφία του Μπαντιού, ασχέτως της σπανιότητας της ύπαρξης αυθεντικών γεγονότων και υποκειμένων, κάθε άνθρωπος έχει την δυνατότητα να τα βιώσει. (Keucheyan, 2017, σελ. 308).

¹⁷ Ο Άντριου Γκίμπσον υποστηρίζει αυτή τη θέση παραθέτοντας στο κείμενό του :« Ο Μπαντιού, ο Πλάτων και η Λογική των κόσμων: Για την λογική της «διαλειπτικότητας» ένα χωρίο από έργο του Μπαντιού που τον συνδέει με το σαρτρικό υποκείμενο « Ο άνθρωπος δεν υφίσταται παρά μέσα από αναλαμπές, στο εσωτερικό μιας ατιθάσευτης ασυνέχειας, απορροφημένος εντέλει μέσα στην αδράνεια υπάρχει σπάνια». (Gibson, 2011, σελ. 34)

στην σκηνή της ανθρώπινης ιστορίας. Υπάρχουν αρκετά αυστηρές προϋποθέσεις ώστε αυτό το συμβαντικό υποκείμενο να προκύψει. Ας εστιάσουμε ,όμως την προσοχή μας μόνο στο πολιτικό υποκείμενο του Μπαντιού. Ειδικότερα, στο πλαίσιο μιας συλλογικότητας και μόνο, η υποκειμενικοποίηση με όρους πολιτικής μπορεί να νοηθεί ως μια «απόφαση του ατόμου να παραμείνει πιστό στο συμβάν» (Keucheyan, 2017, σελ. 308). Ειδικά δεν μπορούμε να μιλήσουμε για υποκείμενο παρά μόνο για μεμονωμένα άτομα (Harrison, 2014, σελ. 115). Αυτή η υποκειμενικοποίηση που συντελείται - μόνο εφόσον συντελεστεί το συμβάν - είναι μια ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στο επαναστατικό υποκείμενο του Μαρξ και σε αυτό του Μπαντιού στο βαθμό που το υποκείμενο του Μπαντιού μπορεί να γίνει επαναστατικό μόνο διαμέσου του συμβάντος. Πράγματι στον Μαρξ, και σε αντίθεση προς την θεώρηση του Μπαντιού, το επαναστατικό υποκείμενο, δηλαδή η εργατική τάξη, διαμορφώνεται και συγκροτείται (ατελώς βέβαια) ως απόρροια της αντικειμενικής της θέσης μέσα στην καπιταλιστική παραγωγή (Harrison, 2014, σελ. 115).Για τον Μπαντιού, ούτε η τάξη, ούτε το έθνος ούτε κάποια άλλη κοινωνική ή πολιτική οντότητα μπορεί να ιδωθεί οριστικά ως πολιτικό υποκείμενο, διότι για αυτόν, αυτό που συνιστά υποκείμενο στην πολιτική «παραμένει μη αρθρώσιμο» (Badiou, 2008, σελ. 106). Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τη λογική του Μπαντιού, άτομα που έχουν εκτεθεί σε ένα συμβάν, αλλά δεν επέδειξαν «πίστη» (fidélité) σε αυτό, δεν μπορούν να μετασχηματιστούν σε υποκείμενα.

Ανάλογα, σημαντική προς την πίστη που θα δείξει ένα άτομο σε ένα συμβάν, ώστε να μετασχηματιστεί σε υποκείμενο, είναι και η απόφαση (décision) που θα πάρει, ώστε να αναδιαμορφώσει μια κατάσταση βάση του συμβάντος και των πολλαπλών δυνατοτήτων του.¹⁸ Συνεπώς, ένα υποκείμενο ορίζεται ως αυτό που «αποφασίζει το αναποφάσιστο» (Bartlett, Clemens, 2014 σελ. 44). Τα στοιχεία βουλευσιάρχιας σε μια τέτοια ανάγνωση είναι έντονα. Πίστη και απόφαση καθορίζουν την ανάδυση του συμβάντος οργανώνοντας μέσα στην κατάσταση μια άλλη «κανονικότητα»¹⁹ (Bartlett, Clemens, 2014 σελ. 44). Η *στράτευση* είναι επίσης κομβικός παράγοντας στη διαδικασία «διεργασίας της αλήθειας» του υποκειμένου (Harrison, 2014, σελ. 117). Μόνο οι στρατευμένοι στην ιδέα και την αλήθεια της

---

¹⁸ Οι ομοιότητες της φιλοσοφίας του Μπαντιού προς ένα είδους θεολογίας επισημαίνονται συχνά. Ο Κουσεγιάν φτάνει μάλιστα στο σημείο να ισχυριστεί ότι δεν υπάρχει υποκείμενο στον Μπαντιού «παρά μόνο πίστη σε ένα συμβάν» (Keucheyan, 2017, σελ. 308).

¹⁹ Υπό αυτή την έννοια είναι κατανοητή η ενός είδους θεωρητική και πολιτική σύγκλιση του Μπαντιού και του Καρλ Σμίτ με κοινό στοιχείο έναν υπέρμετρο Ντεσιζιονισμό (Phelps, 2013, σελ. 152 -53).

μπορούν να αντιληφτούν την ύπαρξή τους. Σχηματίζεται έτσι μια μορφή πρωτοπόρου, αποφασισμένου, πιστού μαχητή που με σιγουριά θα «στοιχηματίσει» στην εντροπία του συμβαντικού χώρου. Σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί τυχαία η έλξη που άσκησε με βάση τα παραπάνω το πρόσωπο του αποστόλου Παύλου στον Μπαντιού. Προφανώς, υπάρχουν αρκετές ατέλειες και αδυναμίες στο πώς ακριβώς συγκροτείται μέσω μιας κατάστασης ένα υποκείμενο - κάτι που σαφώς το αναγνώρισε και ο ίδιος ο Μπαντιού. Αυτό τον ώθησε να αναθεωρήσει και να επαναπροσδιορίσει σε ένα βαθμό το υποκείμενό του εισάγοντας πέραν του «πιστού» και άλλες δυο μορφές υποκειμένου, το «αντιδραστικό» (reactive) και «σκοτεινό» (obscure) υποκείμενο που επί της ουσίας αλλοιώνουν και απενεργοποιούν το πιστό υποκείμενο λειτουργώντας ανασταλτικά ως προς το συμβάν και την αλήθεια του, καθιστώντας έτσι την θεωρία του Μπαντιού πιο πλούσια και ελαστική (Bartlett, Clemens, 2014 σελ. 106).

Η Αλήθεια (Vérité) είναι μια ακόμη καθοριστική έννοια του φιλοσοφικού σύμπαντος του Μπαντιού. «Αποκαλώ «διαδικασία αληθείας», ή «αλήθεια», τη διαρκή οργάνωση, σε μια κατάσταση (σε ένα κόσμο), των συνεπειών ενός συμβάντος» (Badiou, 2009, σελ. 237). Όπως ήδη έχει υποδειχθεί τέσσερεις είναι οι «καταστάσεις αληθείας»: η πολιτική, η τέχνη, η επιστήμη και ο έρωτας. Κάθε μια από αυτές συνάπτει τη δική της αλήθεια. Όμως χρέος της φιλοσοφίας είναι να παραμένει χωρίς συγκεκριμένο αντικείμενο – δηλαδή κενή- ώστε με ευκολία να υποδέχεται το συμβάν.²⁰ (Bensaïd, 2004). Αυτή πρέπει να παραμείνει κενή ώστε να μπορεί με επάρκεια να υποστηρίζει τις διάφορες αλήθειες που δύναται να προκύψουν χωρίς βέβαια να διεκδικεί τον τίτλο της «Αλήθειας των αληθειών»²¹ (Bensaïd, 2004). Παρά ταύτα η αλήθεια δεν ταυτίζεται με τη γνώση αλλά την υπερβαίνει.²² Ο «σοφιστής» και το «κράτος» θα προσπαθήσουν έκαστος από τη θέση του να διαβρώσουν την αλήθεια. Κατά τον Μπαντιού πάντα το κράτος και οι ειδικοί της αλήθειας, όπως π.χ. οι μαρξιστές και το κόμμα τους, θα προσπαθούν να τη δογματοποιήσουν διασαλεύοντας έτσι την ίδια την ουσία και τη φύση της που

---

²⁰ Ένας άλλος σχολιαστής της σκέψης του Μπαντιού, ο Μπρούνο Μπεσάνα, ισχυρίζεται ότι το κενό περιεχόμενο της αλήθειας στο έργο του Μπαντιού είναι αυτό που την καθιστά επί της ουσίας αιώνια (Bartlett, Clemens, 2014 σελ. 46).

²¹ Ο Μπενσαϊντ παραθέτοντας αυτούσιο ένα απόσπασμα από το έργο του ίδιου του Μπαντιού αναφέρει για το ζήτημα της σχέσης φιλοσοφίας – αλήθειας: «Η σχέση ανάμεσα στην αλήθεια και τις αλήθειες δεν είναι σχέση κυριαρχίας, υπαγωγής, θεμελίωσης ή εγγύησης. Είναι σχέση δειγματοληψίας: η φιλοσοφία γεύεται μόνο δοκιμαστικά τις αλήθειες» (Bensaïd, 2004).

²² Όσον αφορά τον Μπρούνο Μπεσάνα τουλάχιστον είναι φανερό ότι ο Μπαντιού ασπάζεται τη λακανική θέση και ερμηνεία περί αλήθειας και γνώσης (Bartlett, Clemens, 2014 σελ. 40).

είναι αυτή της μη καταναγκαστικότητας και της τυχειότητας (Badiou, 2011, σελ. 22). Ενώ οι σοφιστές θα σχετικοποιήσουν την ύπαρξή της αλήθειας και τη χρησιμότητά της ως οργανωτικής αρχής του συμβάντος, θεωρώντας την ως μια απλή σύμβαση (Bensaïd, 2004), ωστόσο, ο Μπαντιού αντιτάσσεται στην οριστική εξουδετέρωση των σοφιστών, σημειώνοντας ότι κάτι τέτοιο θα αντιτίθετο προς την ίδια τη «σύλληψη της αλήθειας» (Badiou, 2011, σελ. 23).²³ Προφανώς, αυτός ο φόβος πηγάζει από την υπόθεση του συγγραφέα ότι, εξουδετερώνοντας τους σοφιστές – αντιφιλοσόφους, ο κόσμος μπορεί να παγιδευτεί μπροστά στην κυριαρχία της απόλυτης αλήθειας του «κράτους»²⁴. Όμως «η αλήθεια δεν μπορεί και δεν πρέπει να προσπαθεί να τα πει όλα». Δίχως αυτή την αυτοσυγκράτηση, θα πάψει να αυτο-αναπτύσσεται στο διηνεκές (Σταυρακάκης, 2012, σελ. 188). Σε καμία περίπτωση όμως, δεν πριμοδοτείται από τον Μπαντιού και η άλλη πλευρά, αυτή της μεταμοντέρνας αφήγησης περί της αλήθειας ως απλής κονστρουκτιβίστικης κατηγορίας. Κάθε αλήθεια είναι μοναδική, διαμηνύει ο Γάλλος, χωρίς αυτό να τον εμποδίζει ταυτόχρονα να υπερασπίζεται και την καθολικότητά της (Bensaïd, 2004).

Ως γνήσιος πλατωνιστής, ο Μπαντιού προσδίδει σημαίνοντα ρόλο στην «ιδέα». Ο Κομμουνισμός, μάλιστα, μπορεί να οριστεί ως ένα «καθεστώς ιδέας» (Μιχαήλ, 2011, σελ. 51). Ο Γάλλος κομμουνιστής ονομάζει «Ιδέα» «μιαν αφηρημένη ολοποίηση των τριών πρωταρχικών στοιχείων: μιας διαδικασίας αλήθειας, μιας ιστορικής ένταξης και μιας ατομικής υποκειμενοποίησης» (Badiou, 2009, σελ. 228) ή αλλιώς «Ιδέα είναι η υποκειμενοποίηση μιας σχέσης ανάμεσα στην ενικότητα μιας διαδικασίας αλήθειας και σε μια παράσταση της Ιστορίας» (Badiou, 2009, σελ. 228). Ευθύς εξ αρχής προκύπτει ότι ο Μπαντιού αντιλαμβάνεται την Ιστορία με όρους παράστασης, δηλαδή με όρους συμβολικούς. Η Ιδέα έχει τρεις διαστάσεις. Πέραν της *συμβολικής – Ιστορικής* που ήδη αναφέραμε, έχει δηλαδή ακόμα την *πολιτική – πραγματική* και τη *φαντασική – ιδεολογική* (Badiou, 2009, σελ. 235). Η λακανική γραμματική καταγράφει την παρουσία της με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο στο σημεινόμενο της Ιδέας του Γάλλου κομμουνιστή φιλοσόφου. Ο Μπαντιού υιοθετεί αυτόν τον τριμερή

---

²³ «Η επιθυμία να τελειώνουμε με τον σοφιστή άπαξ και δια παντός αντιτίθεται στη σύλληψη των αληθειών: «άπαξ και δια παντός» σημαίνει αναγκαστικά ότι η αλήθεια καταργεί τον αστάθμητο χαρακτήρα των αληθειών και ότι η φιλοσοφία αυτοανακηρύσσεται, ως μη όφειλε, προστάτιδα των αληθειών»

²⁴ Το κράτος με την έννοια της περατότητας της δυνατότητας (Badiou, 2009, σελ. 236).

μηχανισμό του Λακάν αυτούσιο και τον εντάσσει στο δικό του φιλοσοφικό σύστημα.²⁵ Ο Μπαντιού τελικά αυτοεγκλωβίζεται σε έναν ατέρμονο *ιδεαλισμό*. Μάλιστα, προσπαθώντας να διασαφηνίσει τι εν τέλει είναι ιδέα, υποπίπτει σε άνευ ουσίας ταυτολογίες που περισσότερο συσκοτίζουν, παρά διασαφηνίζουν τα πράγματα: «η Ιδέα είναι (όπως θα ανέμενε κανείς!) ιδεολογική» (Badiou, 2009, σελ. 233) και είναι ιδεολογικό ό,τι ανήκει στην «δικαιοδοσία της Ιδέας» (Badiou, 2009, σελ. 233).

Πάντως, πέραν των μεταφυσικών – ιδεαλιστικών προβληματικών που αναδύονται σε οντολογικό και πολιτικό επίπεδο στη φιλοσοφία του Μπαντιού, εισάγοντας έναν καθαρά αντί- υλιστικό όρο όπως αυτόν της «Ιδέας» ο Γάλλος φιλόσοφος πασχίζει να τον επανανοηματοδοτήσει, προσδίδοντας του λειτουργικά και πρακτικά χαρακτηριστικά, θεωρητικά τουλάχιστον, ώστε να αποφύγει τον σκόπελο του ιδεαλισμού. Είναι χαρακτηριστικό από αυτή την άποψη ότι, για τον Μπαντιού, η «Ιδέα είναι η πιθανότητα για ένα άτομο να κατανοήσει τη συμμετοχή του μέσα σε ένα ενικό πολιτικό προτσές (μέσα σε ένα σώμα αλήθειας), που είναι επίσης με ένα συγκεκριμένο τρόπο ιστορική απόφαση» (Douzinas, Žižek, 2010, σελ. 3). Επομένως, κατά τον ίδιο, οι «Ιδέες», που πρέπει να μας ενδιαφέρουν, είναι αυτές που προέρχονται από την πρακτική και την «εμπειρία του πραγματικού» (Badiou, 2009, σελ. 240- 241). Αυτό ισχύει και για την «Ιδέα» του κομμουνισμού- που όπως ισχυρίζεται ο Μπαντιού συμβολίζει το γίνεσθαι «εν αλήθεια» των σωστών (πολιτικών) ιδεών (Badiou, 2009, σελ. 240- 241).

II. «Τι είναι η Κομμούνα, αυτή η σφίγγα που υποβάλλει σε τόσο σκληρή διαδικασία το αστικό μυαλό;» αναρωτιέται ο Μαρξ (Μαρξ, 2019, σελ. 65). Και η απάντηση το δίχως άλλο δεν μπορεί να μην περιλαμβάνει την μαρξική ερμηνεία της Κομμούνας ως ένα είδος «κοινωνικής δημοκρατίας» (Μαρξ, 2019, σελ. 69) που αποτέλεσε παράλληλα κυβέρνηση της εργατικής τάξης (Μαρξ, 2019, σελ. 75). Ειδικότερα, και όπως ήδη υποστηρίξαμε, δε χωρεί αμφιβολία ότι ο Μαρξ αντιλαμβανόταν – όχι δίχως κάποιες αμφισημίες ως προς αυτή του την σταση – την

---

²⁵ Για μια εισαγωγή στην περίπλοκη, πολυσχιδή και πολυδιάστατη σκέψη του Λακάν και τις ενδεχόμενες συγγένειες με το έργο του Μπαντιού : *Εισαγωγή στον Ζακ Λακάν*, βλ. Homer, 2017. Σε σχέση με το ζήτημα του συμβολικού στην Ιστορία ο Μπαντιού διασαφηνίζοντας τον ορισμό συμβολικού- Ιστορικού σπεύδει να δηλώσει κατηγορηματικά ότι η Ιστορία δεν υπάρχει και ότι δεν αποτελεί παρά μια εκ των υστέρων κατασκευή (Badiou, 2009, σελ. 232 – 234).

Κομμούνα με όρους δικτατορίας του προλεταριάτου.²⁶ Σε μια διαφορετική ερμηνευτική τροχιά, βαδίζει η ανάλυση του φαινομένου της Κομμούνας από τον Γάλλο κομμουνιστή φιλόσοφο Μπαντιού. Γι αυτόν, η προσέγγιση που κάνει ο Μαρξ στην Κομμούνα είναι διαφορούμενη και άρα σαφέστατα προβληματική. Ο Μαρξ παρουσιάζεται έτσι ως ένας από τους βασικούς υπαίτιους – αν όχι ο βασικός – για τη θεμελίωση μιας κλασσικής ερμηνείας της Κομμούνας, που κατά τον Μπαντιού, μικρή σχέση έχει με την πραγματικότητα (Badiou, 2009, σελ. 175-183). Όπως διατείνεται ο Μπαντιού, αυτή η κλασσική μαρξική ερμηνεία «εγγράφεται εξολοκλήρου στο ζήτημα του κράτους» (Badiou, 2009, σελ. 175). Και ακριβώς σε αυτό το σημείο, ο μετά- μαρξιστής φιλόσοφος εντοπίζει το κύριο ελάττωμα της ανάλυσης της κλασσικής μαρξικής ερμηνείας της Κομμούνας (Badiou, 2009, σελ. 176).²⁷ Διότι για τον Μπαντιού, σε αντίθεση πάντα με τον Μαρξ, ποτέ δεν τέθηκε ζήτημα κατάληψης της εξουσίας από τους Κομμουνάρους (Badiou, 2009, σελ. 176) και εκεί έγκειται επίσης ένα σοβαρό σφάλμα του Μαρξ που απέδωσε στην Κομμούνα όχι μόνο το ζήτημα της καταστροφής του αστικού κράτους, αλλά και της διαμόρφωσης μιας νέας πολιτικής εξουσίας. Πιο συγκεκριμένα, ο Μπαντιού στηλιτεύει τη λογική της κριτικής του Μαρξ προς την Κομμούνα, καθώς θεωρεί ότι, ακριβώς επειδή το ζήτημα της κατάληψης και της διαχείρισης της εξουσίας από μεριάς της δεν βρισκόταν σε ημερήσια διάταξη, στερείται κάθε πραγματικού νοήματος η όποια κριτική, είτε αυτή αφορά την ανικανότητα της λήψης αποφάσεων, είτε την μη έγκαιρη καταδίωξη των αποθαρρυσμένων στρατευμάτων των Βερσαλλιών, είτε ακόμη και την απαλλοτρίωση του χρυσού της Τράπεζας της Γαλλίας (Badiou, 2009, σελ. 176). Για τον Μπαντιού αυτή η μαρξική κριτική στερείται πραγματικής βάσης, διότι η Κομμούνα δεν είχε καμιά πρόθεση να ασχοληθεί με τέτοιου είδους προβλήματα, κατ' αρχάς λόγω των αντικειμενικών συνθηκών και των μέσων που είχε στη διάθεσή της και, κατά δεύτερον, λόγω των

---

²⁶ Αναγνωρίζοντας εξαρχής κάποια αμφισημία στην ερμηνεία του Μαρξ της Κομμούνας με όρους δικτατορίας του προλεταριάτου υπενθυμίζουμε και την άποψη του ότι, η Κομμούνα ούτε μπορούσε ούτε ήταν δυνατό να είναι σοσιαλιστική. (Marx, Engels, σελ. 66)

²⁷ Πέραν βέβαια του ζητήματος που αναδεικνύει ο Μπαντιού και το οποίο αφορά την εγκυρότητα ή μη της ερμηνείας-κριτικής που άσκησε ο Μαρξ στην Κομμούνα, είναι σημαντικό να μη παραλείψουμε ένα ακόμα στοιχείο της προβληματικής που εμφανίζεται από πλευράς του Γάλλου φιλοσόφου. Αυτό της αντίθεσης ανάμεσα σε κράτος και πολιτική. Διότι για τον Μπαντιού το κράτος είναι α-πολίτικο φύσει και θέσει, καθώς εντός του η πολιτική καταργείται παραχωρώντας τα πρωτεία σε οικονομία και κυβερνητική (Badiou, 2008, σελ. 133-136). «Το κράτος κινείται στον αντίποδα της αυθεντικής πολιτικής. Η ένταξη στον μηχανισμό του κράτους ή του Κόμματος οδηγεί πάντα σε μια μορφή ιδιότυπης αποπολιτικοποίησης» (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 89). Θα επανέλθουμε στην συνέχεια σε αυτό το κομβικό ζήτημα για την πολιτική θεωρία του Μπαντιού.

υποκειμενικών χαρακτηριστικών της που καθιστούσαν αδύνατη οποιαδήποτε βιώσιμη κατάληψη της εξουσίας από μεριάς της (Badiou, 2009, σελ. 176).

Η βασική όμως αντίφαση του Μαρξ, σύμφωνα με τον Μπαντιού, βρίσκεται στη «διφορούμενη» αντιμετώπιση της Κομμούνας (Badiou, 2009, σελ. 176). Γιατί ο Μαρξ, ενώ επικροτεί, εξαίρει και υπερασπίζεται στον ύψιστο βαθμό πολιτικά μέτρα που θέσπισε η Κομμούνα, όπως οι λαϊκές πολιτοφυλακές, η αρετότητα και ανακλητότητα των δημοσίων υπαλλήλων, ο διαχωρισμός εξουσιών, πρωτοβουλίες εν πάση περιπτώσει για την αποτίναξη της κρατικής γραφειοκρατίας και του αστικού κρατικού μηχανισμού, από την άλλη στηλιτεύει, με τον πιο έντονο τρόπο, πρακτικές που εμφανίστηκαν στην Παρισινή Κομμούνα, οι οποίες εκ των πραγμάτων ανάγονται σε ζητήματα κρατικής φύσης και ύπαρξης ενός ισχυρού συγκεντρωτικού κρατικού μηχανισμού (Badiou, 2009, σελ. 177-178). Ο Μαρξ δέχεται την κριτική του Μπαντιού, γιατί, ενώ χαιρετίζει τον μαρασμό του κράτους σε ένα πρώτο επίπεδο, στη συνέχεια προβαίνει σε μian ανάλυση και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το μεγάλο μειονέκτημα της Κομμούνας ήταν η αδυναμία της να λειτουργήσει ως κρατικός μηχανισμός, με συγκεντρωτισμό, κεντρικό οικονομικό σχεδιασμό, σαφή εξωτερική και εσωτερική στρατηγική. (Badiou, 2009, σελ. 177-179).

Επομένως, αυτό που ο Μπαντιού ορίζει και υποβάλει σε κριτική ως κλασσική ερμηνεία του μαρξισμού για την Κομμούνα είναι η υπερίσχυση μέσα στο corpus του μαρξισμού μόνο της μιας όψης αυτής της «διφορούμενης» ερμηνείας. Αυτής της όψης, που - κατά τον Μπαντιού - προτάσσει την οργανωτική ικανότητα - ετοιμότητα, τον συγκεντρωτισμό – πειθαρχία με στόχο την κατάληψη της εξουσίας, με λίγα λόγια το δεσπίζοντα ρόλο του κόμματος της εργατικής τάξης και «του κράτους της δικτατορίας του προλεταριάτου»²⁸ (Badiou, 2009, σελ. 179).

---

²⁸ Ο Μπαντιού πάντως δεν απορρίπτει ρητά και με σαφήνεια τη δικτατορία του προλεταριάτου, παρά μόνο **το κράτος της δικτατορίας του προλεταριάτου** (η υπογράμμιση δική μου). Οπότε εύλογα θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς αν ο Μπαντιού τελικά εμπνέεται από την κρίσιμη αυτή μαρξική έννοια της δικτατορίας του προλεταριάτου. Η απάντηση είναι ναι, αλλά με έναν τελείως ιδιαίτερο τρόπο. Ο Γάλλος φιλόσοφος μιλά για τη «δικτατορία του λαού» σε αντίστιξη με τη δικτατορία του προλεταριάτου του Μαρξ (Badiou, 2012a, σελ. 59-60). Εκεί επομένως που ο Μαρξ εν είδει πρωτοπορίας τοποθετούσε την εργατική τάξη και το προλεταριάτο ο Μπαντιού σπεύδει να εντάξει στη πολιτική του θεωρία μian ευρύτερη εκδοχή πολιτικού και κοινωνικού υποκειμένου - που θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι παίρνει χαρακτηριστικά πρωτοπορίας Πρόκειται γι' αυτή του λαού, που ως επαναστατικό υποκείμενο ο Μπαντιού σκοπύμως το αφήνει απροσδιόριστο και δεν το συνδέει με την ταξική του θέση (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 108- 109). Θα επιστρέψουμε σε επόμενο σημείο στο ενδιαφέρον ζήτημα του επαναστατικού υποκειμένου του Μπαντιού.

Ο Μπαντιού ισχυρίζεται ότι αυτή η αμφισημία, η διαφορούμενη δηλαδή στάση του Μαρξ απέναντι στην Κομμούνα, παραμερίζεται, χωρίς βεβαίως να λύνεται, από την εμφάνιση του μηχανισμού του κόμματος, ενός μηχανισμού συμβεβλημένου με την άσκηση της εξουσίας. «Το κόμμα γίνεται ο πολιτικός τόπος μιας θεμελιώδους έντασης μεταξύ μη κρατικού – και δη αντικρατικού- χαρακτήρα της χειραφετητικής πολιτικής και του κρατικού χαρακτήρα της νίκης και της διάρκειας αυτής της πολιτικής» (Badiou, 2009, σελ. 179). Αυτή είναι μια από τις θεμελιώδεις διαφορές του Μπαντιού σε σχέση με τον Μαρξ και τον κλασικό μαρξισμό. Ως συνέπεια, το κόμμα δεν ορίζεται από τον Γάλλο ως η πρωτοπορία και η οργάνωση της εργατικής τάξης και του προλεταριάτου, αλλά αντίθετα είναι η γραφειοκρατική σκιά που σκεπάζει με επιμέλεια την εγγενή αντίφαση και ένταση του μαρξικού σχεδίου. Και αναρωτιέται ο Μπαντιού: μήπως, υπό το βάρος μιας κλασικής μαρξιστικής ερμηνείας της Κομμούνας, που προσπάθησε να επιλύσει τα αδιέξοδα που πρόεκυψαν από την άσκηση της κρατικής εξουσίας μεταθέτοντας τη λύση στο κόμμα- κράτος, δεν παραγνωρίστηκαν/ αποσιωπήθηκαν τα πολιτικά προβλήματα και ζητήματα που η ίδια η Κομμούνα για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας υπέβαλε; Βεβαίως, η ερώτηση του Μπαντιού είναι ρητορική. Κατά τον ίδιο, η Κομμούνα αποκόπτεται πλήρως από «κάθε καθαρά πολιτικό περιεχόμενο εφόσον ανάγεται σε δυο παραμέτρους: πρώτον στον εργατικό - κοινωνικό της καθορισμό, δεύτερον στην ηρωική αλλά ανεπαρκή άσκηση της εξουσίας» (Badiou, 2009, σελ. 180). Αν λοιπόν η Κομμούνα αναχθεί μόνο σε αυτά τα δυο σημεία καθίσταται «πολιτικά ξεπερασμένη» (Badiou, 2009, σελ. 180).²⁹

Γίνεται φανερό ότι ο Μπαντιού αναζητά ρήξη με την μαρξ(στι)κή παράδοση και το κόμμα της. Αντιπαρατίθεται μάλιστα, όχι μόνο στην κλασική μαρξιστική ερμηνεία της Κομμούνας (η οποία τελικά θα φανερώσει - κατ' αυτόν - την πιο τρομακτική της μορφή με τη σταλινική μορφή του κόμματος – κράτους), αλλά και στην μαοϊκή πρόσληψη της Κομμούνας. Και αυτό γιατί, παρότι ο Μάο προβάλλει μέσω του συμβάντος της Πολιτιστικής Επανάστασης την ιδεολογική αντίθεση «μεταξύ δημιουργικού επαναστατικού μαρξισμού και οπισθοδρομικού κρατισμού», στην πραγματικότητα ούτε ο ιδιότυπος αυτός μαρξισμός του Κινέζου επαναστάτη καταφέρνει να διαφύγει από την παραδοσιακή ερμηνεία της

---

²⁹ Γραφεί χαρακτηριστικά ο Μπαντιού όσον αφορά το συγκεκριμένο ζήτημα. «Ασφαλώς και η επέτειός της τιμάται, ασφαλώς και εορτάζεται, ασφαλώς και διεκδικείται: αλλά ως καθαρό σημείο άρθρωσης της κοινωνικής φύσης της κρατικής εξουσίας. Και στο μέτρο που δεν είναι παρά αυτό και μόνον, είναι πολιτικά ξεπερασμένη (Badiou, 2009, σελ. 180).

Κομμούνας. Διότι η Πολιτιστική Επανάσταση, όπως και ο Λένιν, καθώς αναγνώριζε στους Κομμουνάρους την πρώτη προσπάθεια θεμελίωσης εργατικού κράτους, την όριζε ταυτόχρονα ως μια αποτυχημένη επανάσταση λόγω της μη ύπαρξης ενός καθοδηγητικού φορέα, ενός προλεταριακού μαρξιστικού κόμματος (Badiou, 2009, σελ. 186-187).

Ουσιαστικά, λοιπόν, ο Μπαντιού μας καλεί στην αλλαγή του μαρξικού-μαρξιστικού παραδείγματος και της πολιτικής μεθοδολογίας του. Δεν επιτρέπεται για τον Γάλλο κομμουνιστή να υπαγάγουμε την Κομμούνα και το υπόδειγμά της υπό την οπτική και πρακτική του κράτους και του κόμματος, καθώς η Κομμούνα ήταν κάτι τελείως διαφορετικό. Ήταν η πρώτη και η μόνη φορά στην ιστορία, που ένα υποκείμενο έρχεται σε πλήρη ρήξη με « το κοινοβουλευτικό πεπρωμένο των εργατικών και λαϊκών πολιτικών κινημάτων» (Badiou, 2009, σελ. 192). Η διακήρυξη της 19^{ης} Μαρτίου 1871 περιγράφεται μάλιστα από τον Μπαντιού ως «μια διακήρυξη ρήξης με την Αριστερά!»^{30/31} (Badiou, 2009, σελ. 193). Είναι κατά τα γραφόμενα του Μπαντιού ολοφάνερο ότι ακριβώς αυτήν τη ρήξη είναι «που πλήρωσαν με το αίμα τους οι κομμουνάριοι» (Badiou, 2009, σελ. 193), διότι αρνήθηκαν να προσφύγουν και να υπαχθούν στις προστατευτικές αγκάλες της Αριστεράς (Badiou, 2009, σελ. 193).

Προφανώς η προσέγγιση του Γάλλου φιλοσόφου για την Κομμούνα παρουσιάζει μείζον ενδιαφέρον ειδικότερα όσον αφορά τη θεματική του πολιτικού υποκειμένου. Ο Μπαντιού αναγνωρίζει ρητά ότι η Κομμούνα συνίσταται «στην εμφάνιση του είναι – εργάτης», στη λειτουργία της ως «κοινωνικό σύμπτωμα, ανοργάνωτη δύναμη εξεγέρσεων ή θεωρητική απειλή - μέσα στο πεδίο της πολιτικής και κυβερνητικής ικανότητας» (Badiou, 2009, σελ. 198-199). Το συμβάν της 18^{ης} Μαρτίου υποχρεώνει τον λαό του Παρισιού να εμφανίσει μια, έως εκείνη

---

³⁰ Είναι συζητήσιμο κατά πόσο η διακήρυξη της 19^{ης} Μαρτίου μπορεί να αποτελεί καθαρή ρήξη με την Αριστερά (εκτός βέβαια και αν αναφέρεται στη γαλλική Αριστερά της εποχής, πράγμα απίθανο, καθώς από τα συμφραζόμενα συμπεραίνεται ότι γενικά η Κομμούνα υφίσταται ως ρήξη με την Αριστερά – και κατ'επέκταση με τον μαρξισμό). Άλλωστε, η διακήρυξη, ασχέτως του τι διατείνεται ο Μπαντιού, ενσωματώνει στοιχεία της νεωτερικής πολιτικής παράδοσης, όπως είναι αυτά των εκλογών και της αντιπροσώπευσης. Προσωπικά κρίνω, τουλάχιστον, υπερβολική μια τέτοια θέση.

³¹ Φρονώ ότι θα ήταν αρκετά βοηθητικό να παραθέσω τι ακριβώς αποκαλεί ο Μπαντιού ως Αριστερά: «το σύνολο του κοινοβουλευτικού πολιτικού προσωπικού που αυτοανακηρύσσεται μόνο του ως εκ φύσεως ικανό να φέρει τις γενικές συνέπειες ενός ενικού λαϊκού πολιτικού κινήματος». (Badiou, 2009, σελ. 193). Παραβλέποντας το ζήτημα αν ένας τέτοιος ορισμός είναι αληθινός, προκύπτει το πρόβλημα ότι ο Μπαντιού, με ένα μαγικό τρόπο, ομογενοποιεί το σύνολο της Αριστεράς κάτω από ένα μόνο στοιχείο, αυτό της πολιτικής αντιπροσώπευσης, παραγνωρίζοντας ουσιαστικές και αξιακές διαφορές που μπορεί να εμφανίζονται σε διάφορες τάσεις της Αριστεράς, π.χ. μαοϊσμός έναντι σοσιαλδημοκρατίας.

την στιγμή, άγνωστη ικανότητα, «μια εξουσία χωρίς προηγούμενο» (Badiou, 2009, σελ. 201). Ωστόσο ο Μπαντιού αντιπαραβάλλει αυτό το αυθόρμητο και συμβαντικά συγκροτημένο πολιτικό υποκείμενο της Κομμούνας³² - πολιτικό υποκείμενο με την μέγιστη υπαρκτική τιμή- προς την ηγεσία και την Κεντρική Επιτροπή της Κομμούνας, που αποδείχτηκε ότι λειτούργησε στο περιθώριο του μέγιστου υπαρκτικού χώρου της Παρισινής Κομμούνας, εκεί δηλαδή όπου η υπαρκτική τιμή του χώρου δεν ήταν μέγιστη. (Badiou, 2009, σελ. 210-216)

Εν ολίγοις, ο Μπαντιού κατηγορεί την ηγεσία της Κομμούνας ότι δεν μπόρεσε να συγκροτήσει ένα αληθινό επαναστατικό πολιτικό υποκείμενο, μιαν ενικότητα. Η αλήθεια είναι ότι σε αυτό το σημείο η ανάλυση του Μπαντιού προβληματίζει, καθότι προκύπτει μια έντονη εξιδανίκευση των αυθόρμητων χαρακτηριστικών του υποκειμένου, «εργάτης – λαός», σε αντίθεση με τον υπερτονισμό των αρνητικών στοιχείων των ηγετών του.³³ Ο Μπαντιού οριοθετεί τα αδιέξοδα της Κομμούνας και παραδέχεται, κριτικάροντας σε αυτό το κομμάτι τον Μαρξ, ότι «η Κομμούνα δεν είχε στην πραγματικότητα ούτε τα μέσα να ανταποκριθεί έμπρακτα σε αυτά τα ζητήματα, ούτε πιθανώς τα μέσα να τα σκεφτεί» (Badiou, 2009, σελ. 176). Αν λοιπόν βάσει του παραπάνω ισχυρισμού του Μπαντιού η αποτυχία της Κομμούνας λόγω αντικειμενικών αδυναμιών ήταν προδιαγεγραμμένη, αναρωτιέται κανείς προς τι μια τέτοια σφοδρή κριτική δίχως ίχνος επιείκειας προς την ηγεσία της Κομμούνας. Γιατί αυτή η παράδοση τοποθέτηση εκ μέρους του Γάλλου φιλοσόφου;

Κατά την γνώμη μου, η προκατάληψη του Μπαντιού απέναντι σε κάθε μορφή εξουσίας και κυριαρχίας είναι αυτή που χρωματίζει σε τελική ανάλυση την δική του ερμηνεία της Παρισινής Κομμούνας και τις δυνατότητές της. Το ερώτημα ωστόσο, που αδιάκοπα επανέρχεται, με βάση την αντίστιξη των ερμηνειών Μαρξ – Μπαντιού και σε σχέση με τις δυνατότητες της Κομμούνας να αποτελέσει ένα χειραφετητικό παράδειγμα, παραμένει ανοιχτό. Μπορούμε, πάντως, να υποθέσουμε με μια σχετική βεβαιότητα, βάσει των έργων του Μαρξ για την Κομμούνα, ότι ο ίδιος είχε κάποιες πολύ συγκεκριμένες προτάσεις για το πώς η Κομμούνα θα μπορούσε να αντιμετωπίσει σε πρώτο χρόνο το αστικό καθεστώς και σε δεύτερο να

---

³² «Στην πραγματικότητα το συμβάν έχει ως συνέπεια να προσδώσει πολιτική ύπαρξη, προσωρινά με μέγιστη τιμή, στους μη υπάρχοντες εργάτες του χθες» (Badiou, 2009, σελ. 214).

³³ Μια τέτοια ανάγνωση θα ήταν ικανή να μας αποκαλύψει ενδεχόμενες ομοιότητες μεταξύ Μαρξ και Μπαντιού στα πλαίσια μιας ρομαντικής ερμηνείας των δυο σε σχέση με τις χειραφετητικές δυνατότητες των μαζών και του λαού απέναντι στην ανικανότητα των ηγετών του;

το εξαλείψει. Αντιθέτως, η αφαιρετική και φιλοσοφική κριτική του Μπαντιού, αν και δεν υπολείπεται οξυδέρκειας, αδυνατεί να γειώσει ιστορικά το γεγονός της Κομμούνας και να δώσει εναλλακτικές, αδυνατεί να παρουσιάσει με σαφήνεια πρόταση υπέρβασης των προβλημάτων που ταλάνισαν την μεγάλη αυτή λαϊκή-προλεταριακή επανάσταση.

Νομίζω ότι οι αντιθέσεις που σκιαγραφούνται - αναλογιζόμενοι τα όσα παρουσιάζονται σε σχέση με τη μαρξική ερμηνεία και την ερμηνεία του Μπαντιού - είναι ήδη αρκετά ουσιαστικές και βαθιές. Για τον Γερμανό φιλόσοφο, η Κομμούνα όντως αναμετράται με ζητήματα πολιτικής που άπτονται της κρατικής εξουσίας, πάντα βέβαια υπό το πρίσμα μιας υλιστικής αντίληψης της ιστορίας, της ταξικής πάλης και των ταξικών σχέσεων. Ο Μπαντιού - αντιθέτως - αποσυνδέει τελείως την όποια συσχέτιση μεταξύ Κομμούνας και της διαχείρισης των κρατικών υποθέσεων, αρνούμενος να αναγάγει την Κομμούνα σε ζήτημα κράτους. Είναι άλλωστε ο Μαρξ και ο Ένγκελς, καθώς και άλλοι μαρξιστές θεωρητικοί και επαναστάτες, αυτοί που θεωρούν την ύπαρξη κόμματος της εργατικής τάξης έναν όρο εκ των ων ουκ άνευ για την αποτελεσματική επαναστατική κατάληψη και άσκηση της εξουσίας. Απεναντίας, ο Μπαντιού δεν αναγνωρίζει πλέον στο κόμμα καμία αναγκαιότητα.³⁴ Επιπλέον στέκεται σε απόσταση από τον όρο της δικτατορίας του προλεταριάτου, με την μαρξική έννοια τουλάχιστον. Βέβαια, ο Μπαντιού, όπως σημειώσαμε ήδη, δεν απορρίπτει ολοσχερώς τη χρήση του όρου «δικτατορία»: ωστόσο, πρώτον δεν την ορίζει ως «δικτατορία του προλεταριάτου» αλλά ως «δικτατορία λαού», δεύτερον δεν αναγνωρίζει καμία αναγκαστική/διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην τάξη και το κόμμα, στις μάζες και στην πρωτοπορία τους. Τέλος, όπως έχει επισημανθεί και από τον Καλλίνικος, ο Μπαντιού προχωρεί σε έναν - κατά την γνώμη μου - μη αποδεκτό, βάσει της εξήγησης που δίνει, διαχωρισμό ανάμεσα στην εργατική τάξη, η οποία είναι απλά μια κοινωνιολογική-οικονομική κατηγορία, και στο προλεταριάτο, που αντιπροσωπεύει το διάχυτο επαναστατικό υποκείμενο (Callinicos, 2006, σελ. 93). Ένα τέτοιο υποκείμενο, αποσυνδεδεμένο από την

---

³⁴ Λέμε «πλέον» διότι ο ίδιος έχει παραδεχτεί ότι το κόμμα ιστορικά έπαιξε έναν σημαντικό ρόλο στην ιστορία της κομμουνιστικής ιδέας. Μάλιστα, ορισμένες φορές φαίνεται αυτή η «κομμουνιστική ιδέα», κατά ένα παράδοξο τρόπο, να συμπεριφέρεται ως διαλεκτική κίνηση και ανάπτυξη της «απόλυτης ιδέας» και του «απόλυτου πνεύματος» του Χέγκελ, δασκάλου του Μαρξ. Ο Μπαντιού κάτω από αυτό το πρίσμα της ιδεαλιστικής ιστορικής νομοτέλειας θα μπορούσε να ειπωθεί και ως ένας ασυνεπής γεγκελιανός. Κάτι τέτοιο φαίνεται να υπονοεί και ο Ντάνιελ Μπενσαϊντ στο άρθρο του «Ένας υποθετικός κομμουνισμός» στο σημείο που πραγματεύεται την «διαλεκτική της αποτυχίας».

ταξική του θέση, και ειδικότερα από τη θέση του στην παραγωγική διαδικασία, ένα α- ιστορικό και α- ταξικό υποκείμενο, καμία συνάφεια προφανώς δεν μπορεί να έχει με το επαναστατικό υποκείμενο του μαρξισμού – το προλεταριάτο - και την εξουσία (δικτατορία) που αυτό καλείται να εγκαθιδρύσει. Για να συνοψίσουμε, με αφετηρία την ερμηνεία της Κομμούνας από τον Μπαντιού, τα συνδεδημένα της δικτατορίας του προλεταριάτου, σύμφωνα με τον Γάλλο διανοητή, αποδεικνύονται σαφώς αρνητικά και καταστροφικά αξιολογούμενα μέσα από το πρίσμα της κομμουνιστικής ιδέας, καθώς όπως ισχυρίζεται ο ίδιος, παραπέμπουν στον «σοσιαλισμό του στρατώνα», τον βολονταρισμό και τη βία (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 60).

Δε χωρεί, συνεπώς, αμφιβολία ότι η ανάλυση της Κομμούνας που επιχειρεί ο Μπαντιού είναι σε αδιάκοπη κριτική προς την μαρξική ερμηνεία και ρήξη με την Αριστερά. Αξίζει, ωστόσο, να διερωτηθούμε πώς αντιλαμβάνεται ο Μπαντιού την Κομμούνα όχι μόνον ιστορικά, ως κίνημα χειραφέτησης, αλλά και οντολογικά. Κατ' αρχάς ο Μπαντιού, στην προσπάθειά του να ερμηνεύσει την Κομμούνα, αναγνωρίζει ότι αυτή του η απόπειρα συνιστά μια «ιδιότυπη κατασκευή» (Badiou, 2009, σελ. 195).³⁵ Η «Οντολογία της Κομμούνας», όπως την αποκαλεί, ο Γάλλος διανοητής εμφανίζει την Κομμούνα ως ένα «χώρο» (site), «δηλαδή αυτό που εκθέτει εαυτόν στο φαίνεσθαι μιας κατάστασης», της «κατάστασης» αυτής που ονομάζεται Παρίσι την άνοιξη του 1871 (Badiou, 2009, σελ. 198). Η 18^η Μαρτίου για τον Μπαντιού είναι η πρώτη μέρα του συμβάντος που ονομάζουμε «Παρισινή Κομμούνα». Με όρους συμβάντος, η 18^η Μαρτίου συνίσταται, όπως παρατέθηκε ήδη, στην ανάδυση του «είναι-εργάτης- ως εκείνη τη μέρα, κοινωνικό σύμπτωμα, ανοργάνωτη δύναμη εξεγέρσεων ή θεωρητική απειλή – μέσα στο πεδίο της πολιτικής και κυβερνητικής ικανότητας» (Badiou, 2009, σελ. 198-199). Επομένως, η «κεραυνοβόλα και πλήρως απρόβλεπτη έναρξη της ρήξης» του χώρου της Κομμούνας (Badiou, 2009, σελ. 200) συνιστά το κοσμογονικό πεδίο όπου γίνεται εφικτή η «αδύνατη δυνατότητα της εργατικής τάξης» (Badiou, 2009, σελ. 202). Η Κομμούνα είναι επίσης μια ενικότητα, όπερ σημαίνει ότι είναι ένας χώρος που η ένταση υπαρξής του είναι μέγιστη³⁶. (Badiou, 2009, σελ. 209). «Η Κομμούνα, όπως

³⁵ Ο Μπαντιού αντιλαμβανόμενος την Κομμούνα ως «κατασκευή», ουσιαστικά φλερτάρει με τον κονστρουκτιβισμό της σύγχρονης μεταμοντέρνας φιλοσοφίας.

³⁶ Η Κομμούνα ως ολότητα δεν μπορεί να χαρακτηριστεί μονοδιάστατα ως μια ενικότητα. Ο Μπαντιού στην ανάλυση του συμβάντος της Κομμούνας δείχνει ότι η Κομμούνα ανάλογα με τις αποφάσεις που πάρθηκαν ως πολιτικό υποκείμενο μετατοπιζόταν ή προς την ενικότητα ή προς το

και κάθε αληθές συμβάν, δεν πραγματοποιήσει μια δυνατότητα, αλλά τη δημιουργήσει. Αυτή η δυνατότητα είναι απλούστατα η δυνατότητα μιας ανεξάρτητης προλεταριακής πολιτικής» (Badiou, 2009, σελ. 217).

Δεν θα επιμείνω περαιτέρω στην οντολογία της Κομμούνας του Μπαντιού, διότι απομακρύνεται από το συγκεκριμένο επίδικο αυτής της εργασίας που είναι η εξέταση της πολιτικής θεωρίας του Γάλλου φιλοσόφου σε σχέση με το καθαυτό ιστορικό γεγονός της παρισινής εξέγερσης. Η αναφορά αυτή στα στοιχεία της οντολογίας του εστιάζει αποκλειστικά στην αντίστιξη της προς την μαρξική ερμηνεία της Κομμούνας ως ιστορικού γεγονότος. Η Κομμούνα ως συμβάν παρουσιάζεται από τον Μπαντιού δίχως σύνδεση με το παρελθόν, αποκομμένο από το ιστορικό του πλαίσιο, από πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές προϋποθέσεις, που θα έπρεπε να εμφανιστούν το δίχως άλλο, ώστε η εμφάνιση αυτού του συμβάντος όχι μόνο να είναι δυνατή, αλλά και αναγκαία. Ποια συνάφεια θα μπορούσε να έχει η υλιστική διαλεκτική του Μαρξ με το θαύμα του Μπαντιού; Η μεθοδική μελέτη του Γερμανού υλιστή φιλοσόφου ενέταξε κατ' ουσίαν την Κομμούνα σε ένα μεγάλο ιστορικό-νομοτελειακό ανάπτυγμα, αυτό της πάλης των τάξεων. Η οργανική σύνδεση των τριών κορυφαίων πολιτικών και ιστορικών έργων του Μαρξ για τη Γαλλία³⁷, ασχέτως αν συμφωνεί τελικά κανείς με την μεθοδολογία του ιστορικού και διαλεκτικού υλισμού, καταδεικνύει ότι ο Μαρξ τα αντιλάμβανονταν με όρους διαλεκτικής ενότητας. Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη συμβάλλει αποφασιστικά στην ερμηνεία του Εμφύλιου πόλεμου στη Γαλλία όπως και αντιστρόφως Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία δύναται κάλλιστα να αντεπιδράσει ερμηνευτικά στην 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη. Είναι σαφές ότι μια τέτοια οπτική ενότητας της ιστορίας μέσα από τις αντιθέσεις της δεν απαντάται στο έργο του Μπαντιού, αλλά και πιο συγκεκριμένα στην ανάλυση που μας αφορά για την ιστορική στιγμή της Κομμούνας. Το «συμβάν» της Κομμούνας είναι ανεξήγητο, προκύπτει ως εκ θαύματος. Και όμως! Όπως πολύ ορθά έχουν υποστηρίξει σύγχρονοι μαρξιστές, η Παρισινή Κομμούνα (όπως και η Οκτωβριανή Επανάσταση) «δεν υπήρξε συμβάν, αλλά άλμα» (Χρύσης, 2017), καθώς, σύμφωνα με τον Μαρξ, κομμουνισμός δεν είναι κάποια ιδέα «αλλά πραγματική/ιστορική κίνηση» (Χρύσης, 2017).

γεγονός (γεγονός: ένας χώρος όπου η ένταξη ύπαρξης δεν είναι μέγιστη) (Badiou, 2009, σελ. 209 - 210).

³⁷ Αναφέρομαι στα : *Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850, Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη και βέβαια Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία.*

III. Προκύπτει ,πλέον, ένα ακόμη ερώτημα, που ενδεχομένως να γεννιέται, καθώς κάποιος έρχεται σε επαφή με το έργο του Μπαντιού και με την ερμηνεία που αποδίδει στην Παρισινή εξέγερση των Κομμουνάρων του 1871. Γιατί ο Μπαντιού, παρότι κατακρίνει την «κλαστική ερμηνεία» της Κομμούννας από τον Μαρξ και τους μαρξιστές του 20^{ου} αιώνα, δεν εγκαταλείπει την κομμουνιστική υπόθεση; Γιατί για τον γάλλο στοχαστή η κομμουνιστική ιδέα είναι επίκαιρη, όσο και αληθινή; Και ποια είναι άραγε η πολιτική του αντιπρόταση; Αν εν τέλει το μαρξιστικό σχέδιο του 20^{ου} αιώνα απέτυχε, παράγοντας, σύμφωνα με τον ίδιο, γραφειοκρατικές καρικατούρες κομμάτων – τρομοκρατών, προς τα πού επομένως πρέπει να προσανατολιστεί ένα σύγχρονο χειραφετητικό, ριζοσπαστικό, κομμουνιστικό κίνημα; Αν για τον Μαρξ και τον μαρξισμό η δικτατορία του προλεταριάτου, το κόμμα, η εργατική τάξη είναι έννοιες με περιεχόμενο αναντικατάστατο για την πολιτική/φιλοσοφική θεωρία και στρατηγική της κοινωνικής επανάστασης, τι μπορούμε να υποθέσουμε για την κομμουνιστική υπόθεση και ιδέα του Μπαντιού;

Κατ' αρχάς θα πρέπει να επαναλάβουμε ότι παρότι ο Μπαντιού έχει εκφράσει επανειλημμένως τη διαφωνία του με θεμελιώδεις έννοιες, αρχές, θέσεις του Μαρξ και του μαρξισμού, όπως αυτές διαμορφώθηκαν ιστορικά, σε καμία περίπτωση όμως δεν προχωρεί σε συνολική και ολοκληρωτική άρνηση του έργου του Γερμανού φιλοσόφου.³⁸ Υπ' αυτήν την έννοια, ο Μπαντιού μπορεί όντως να κατηγορηθεί για έναν ιδιόμορφο εκλεκτικισμό απέναντι στο έργο του Μαρξ (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 124). Ταυτόχρονα, ο μετα-μαρξισμός του αρνείται τον «υποτιθέμενο επιστημονικό χαρακτήρα» του μαρξισμού-λενινισμού, αδυνατώντας να εντοπίσει οποιοδήποτε θετικό στοιχείο (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 124). Εν πάση περιπτώσει, όπως ισχυρίζεται και ο Μπρούνο Μπόστελς, ένας εκ των ειδικών της φιλοσοφικής σκέψης του Μπαντιού, η ουσία του μαρξισμού για τον Γάλλο μετά-μαρξιστή «δεν είναι στην ανάλυση αλλά στην στράτευση» (Badiou, 2018, σελ. 6-7). Επιπροσθέτως, για τον Μπαντιού τίθεται το καθήκον η κομμουνιστική πολιτική να αποσυνδεθεί από την κριτική της πολιτικής οικονομίας (Badiou, 2018, σελ. 6-7).

---

³⁸ Σε συνέντευξη που παραθέτει ο Μπαντιού ερωτάται για το πώς θα όριζε τον κομμουνισμό σήμερα; Έπειτα από την τοποθέτηση του Μπαντιού ο δημοσιογράφος αναρωτιέται αν «ένας τέτοιος ορισμός δεν ακολουθεί πιστά τη βασική γραμμή πλεύσης που χάραξε ο Μαρξ και ο μαρξισμός;» (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 107). Ο Μπαντιού άπαντα: «Ναι, με μια ορισμένη έννοια, πρόκειται, για τη μαρξιστική ορθοδοξία» (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 108)!

Μελετώντας τις βασικές προβληματικές που ο Μπαντιού διακρίνει στον μαρξισμό, εύκολα κανείς αντιλαμβάνεται ότι εδώ δεν τίθεται ζήτημα «ανανέωσης» του μαρξισμού, αλλά θεμελιακής αναθεώρησής του και επί της ουσίας αποδόμησης του. Ο Μπαντιού, μη αποδεχόμενος την επιστημολογική θεώρηση, καθώς και τη Φιλοσοφία της Ιστορίας του μαρξισμού, τοποθετεί τον εαυτό του πέρα από το μαρξικό παράδειγμα.

Ως προς το γνωσιοθεωρητικό και φιλοσοφικό υπόβαθρο της θεωρίας του Μπαντιού έχει γίνει ήδη σαφές ότι βρίσκεται σε άλλο μήκος κύματος από αυτό του Μαρξ. Στη λογική του συμβάντος του Μπαντιού και την άρνησή του να υιοθετήσει μια μαρξιστική διαλεκτική, έγινε ήδη συγκεκριμένη αναφορά. Επιπλέον, συζητήθηκε η πολεμική του Μπαντιού απέναντι στην αναγκαιότητα ύπαρξης και δράσης προλεταριακού κόμματος και η ταύτιση αυτού του συλλογικού πολιτικού υποκειμένου με το κράτος. Είναι σημαντικό, ωστόσο, να επισημάνουμε ότι για τον Μπαντιού το κράτος και το κόμμα συμβολίζουν την ακύρωση του συμβάντος, την κατάπνιξή του. Με αυτόν τον τρόπο, σύμφωνα πάντα με τον Γάλλο φιλόσοφο, οδηγούμαστε στην αποπολιτικοποίηση της πολιτικής, αφού κάθε πολιτική ενέργεια-πράξη ανατίθεται στους ειδικούς - γραφειοκράτες του κράτους και του κόμματος (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 86- 93). Μάλιστα για τον Μπαντιού, σε αντίθεση με μια κρατούσα αντίληψη, τα ολοκληρωτικά καθεστώτα δεν ορίζονται από την αναγωγή όλων στην πολιτική, αλλά αντίθετα από την απουσία και εκρίζωση οποιασδήποτε ύπαρξης πολιτικής (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 93).

Ένα ακόμα σημείο ζητά την προσοχή μας - καθώς πιστεύω πρέπει να διερευνηθεί περαιτέρω στη συνάφεια του και ως απόρροια της ερμηνείας του Μπαντιού για την Κομμούνια: είναι αυτό του επαναστατικού κοινωνικού υποκειμένου στο σύγχρονο συγγραφικό έργο του συγκεκριμένου στοχαστή. Από τη μέχρι τώρα ανάλυση και ερμηνεία του έργου του Αλαίν Μπαντιού, δεν προκύπτει ότι ο Γάλλος φιλόσοφος αρνείται την ύπαρξη και το ρόλο του προλεταριάτου, μολονότι το ερμηνεύει με αρκετά διαφορετικό τρόπο από αυτόν του Μαρξ. Για τους συγγραφείς του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου*, το προλεταριάτο είναι η επαναστατική τάξη, είναι η τάξη που τείνει να απελευθερώσει τον εαυτό της, αλλά και όλες τις άλλες τάξεις από την κοινωνία της εκμετάλλευσης. Ο Μπαντιού έχει μια διαφορετική οπτική. Ο «περιούσιος λαός» των σύγχρονων χειραφετητικών κινήσεων και επαναστάσεων δεν είναι οι προλετάριοι, αλλά αντιθέτως είναι αυτοί

που υιοθετούν την κομμουνιστική ιδέα, δηλαδή οι κομμουνιστές.³⁹ Μάλιστα, ο Μπαντιού διατείνεται ότι σε δεν είναι σκόπιμο να ορίσουμε εκ των προτέρων και πάγια το ποιο ακριβώς μπορεί να είναι κοινωνικά αυτό το συλλογικό υποκείμενο. Αυτό μπορεί να αλλάζει από περίπτωση σε περίπτωση, άρα είναι αυτονόητο, σύμφωνα πάντα με τον συγκεκριμένο φιλόσοφο, ότι δεν είναι απαραίτητο αυτό το υποκείμενο να συγκροτεί τάξη με κοινωνικό/οικονομικούς όρους.

Επιστρέφω στο αρχικό ερώτημα της ενότητας αυτής. Που οδηγεί εν τέλει η κομμουνιστική ιδέα και υπόθεση του Μπαντιού έχοντας – υποτίθεται – αποφύγει τη Σκύλλα του μαρξισμού αλλά και τη Χάρυβδη του αντικομμουνισμού; Ας αφήσουμε τον Μπαντιού να μας δια φωτίσει: « Θα έλεγα ότι ο κομμουνισμός είναι η υλοποίηση, με όρους κοινωνικής και ιστορικής πραγματικότητας, αυτών των τριών προσταγμάτων: «αποιδιωτικοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας, εξάλειψη του κράτους, αποκατάσταση του ενιαίου, πολυμορφικού χαρακτήρα της εργασίας.»

Αντιπαρέρχομαι τις τεράστιες αντιφάσεις που προκύπτουν από την ανάλυση του Μπαντιού, και εστιάζω στο πυρήνα του κομμουνιστικού του προτάγματος. Στο *Τι να κάνουμε*; ο Μπαντιού ορίζει, λοιπόν, τέσσερα βασικά οργανωτικά καθήκοντα και πρακτικές, που θα ωθήσουν την κομμουνιστική ιδέα. Περιληπτικά, πρώτον: δεν υπάρχει, όπως έχουμε ήδη επισημάνει, κάποιο *a priori* επαναστατικό υποκείμενο, αυτό κρίνεται κάθε φορά από την κατάσταση (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 109) – δεύτερον: οι φορείς της κομμουνιστικής ιδέας πρέπει να μπορούν όχι να διευθύνουν και να καθοδηγήσουν, αλλά να προβλέψουν την κατάσταση και να προτείνουν πρακτικές λύσεις ώστε το κίνημα να μην οδηγηθεί σε αδιέξοδο (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 110 -112) – τρίτον: η ανάδειξη της διεθνιστικής διάστασης μιας επαναστατικής κομμουνιστικής οργάνωσης (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 112) - τέταρτον και τελευταίο: η σαφής χάραξη μιας διεθνούς αντικαπιταλιστικής στρατηγικής (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 112- 113).

Η αλήθεια είναι ότι – ξεκινώντας από τον τρόπο που ο Μπαντιού ερμήνευσε την Κομμούνια - στεκόμαστε με αμηχανία τόσο απέναντι στο γενικό ορισμό, όσο και απέναντι στο οργανωτικό πλαίσιο προώθησης της κομμουνιστικής ιδέας, γιατί

---

³⁹ Τέσσερα είναι τα ρεύματα κατά τον Μπαντιού που εν δυνάμει μπορούν να συσπειρωθούν γύρω από την κομμουνιστική ιδέα. Το πρώτο είναι οι νεαροί με πανεπιστημιακή μόρφωση που αντιδρούν στην υφιστάμενη τάξη πραγμάτων, το δεύτερο τα λαϊκά στρώματα της εξεγερμένης νεολαίας των μεγάλων μητροπόλεων του κόσμου, το τρίτο το παγκόσμιο «νομαδικό» προλεταριάτο και το τέταρτο οι λιγότερο «βλολεμένοι» εργάτες των σύγχρονων αναπτυσσόμενων καπιταλιστικών κοινωνιών (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 118-119).

στην πραγματικότητα δεν προκύπτει επ' ουδενί κάποια συγκεκριμένη και πρακτική πρόταση παρά μόνον ασαφείς γενικότητες και αόριστες διακηρύξεις. Υπό αυτήν την έννοια, σύγχρονοι μαρξιστές, αντιμετωπίζοντας κριτικά το έργο του Μπαντιού, δεν έχουν άδικο να τον μέμφονται για έναν ιδιόμορφο πολιτικό ιδεαλισμό (Μπενσαϊντ, 2016, σελ. 136) και να του προσάπτουν το γεγονός ότι ο κομμουνισμός του «δεν είναι [γι' αυτόν] πολιτικό κίνημα που προσβλέπει στην κατάργηση της υπάρχουσας τάξης, αλλά μια «Ιδέα», μια Ιδέα φιλοσοφική» (Μπενσαϊντ, 2016, σελ. 132). Στο βαθμό, συνεπώς, που η κομμουνιστική υπόθεση απορρίπτει την *αναγκαιότητα* της εξουσίας του προλεταριάτου και του κόμματός του ως πολιτικής πρωτοπορίας, αλλά ταυτόχρονα και οποιαδήποτε συζήτηση για τη στρατηγική της κατάληψης της εξουσίας από την πλευρά του χειραφετητικού κινήματος (Μπενσαϊντ, 2016, σελ. 134), μπορούμε πράγματι - όπως σωστά έχει ειπωθεί για τον Γάλλο φιλόσοφο - να μιλήσουμε για μια «πολιτική δίχως πολιτική» (Μπενσαϊντ, 2016, σελ. 129). Η ερμηνεία της παρισινής Κομμούνας από τον Μπαντιού, όπως επιχειρήθηκε να αποτυπωθεί στις βασικές διαστάσεις της σε αυτό το κεφάλαιο της εργασίας μας συγκλίνει πράγματι προς την κριτική που ασκούν στις θέσεις του Μπαντιού οι σύγχρονοι μαρξιστές επικριτές του.

Συμπεράσματα

Ολοκληρώνοντας αυτή την εργασία και έχοντας προσεγγίσει σε συγκριτική βάση τα δυο έργα των Μαρξ και Μπαντιού που αναφέρονται στην Κομμούνα, οδηγούμαστε σε μερικά συμπεράσματα. Ενδεχομένως, ο όχι ιδιαίτερα εξοικειωμένος αναγνώστης του Μαρξ και του διαλεκτικού υλισμού μπορεί να οδηγηθεί στο πεπλανημένο συμπέρασμα ότι το έργο του *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* είναι ένα έργο που, αν δεν έρχεται σε απευθείας σύγκρουση με τις προγενέστερες όσο και τις μεταγενέστερες αντιλήψεις του για το ζήτημα της εξουσίας και του κράτους, είναι τουλάχιστον σε πολλά σημεία αντιφατικό και προβληματικό.

Κατά την γνώμη μας, μια τέτοια προσέγγιση αδυνατεί να συλλάβει τη μαρξική σκέψη στη διαλεκτική ολότητά της. Είναι αλήθεια ότι το ζήτημα εξουσίας και κράτους σε αυτό το συγκεκριμένο έργο του Καρλ Μαρξ, όπως προσπάθησα να δείξω, εμφανίζεται με έναν ιδιάζοντα τρόπο. Αυτό, όμως, στην πραγματικότητα αφορά μόνο τη μορφή που μπορεί να πάρει η εξουσία και το κράτος της. Αντιθέτως, θα έλεγα, προς υπεράσπιση του Μαρξ, ότι αντιφάσεις εμπεριέχουν μάλλον οι αναγνώσεις διαφόρων στοχαστών που στέκονται κριτικά στο έργο του *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*.

Ένα τέτοιο επιχείρημα, θαρρώ, μπορεί να καταδειχθεί με καθαρότητα στον Μ. Μπούκτσιν, ο οποίος, σε μια κατά τα άλλα ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα ανασκόπηση του έργου του Μαρξ για την Κομμούνα, αναγνωρίζει καταρχάς ένα είδος παρέκκλιση σε σχέση με το συνολικό έργο του Γερμανού φιλόσοφου, τουλάχιστον όσον αφορά τη στάση του ως προς την αντιμετώπιση της κρατικής εξουσίας (Λισαγκαρέ, 2005, σελ. τόμος β', σελ. 417), υπονοώντας μια μετατόπιση του Μαρξ προς ελευθεριακές και αναρχικές θεωρήσεις με τον ταυτόχρονα «αφύσικο» για τον Μαρξ εγκωμιασμό της Κομμούνας ως μιας δικτατορίας «μάλλον θεσμικά κοινοτιστικής παρά δημοκρατικής» (Λισαγκαρέ, 2005, σελ. τόμος β', σελ. 418). Τελικά, όμως, ο ίδιος ο Μπούκτσιν παραδέχεται ότι «στην πραγματικότητα εκείνο το οποίο ο Μαρξ θεωρούσε σημαντικό σε ό,τι αφορά την Κομμούνα, δεν ήταν το ότι η τελευταία είχε εξαφανίσει το κράτος ως τέτοιο, αλλά ότι είχε συντρίψει ολοκληρωτικά το αστικό κράτος» (Λισαγκαρέ, 2005, σελ. τόμος β', σελ. 418). Ως εκ τούτου, εστιάζοντας στο πνεύμα και όχι στο γράμμα της ερμηνείας του Μαρξ για την Κομμούνα, δε θα μπορούσαμε να διαφωνήσουμε με το συμπέρασμα

του Μπούκτιν ότι, σε τελική ανάλυση, το σημαντικό για τον Μαρξ είναι πως η Κομμούνα είναι ένα «λίγο - πολύ εργατικό κράτος που στηριζόταν στην ευρεία λαϊκή συμμετοχή» (Λισαγκαρέ, 2005, σελ. τόμος β', σελ. 418).

Όλα τα άλλα ζητήματα που ανακύπτουν στο *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* πρέπει να ιδωθούν κάτω από αυτό το πρίσμα. Το αν για παράδειγμα υπάρχει κάποιου είδους εγκωμιασμός του Μαρξ προς τον κοινοτισμό και την ομοσπονδιοποίηση, έρχεται σε δεύτερη μοίρα. Το κείμενο αυτό του Μαρξ, άλλωστε, δεν είναι μια ολοκληρωμένη θεωρητική διατριβή για το ρόλο του κράτους και των μορφών που μπορεί να πάρει η λαϊκή-εργατική εξουσία. Ήταν ένα κείμενο που γράφτηκε λίγες μόνο στιγμές μετά τον τραγικό χαμό της Κομμούνας και των χιλιάδων Παρισινών εργατών. Ο Μαρξ εκείνη τη στιγμή ένωσε την υποχρέωση, ως πραγματικός επαναστάτης στοχαστής, να υπερασπιστεί αυτό το πρώτο ανολοκλήρωτο και ακατέργαστο δημιούργημα που αναδύθηκε μέσα από την απτή ταξική πάλη. Δεν παραγνώριζε τις αντιφάσεις και τις αδυναμίες του εγχειρήματος (άλλωστε σε έναν βαθμό τις αναζητεί και τις καταδεικνύει στο κείμενό του), αλλά προσπάθησε να υποστηρίξει αυτήν την πρώτη ικάρια πτήση της εργατικής τάξης. Στον απόηχο της Κομμούνας, η μετωπική του σύγκρουση με τον φεντεραλισμό και τον αναρχισμό στους κόλπους της Α Διεθνούς είναι η καλύτερη απόδειξη για το αν τελικά ο Μαρξ στα ύστερα χρόνια της ζωής του αμφιταλαντεύτηκε ως προς τη στάση του απέναντι σε αναρχικές/ελευθεριακές θεωρήσεις του κράτους.

Προτείνω, συνεπώς, όχι απλά μια στείρα θεωρητική προσέγγιση του μαρξικού κειμένου, αλλά μιαν ταυτόχρονα πολιτική – ιστορική προσέγγισή⁴⁰ του ως ενός κειμένου πολεμικής απέναντι στην αστική εξουσία. Στις σελίδες αυτού του έργου, ο Μαρξ έθεσε στόχο να υπερασπιστεί πέραν των Παριζιάνων Κομμουνάρων και τις αρχές και αξίες της Α Διεθνούς.⁴¹ Όπως ήδη έχουμε περιγράψει, η φράση κλειδί για την κατανόηση της Παρισινής Κομμούνας με μαρξικούς όρους είναι η «δικτατορία του προλεταριάτου». Χωρίς

---

⁴⁰ Εδώ βρίσκεται ακόμα μια θεμελιώδης διαφορά του *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* και του *Η Παρισινή Κομμούνα. Μια πολιτική διακήρυξη για την πολιτική*. Σε αντίθεση ως προς τον τίτλο που φέρει το κείμενο του Μπαντιού μας διασαφηνίζεται ότι «τούτο το βιβλίο, και θέλω να επιμείνω σ αυτό, είναι ένα βιβλίο φιλοσοφίας. Παρά τα φαινόμενα, δεν πραγματεύεται άμεσα την πολιτική (αν και αναφέρεται σε αυτήν) ούτε την πολιτική φιλοσοφία [...]» (Badiou, 2009, σελ. 38).

⁴¹ Μην ξεχνάμε ότι η Διεθνής Ένωση Εργατών δεν ήταν μια σκληρά δομημένη ιδεολογικά και οργανωτικά ένωση. Η αρχή της ενότητας των αντιθέσεων δοκιμάζονταν εντός της. Στο βαθμό που αυτές οι αντιθέσεις δεν μπόρεσαν να αρθούν, διαλύθηκε. Ο Μαρξ έγραψε, επομένως, βάσει αυτής της αρχής και ίσως εκεί είναι που κάποιοι επιμένουν να βλέπουν αντιφάσεις μέσα στη σκέψη του ίδιου του Μαρξ. Εν τέλει, αν υπάρχουν αντιφάσεις σε αυτό το κείμενο, μάλλον αντανακλούν τις αντιθέσεις της Α Διεθνούς συνολικά και όχι αποκλειστικά, τη σκέψη του ίδιου του Μαρξ.

αυτήν την έννοια δεν μπορούμε να πλησιάσουμε την αντίληψη του Μαρξ και την ερμηνεία του περί της Κομμούνας. Ταυτόχρονα, είμαστε υποχρεωμένοι να θυμόμαστε το πώς περιγράφηκε ότι ασκήθηκε και εφαρμόστηκε αυτή η ιδιότυπη *δικτατορία* από τους Παριζιάνους Κομμουνάρους με τη δέσμη μέτρων που πήραν (ένοπλα λαϊκά σώματα, ανακλητότητα και λογοδοσία, εργατικός μισθός αξιωματούχων κτλ). Επίσης, σίγουρα θα ήταν παράλειψη να ξεχάσουμε ότι, ενώ ο όρος «δικτατορία του προλεταριάτου» δεν αναφέρεται στο *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία* από τον Μαρξ, αναφέρεται αντιθέτως ο όρος «κοινωνική δημοκρατία». Αυτό μας ωθεί στην βάσιμη υπόθεση ότι ο Γερμανός φιλόσοφος δεν θεωρούσε ότι ένα αδιαπέραστο κενό χώριζε αυτές τις δυο έννοιες, αλλά ότι ενδεχομένως αυτές μπορούσαν να λειτουργήσουν με αρμονία οργανικά συνδεδεμένες μεταξύ τους. Από αυτή την άποψη, θα μπορούσαμε να συμφωνήσουμε ότι η Κομμούνα υπήρξε ταυτόχρονα δικτατορία και δημοκρατία με την έννοια ότι ήταν δικτατορία, δηλαδή εξουσία του προλεταριάτου στο περιεχόμενό της και στη μορφή της δημοκρατία (Χρύσης, 2020, σελ. 281).

Η αλήθεια είναι ωστόσο ότι αυτή η εναλλαγή όρων από τον Μαρξ, που φαινομενικά δείχνουν αταίριαστοι, έχει οδηγήσει σε διάφορες ερμηνείες του. Δεν έχω σκοπό σε αυτό το σημείο να διευρύνω την ανάλυση της μαρξικής πρόσληψης της Κομμούνας. Αυτό που θέλησα να αναδείξω για τον Μαρξ και τον Μπαντιού σε σχέση με αυτήν, το έκανα ήδη στα δυο προηγούμενα κεφάλαια της εργασίας. Εκείνο που θα ήθελα να τονίσω σε αυτό το σημείο είναι ότι η αρχική μου αμήχανη επιθυμία να αντιπαραθέσω την ερμηνεία της Κομμούνας του Μαρξ απέναντι σε αυτήν του Μπαντιού, καθώς μελετούσα και ερευνούσα το ζήτημα, όλο και δυνάμωνε και από σχετικά αδύναμη αυτή η επιθυμία έγινε ακαταμάχητη, την αντιλήφτηκα ως μια αναγκαιότητα. Και ακριβώς εδώ είναι το σημείο που θέλω να σταθώ, πριν προχωρήσω σε κάποια συμπεράσματα. Από την αναλυτική οπτική που διαμόρφωσα, πρόεκυψε η ανάγκη να σταθώ και να αντιμετωπίσω κριτικά τον παραμορφωτικό καθρέφτη του μεταμαρξισμού. Επομένως, η δυναμική της εργασίας μου πρόεκυψε διπλή: η ανάδειξη της Κομμούνας ως επαναστατικού υποκειμένου με μαρξικούς όρους και η αποδόμηση του μεταμαρξικού αφηγήματός της.

Ένα αρκετά γενικό συμπέρασμα είναι ότι τελικά ο κομμουνισμός του Μπαντιού, πέραν των όποιων κοινών σημείων που έχει με αυτόν (τον κομμουνισμό) του Μαρξ – όπως για παράδειγμα την κατάργηση της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο, την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής κτλ. -

στην πραγματικότητα αποκλίνει σε ουσιαστικό βαθμό. Βεβαίως, το συμπέρασμα αυτό δε διεκδικεί να χαρακτηριστεί πρωτότυπο, είναι όμως σίγουρα ασφαλές: και αυτό, δεν απορρέει μόνον από την ιδιαιτέρως επιλεκτική στάση του Μπαντιού απέναντι στον Μαρξ, σε τέτοιο βαθμό που να στρεβλώνει, αν όχι να απορρίπτει τελείως το πνεύμα του τελευταίου (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 124). Υποδεικνύεται και από το γεγονός ότι ο ίδιος ο Μπαντιού, συχνά - πυκνά, μας «υπενθυμίζει» ότι ο μαρξισμός είναι πλέον «ξεπερασμένος» (Badiou, 2008, σελ. 103-104).⁴²

Επομένως, είναι προφανές ότι οι διαφορές που προκύπτουν σε σχέση με τους δυο στοχαστές δεν εντοπίζονται μόνο στην ανάγνωσή τους απέναντι στο φαινόμενο της Παρισινής Κομμούνας. Για να είμαστε ακριβείς αυτές οι διαφορές απορρέουν από το συνολικό πολιτικό τους σχέδιο, την επιστημολογία και τη γενικότερη κοσμοθεωρία των δυο στοχαστών.

Ο Μαρξ είναι ένας δηλωμένος θιασώτης της επιστήμης, ένας ντετερμινιστής φιλόσοφος στο πεδίο της ιστορίας, ένας υλιστής που έθεσε σκοπό της ζωής του να αποκαλύψει τους ιστορικούς νόμους που διέπουν την ανθρώπινη κοινωνία. Συν τοις άλλοις, είναι υποστηρικτής της θεωρίας της πάλης των τάξεων. Με το επιστημονικό του έργο προσπάθησε να αποδείξει την εξ αντικείμενου επαναστατική φύση και θέση του προλεταριάτου και της εργατικής τάξης. Αντιλαμβανόμενος τον υλι(στι)κό χαρακτήρα της ιστορικής διαδικασίας καταπιάνεται με την κριτική της πολιτικής οικονομίας στον καπιταλισμό. Η ενασχόληση ενός τόσο μεθοδικού στοχαστή όπως ο Μαρξ με το πεδίο της οικονομίας, δε θα μπορούσε να είναι ούτε θέμα γούστου, ούτε προφανώς ζήτημα τύχης. Ο σκοπός του αποτυπώνεται με άριστο τρόπο στην έξης διατύπωση: «Τράβηξε τις καλύτερες από τα μυστικά της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, αποκάλυψε τις βαθύτερες διαδικασίες που συντελούνται στην καπιταλιστική κοινωνία, τις τάσεις της εξέλιξής της, που

---

⁴²Προς επίρρωση αυτής της άποψης που κατατίθεται θα επικαλεστώ τον ίδιο τον Μπαντιού: «Δεν είμαι και δεν υπήρξα ποτέ, τυφλός οπαδός του Μαρξ ή έστω «μαρξιστής». Όπως και στην περίπτωση του Μάο, η σχέση μου μαζί του είναι επιλεκτική» (Badiou, Gauchet, 2016, σελ. 124). Ίσως αυτή ακριβώς η επιλεκτικότητα είναι που επιτρέπει κατά καιρούς στον Μπαντιού, σε αντίθεση με τις ίδιες του τις διακηρύξεις, να αυτοαποκαλεί τον εαυτό του μαρξιστή εκπλήσσοντας, όπως υπογραμμίζει ο Μπρούνο Μπόστελς, τους αναγνώστες του Μπαντιού, όταν πληροφορούνται μια τέτοια δήλωση (Badiou, 2018, σελ. 2). Επίσης χαρακτηριστική είναι η άποψή του ότι : «επωφελούμενοι του θανάτου του παλαιού εργατικού κινήματος, είναι καιρός να τελειώνουμε με τον παλιό μαρξισμό. [...] Η κλασική διατύπωση του Λένιν, ότι η κοινωνία είναι διαιρεμένη σε τάξεις και ότι οι τάξεις εκπροσωπούνται από πολιτικά κόμματα, είναι πλέον ξεπερασμένη» (Badiou, 2008, σελ. 103-104).

οδηγούν στην όξυνση των αντιθέσεων της, στη δημιουργία των προϋποθέσεων για την «απαλλοτρίωση των απαλλοτριωτών» (Προχορόφ Α.Μ., 1981).

Επιπλέον, όμως και στον τομέα της πολιτικής θεωρίας και πρακτικής η συνεισφορά του Μαρξ κάθε άλλο παρά αμελητέα είναι. Ο Γερμανός κομμουνιστής επαναστάτης, από τη στιγμή που πείστηκε για την αναγκαιότητα/δυνατότητα της κατάργησης της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο, αγωνίστηκε ακούραστα σε όλη του τη ζωή για να αναδείξει την καλύτερη τακτική-στρατηγική και την καλύτερη μέθοδο, ώστε να φτάσει η ανθρωπότητα να γευτεί αυτήν την «ουτοπία», το «βασιλείο της ελευθερίας», όπως αποκαλούσε τη μελλοντική, αταξική, κομμουνιστική κοινωνία. Από την εποχή της εργασίας του ως νεαρός ριζοσπάστης δημοσιογράφος στην Εφημερίδα του Ρήνου στις αρχές της δεκαετίας του 1840, με την ανάθεση αργότερα από την «Ένωση Κομμουνιστών» σε αυτόν και στον επιστήθιο σύντροφό του και συνεργάτη Φ. Ένγκελς να συγγράψουν το «Κομμουνιστικό Μανιφέστο», με το καθοδηγητικό του έργο στη Διεθνή Ένωση Εργατών, και έως τα τελευταία χρόνια της ζωής του που αδιαμφισβήτητα «στράφηκαν στην ανάπτυξη και τελειοποίηση της επαναστατικής θεωρίας, στη δημιουργία προλεταριακών κομμάτων στις διάφορες χώρες και στην ενίσχυση των διεθνιστικών θεσμών» (Προχορόφ Α.Μ., 1981), η ζωή του Μαρξ είναι αφιερωμένη όχι απλά στην υπόθεση της ανατροπής του καπιταλισμού (μια τέτοια πρόθεση εκφράζουν και εξέφρασαν μια πληθώρα στοχαστών και επαναστατών), αλλά κυρίως στην ανακάλυψη δια μέσου της διαλεκτικής υλιστικής επιστήμης της επαναστατικής θεωρίας που θα οδηγήσει σε αυτήν την ανατροπή.

Από την άλλη πλευρά, ο ώριμος και κατασταλαγμένος Μπαντιού των τελευταίων δεκαετιών απορρίπτει ακόμη και τα βασικά και ουσιαστικά χαρακτηριστικά της μαρξικής θεωρίας, όπως αυτά που περιγράφηκαν παραπάνω. Για την ακρίβεια, αν παραβλέψουμε την ανεπιφύλακτη στράτευση του Μπαντιού προς τις αξίες και τις αρχές του κομμουνιστικού ιδεώδους, η σκέψη του έρχεται σε σύγκρουση προς αυτή του Μαρξ. Ποια σχέση μπορεί να έχει, για παράδειγμα, η υλιστική αντίληψη της ιστορίας του Μαρξ με το «συμβάν» του Μπαντιού; Το δυνάμει επαναστατικό υποκείμενο του Μαρξ, που είναι η εργατική τάξη και το προλεταριάτο λόγω της αντικειμενικής τους θέσης μέσα στην παραγωγή με το αόριστο και μη αρθρώσιμο επαναστατικό υποκείμενο του Μπαντιού; Η δικτατορία του προλεταριάτου και το κομμουνιστικό ή εργατικό κόμμα, ως αναγκαία εργαλεία

για το πέρασμα από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό, με την πλήρη άρνησή τους και τη δικτατορία του Αληθούς;⁴³ (Badiou, A., 2012b).

Έχω την γνώμη ότι η Παρισινή Κομμούνια λειτούργησε ως επιταχυντής εξελίξεων για το διεθνές εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα. Δε θα μπορούσε άλλωστε να είναι και αλλιώς. Η πρώτη αυτή προσπάθεια της εργατικής τάξης να εφορμήσει προς τον ουρανό - πέραν της τραγικής της κατάληξης και των βραχυπρόθεσμων αρνητικών συνεπειών που σήμανε για το διεθνές σοσιαλιστικό κίνημα - δε μπορεί παρά να έχει παιδευτικό χαρακτήρα. Οι άμεσες συνέπειες που προκάλεσαν τα κοσμογονικά, κατά μια έννοια, γεγονότα της Κομμούνιας αναγνωρίζονται στην οριστική ρήξη των δυο μέχρι τότε κυρίαρχων και ταυτόχρονα ανταγωνιστικών παρατάξεων που λειτουργούσαν και δρούσαν στο πλαίσιο της Α' Διεθνούς και του ευρύτερου σοσιαλιστικού κινήματος. Από την μια πλευρά ο Μαρξ, ο Ένγκελς και οι υποστηρικτές φίλοι και οπαδοί τους, από την άλλη ο χαρισματικός Μπακούνιν και οι αναρχικοί σύντροφοί του.

Συγκεκριμένα, στη Γενική Συνδιάσκεψη του Λονδίνου που διεξήχθη στις 17 με 23 του Σεπτεμβρίου το έτος 1871, χωρίς ακόμα το αίμα των παρισινών κομμουνάρων να 'χει στεγνώσει για τα καλά, και λίγο πριν την οριστική - όπως σημειώσαμε- ρήξη που θα έπαιρνε η σύγκρουση των δυο παρατάξεων (σχηματικά κομμουνιστών - αναρχικών) στα πρόσωπα των Μαρξ - Μπακούνιν, το συνέδριο βάσει της πρόσφατης και επώδυνης εμπειρίας των Γάλλων επαναστατών εξάγει κάποια κρίσιμα συμπεράσματα για την τακτική και στρατηγική που πρέπει να ακολουθήσει το ευρωπαϊκό εργατικό κίνημα, ώστε να αντιπαρατεθεί με όρους νίκης απέναντι στην αστική τάξη. «Η Συνδιάσκεψη, βγάζοντας ένα από τα πιο σημαντικά διδάγματα της πείρας της Κομμούνιας, υπογράμμισε τη μεγάλη ανάγκη για τους εργάτες των διαφόρων χωρών να δημιουργήσουν δικά τους πολιτικά κόμματα και

---

⁴³ Ο Μπαντιού εντούτοις δεν είναι ένας στείρος μηδενιστής απέναντι στο ζήτημα της οργάνωσης. «Μια πολιτική οργάνωση είναι το Υποκείμενο μιας συμβαντικής πειθαρχίας, μια τάξη πραγμάτων που υπηρετεί την ανατροπή της τάξης» (Badiou, A., 2012b). Ωστόσο, στο κόμμα δεν αναγνωρίζει εκείνες τις καθοριστικές λειτουργίες που βλέπει ο Μαρξ και οι μαρξιστές σε αυτό και άρα το καθιστούν απαραίτητο και αναγκαίο. Γι αυτό επικαλούμαι ένα πολύ ενδιαφέρον κείμενο του Γάλλου στοχαστή που αποκαλύπτει αρκετά για το θετικό ρόλο που προσδίδει στην οργάνωση, όχι όμως και τον κόμματος. Γράφει λοιπόν : «Ωστόσο, δεν πρέπει να αποκλείεται η πιθανότητα μετασχηματισμού των διαδικασιών φύλαξης του Αληθούς κατά την προσεχή πολιτική ακολουθία. Η μορφή τού κόμματος ολοκλήρωσε τον κύκλο των κρατικών της ενσαρκώσεων, έχοντας εξαντλήσει, μέσα σε έναν μόλις αιώνα, όλες τις συναφείς δυνατότητες» (Badiou, A., 2012b). Προσπερνά τον λανθάνοντα ντετερμινισμό που υποκρύπτεται σε αυτή την παράθεση. Ως προς την «δικτατορία του Αληθούς» όμως, έχω την γνώμη ότι δε συνιστά ειρωνική και περιπαικτική παράφραση της δικτατορίας του προλεταριάτου. Αποτελεί, ίσως, μια αντι-πρόταση του Μπαντιού απέναντι σ' αυτή.

να αρχίσουν πολιτική δράση» (Φόστερ, 1975, σελ 122). Συνάμα ,η συνδιάσκεψη χαιρετίζει τις νίκες του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος στο πεδίο των εκλογών καταφέροντας έτσι ισχυρό χτύπημα στις θέσεις των μπακουριστών.

Τι μας αποκαλύπτει αυτή η στάση που κράτησε η Συνδιάσκεψη του Λονδίνου με πρωτεργάτες τον Μαρξ και τον Ένγκελς; Δίχως αμφιβολία, η ήττα της Κομμούνας και η αντίδραση της αστικής τάξης, η ιστορική δυναμική που εισέρχονταν σε άλλη φάση,⁴⁴ ανάγκασαν τους δυο Γερμανούς επαναστάτες θεωρητικούς να αναπροσαρμόσουν και να επανακαθορίσουν τη στρατηγική που θα έπρεπε να ακολουθηθεί από εδώ και εμπρός. Με ακόμη μεγαλύτερη θέρμη, πρότειναν στο ευρωπαϊκό προλεταριάτο να οργανωθεί σε κόμματα εργατικά, ώστε να υπερασπίσει την τάξη του. Και εδώ ακριβώς είναι το παράδοξο της «καινοτόμας» ανάγνωσης που κάνει ο Μπαντιού για την Κομμούνα ,αλλά και γενικότερα για τη στρατηγική που καλείται να ακολουθήσει το επαναστατικό υποκείμενο. Αυτή του η ανάγνωση και ερμηνεία στην πραγματικότητα είναι μια επαναφορά της μπακουνικής στρατηγικής, της στρατηγικής που- ιστορικά μιλώντας- «αξιώθηκε» εκούσα άκουσα να αποσυνδέσει την πολιτική από την οικονομία.

Ας διαβάσουμε τα λόγια του ίδιου του Ένγκελς, για να διαπιστώσουμε τις ισχυρές συγγένειες που αναδύονται μεταξύ του Μπακούνιν και του Μπαντιού. «Η αποχή από την πολιτική (ανέφερε στην ομιλία του στις 21 Σεπτέμβρη του 1871 ο Ένγκελς) είναι εντελώς αδύνατη, ιδίως ύστερα από την Κομμούνα του Παρισιού, που έβαλε στην ημερήσια διάταξη την πολιτική δράση του προλεταριάτου. Εμείς θέλουμε κατάργηση των τάξεων. Ποιο είναι το μέσο για την επίτευξη αυτού του σκοπού; Είναι η πολιτική επικράτηση του προλεταριάτου. Και να, που όταν αυτή έγινε ηλίου φαινότερη, μας ζητούν μη ανάμειξη με την πολιτική! Όλοι οι κήρυκες της αποχής από την πολιτική αυτοαποκαλούνται επαναστάτες *par excellence* [κατ' εξοχήν]...

⁴⁴ Για να κατανοήσουμε το μετασχηματισμό της κοινωνικής διαδικασίας που θα συντελεστεί στην Ευρώπη στις αρχές της δεκαετίας του 1870, είναι χαρακτηριστική αυτή η επισήμανση: «Ο πόλεμος του 1870-1871 και η συντριβή της Κομμούνας είχαν τερματίσει την εξέλιξη των αστικών μετασχηματισμών και μετατόπιζαν το κέντρο βάρους του εργατικού κινήματος, όπως είχε προβλέψει και ο Μαρξ, στη Γερμανία [...]» (Marx, 1986, σελ. 417). Επιπλέον ο επιφανής μαρξιστής ιστορικός Χομπσμπάουμ παρατηρεί - έπειτα από την έκρηξη της οικονομικής ανάπτυξης που θα συντελεστεί καθ' όλη την δεκαετία 1860 με αποκορύφωμα την τριετία 1871-73 (Hobsbawm, 2003, σελ. 57)- ότι παρουσιάζεται στην Ευρώπη αυτό που οι σύγχρονοι ιστορικοί αποκάλεσαν «η Μεγάλη Ύφεση» που εκτίνεται από το έτος 1873 μέχρι και το έτος 1896 (Hobsbawm, 2003, σελ. 21). Καταλαβαίνουμε επομένως ότι την τετραετία 1870 -1873 συντελούνται ιστορικές αλλαγές σε κάθε επίπεδο της κοινωνίας από την οικονομία, την πολιτική κτλ. Είναι η εποχή του περάσματος ,για να δανειστούμε έναν ορισμό του Χομπσμπάουμ, από την «εποχή του κεφαλαίου» στην «εποχή των αυτοκρατοριών»· το Πρελούδιο της εποχής του μονοπωλιακού καπιταλισμού, δηλαδή του ιμπεριαλισμού.

το κόμμα των εργατών δεν πρέπει να γίνεται ουρά αυτού ή εκείνου του αστικού κόμματος, αλλά οφείλει να συγκροτείται ως κόμμα ανεξάρτητο, με δικό του στόχο και δική του πολιτική» (Μαστρογιαννόπουλος, 2013, σελ. 626).

Είναι φανερό - νομίζω - ότι υπάρχει ταύτιση της στάσης του Μπαντιού έναντι της πολιτικής με το αναρχικό ιδεώδες, τουλάχιστον όπως αυτό εκφράστηκε στα ταραγμένα χρόνια της Ά Διεθνούς. Θα αναρωτηθεί ο αναγνώστης : δηλαδή προτείνουμε μια ανάγνωση του Μπαντιού στο φάσμα του αναρχισμού; Θεωρώ ότι μια τέτοια υπόθεση θα ήταν αρκετά παρακινδυνευμένη και πάντως δεν είναι πρόθεση της δικής μου εργασίας να εξετάσει ένα τέτοιο ενδεχόμενο, που θα απαιτούσε μια πολύ βαθύτερη έρευνα στο φιλοσοφικό και πολιτικό σύμπαν του Γάλλου φιλοσόφου. Όμως, δεν μπορώ να παραβλέψω και μην καταδείξω τις πολύ ισχυρές συγγένειες των δυο προσεγγίσεων, με βάση και την αντιμετώπιση της Παρισινής Κομμούνας.

Στην πραγματικότητα, για να είμαστε απόλυτα ειλικρινείς, οι αντιλήψεις του Μπαντιού δεν αποτελούν εξαίρεση μέσα στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα. Απλά ,ο Γάλλος στοχαστής έχει το ταλέντο και την ικανότητα να δημιουργήσει ένα θεωρητικό- φιλοσοφικό σύστημα, που το καθιστά σημείο αναφοράς της μεταμαρξιστικής σκέψης. Η ανάδυση και ανάπτυξη νεοαναρχικών, αντιεξουσιαστικών, μεταμαρξιστικών ή άλλων, εν πάση περιπτώσει, μη μαρξιστικών πολιτικών και ιδεολογικών τάσεων μέσα στους κόλπους των κοινωνικών κινήματων, είτε μιλάμε για τις πιο παραδοσιακές οργανωτικές μορφές, όπως αυτές των εργατικών συνδικάτων, είτε αναφερόμαστε σε πιο σύγχρονα κινήματα, όπως κινήματα ταυτοτήτων, οικολογικά κινήματα, κινήματα των πλατειών και των γειτονιών ή άλλα, όπως π.χ. τα κινήματα των αγανακτισμένων και των κίτρινων γιλέκων ,αποτελούν ισχυρή ένδειξη για τον κοινωνικό επιστήμονα πως κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και μέχρι τις μέρες μας έχουν συντελεστεί σοβαροί ποιοτικοί μετασχηματισμοί εντός αυτού που γενικά αποκαλούμε κοινωνικό κίνημα.

Οι μετασχηματισμοί αυτοί - όπως άφησα ήδη να εννοηθεί - σχετίζονται με την υποχώρηση της ηγεμονίας του μαρξισμού, όχι μόνο εντός των κοινωνικών κινήματων, που ακόμα και στην εποχή του ζενίθ της δύναμής του (του μαρξισμού) ποτέ δεν ήταν απόλυτη, αλλά και με την αποδόμηση του μαρξισμού σε μια σειρά πολιτικών οργανώσεων και κομμάτων που παραδοσιακά εμπνέονταν από αυτόν, όπως είναι τα Κομμουνιστικά Κόμματα και οι οργανώσεις της

εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς που αυτοχαρακτηρίζονται κομμουνιστικές και επαναστατικές.⁴⁵

Άποψη του γράφοντος είναι ότι οι τεκτονικές αλλαγές που συνέβηκαν πριν σχεδόν 30 χρόνια ως επακόλουθο της πτώσης του σοβιετικού καθεστώτος, που σε Δύση και Ανατολή συχνά αποκαλούνταν «υπαρκτός σοσιαλισμός», δεν έχουν πάψει ακόμα να προξενούν αρνητικές επιπτώσεις, πέραν όλων των άλλων, σε αυτούς που ασπάζονται τη μαρξιστική κοσμοθεωρία και το κομμουνιστικό όραμα, καθώς επίσης και στην πλειοψηφία των ανθρώπων και πολιτών που φυσικά στέκουν επιφυλακτικοί απέναντι σε μια «ηττημένη ουτοπία» και σε έννοιες όπως κομμουνισμός, μαρξισμός, εργατική τάξη, πάλη των τάξεων, σοβιετικό σύστημα κτλ.

Η εμφάνιση και η ανάπτυξη μετα-μαρξιστικών, αντιεξουσιαστικών και, σε τελική ανάλυση, κεκαλυμμένων φιλελεύθερων θεωριών -από μαρξιστική σκοπιά τουλάχιστον- μέσα στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα δεν μπορεί παρά να είναι και αποτέλεσμα της (πρόσκαιρης κατά την γνώμη μου) ιστορικής ήττας του διεθνούς εργατικού κινήματος, της υποχώρησής του και της- σε όχι λίγες - περιπτώσεις εξαφάνισής του. Αν φανταστούμε το κακό που προκάλεσε η συντριβή της Παρισινής Κομμούνας στη Γαλλική και ευρωπαϊκή εργατική τάξη σε μια αδιαμφισβήτητη εποχή άνθισης της ταξικής πάλης σε όλη τη Γηραιά ήπειρο, μπορούμε να φανταστούμε τι ζημιά είναι δυνατό να προκάλεσε η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης στα μάτια των εργατών και των καταπιεσμένων ανθρώπων και λαών όλου του κόσμου. Αν αναλογιστούμε, μάλιστα, ότι η ήττα της Κομμούνας δε χρεώθηκε από κανέναν σοβαρό ιστορικό της εποχής του στον Μαρξ ή, έστω, στην Α΄ Διεθνή, ενώ αντιθέτως η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης από πολλούς σύγχρονους ιστορικούς (ακόμα και πολλών φορέων της Αριστεράς) παρουσιάζεται ως η μοιραία κατάληξη ενός καθεστώτος που στηρίχτηκε στις διδασκαλίες του Μαρξ και του Λένιν, μπορούμε να φανταστούμε το μέγεθος της κρίσης.

Εν πάση περιπτώσει, επιχειρώντας να εκτιμήσουμε τα χαρακτηριστικά αλλά και τις δυνατότητες των σύγχρονων κοινωνικών κινήματων και τις σχέσεις αυτών με το μαρξισμό και τον μετα-μαρξισμό, δε θα πρέπει να αγνοούμε ότι υπό τον όρο

---

⁴⁵ Σε κάθε χώρα αυτή η τάση εκφράζεται με διαφορετικό τρόπο. Σε γενικές γραμμές, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτή η τάση αποδόμησης του μαρξισμού και η ανάδυση διάφορων μεταμαρξισμών είναι εντονότερη σε αυτό που σχηματικά αποκαλούμε «δυτικό κόσμο» για μια σειρά από ιστορικούς λόγους που δεν είναι της παρούσης να αναφερθούμε.

«κοινωνικά κινήματα» εντάσσονται κινήματα με ακόμη και διαφορετικά, αντιθετικά πολιτικά-κοινωνικά και ταξικά χαρακτηριστικά. Υπάρχουν κοινωνικά κινήματα με ασαφή και ρευστά κοινωνικά/ταξικά χαρακτηριστικά, ενώ, ταυτόχρονα υφίστανται κινήματα που συγκροτούνται κυρίως βάσει της θέσης των υποκειμένων τους μέσα στην παραγωγική διαδικασία. Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε εδώ, ως παράδειγμα της πρώτης μορφής κινήματων, αυτό ενάντια στις εκτρώσεις, και αντίστοιχα, ως παράδειγμα της δεύτερης, το μεγάλο απεργιακό κίνημα των αγροτών στην Ελλάδα το 1996. Αυτά τα δυο είδη διαφορετικών κοινωνικών κινήματων δε χωρίζονται βεβαίως με κάποιο «σινικό τοίχος». Η περίπτωση του κάθε κινήματος είναι διαφορετική και δεν πρέπει ποτέ ο κοινωνικός επιστήμονας μηχανιστικά να προσπερνά τα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά που χαρίζουν στην κάθε κατάσταση την ιδιομορφία της.

Αν συμφωνήσουμε σε αυτό το συμπέρασμα ,δε θα δυσκολευτούμε να αντιληφτούμε ότι διαφορετική ίσως επίδραση και επιρροή μπορεί να έχει η κοσμοθεωρία του Μαρξ σε διαταξικά ή αταξικά κοινωνικά κινήματα και διαφορετική σε κοινωνικά κινήματα που κύριο τους χαρακτηριστικό είναι η ταξική - και για την ακρίβεια η προλεταριακή εργατική τους- σύνθεση και φύση. Η αιτία είναι προφανής: όπως καταδεικνύει και η μαρξική ερμηνεία της Κομμούνας, η μαρξική θεωρία συγκροτήθηκε ως ζωντανή κατεύθυνση δράσης, ώστε το προλεταριάτο να «σπάσει τις αλυσίδες του».

Ένας κοινωνικός επιστήμονας που θα είχε την τύχη να συμμετάσχει ενεργά και οργανικά ,όχι μόνο μέσα από τον αποστειρωμένο ρόλο του παρατηρητή, σε ένα κοινωνικό κίνημα, αμέσως θα αντιλαμβανόταν ότι αυτό το μωσαϊκό ιδεών, πολιτικών απόψεων και πρακτικών που κυκλοφορούν στους κόλπους του κινήματος, ωθεί κατ' αναγκαιότητα το ίδιο το κίνημα σε μια εσωτερική σύγκρουση για την ηγεμονία της μιας ή της άλλης τακτικής ή στρατηγικής, της μιας ή της άλλης αντίληψης.

Αυτήν ακριβώς τη σύγκρουση προσπάθησα να αναδείξω σε αυτήν μου την εργασία: τη σύγκρουση ανάμεσα στο πολιτικό σχέδιο και ιδεώδες του μαρξικού έργου μέσα από την ανάγνωση της Κομμούνας απέναντι σε έναν από τους εξέχοντες θιασώτες του μετα-μαρξισμού όπως είναι ο Μπαντιού. Αυτή η σύγκρουση ,όπως μπορεί να φανταστεί κανείς, παίρνει σάρκα και οστά μέσα στα σύγχρονα κινήματα. Ο μαρξισμός, παρά το «ένδοξο παρελθόν» του, καλείται να

επανεπιβεβαιώσει το ορθόν της θέσης του απέναντι στις όλο και πιο «απολίτικες» και αντιεξουσιαστικές τάσεις που εμφανίζονται στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα, με ταξικές ή με διαταξικές ορίζουσες. Η ιστορία- όπως έλεγε ο Μαρξ- για να παραφράσω μια διάσημη ρήση του «επαναλαμβάνεται την πρώτη φορά σαν τραγωδία και τη δεύτερη σαν φάρσα». Σε αυτήν ακριβώς την ιστορική φάρσα καλείται να απαντήσει κριτικά και αυτοκριτικά ο σύγχρονος μαρξισμός, επιχειρώντας να αντιπαρατεθεί προς τις μετα-μαρξιστικές θεωρίες που ανακυκλώνουν με μια πιο εκλεπτυσμένη και – η αλήθεια είναι - πολύ πιο γοητευτική μορφή ένα ξεπερασμένο πολιτικό περιεχόμενο (όπως αυτό των μπακουνιστών, των μπλανκιστών κτλ).

Αυτή η «φάρσα» των σύγχρονων μετα-μαρξιστικών αφηγήσεων, που επαναλαμβάνεται 150 χρόνια μετά την ήττα της Κομμούνας, είναι ένα από τα πολλά στοιχεία που έχουν να κερδίσουν όσοι ακόμα ενάμιση αιώνα μετά την έφοδο στον ουρανό των ηρωικών Κομμουνάρων εμπνέονται από τα ιδανικά τους, και διδάσκονται από την τραγική ικάρια πτήση τους.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Άντερσον, Π. (2019). Οι αντινομίες του Αντόνιο Γκράμσι (The Antinomies of Antonio Gramsci). Αθήνα: Red Marks (1978).
- Γκρούπι, Λ. (1977). Η έννοια της ηγεμονίας στον Γκράμσι (Il concetto di egemonia in Gramsci). Αθήνα: Θεμέλιο (1972).
- Ένγκελς, Φ. (1874). *Φρίντριχ Ένγκελς - Για την εξουσία*. Marxists Internet Archive. <https://www.marxists.org/ellinika/archive/marx/works/1872/giaexoyisia.html>
- Καραμήτρου, Ε. (2015). *Δικτατορία του Προλεταριάτου και Δημοκρατία (Διπλωματική Εργασία)*. ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη.
- Λένιν, Β. (1981). *Κράτος και Επανάσταση (Государство и революция)*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή (1917).
- Λισαγκαρέ, Π. (2005). *Η Ιστορία της Παρισινής Κομμούνας του 1871 (Histoire de la Commune de 1871) (Vols. 1 & 2)*. Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος (1876).
- Μαρξ, Κ. (2006). *Το εβραϊκό ζήτημα (Zur Judenfrage)*. Αθήνα: Οδυσσεάς (1844).
- Μαρξ, Κ. (2007). *Κριτική του προγράμματος της Γκότα (Kritik des Gothaer Programms)*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή (1891).
- Μαρξ, Κ. (1978). *Κριτική της Ελεγιανής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου (Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie)*. Αθήνα: Παπαζήσης (1843).
- Μαρξ, Κ. (2011). *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία (Der Bürgerkrieg in Frankreich)*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή (1871).
- Μαρξ, Κ. (2012). *Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη (Der 18te Brumaire des Louis Napoleon)*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή (1851).
- Μαρξ, Κ. (2014). *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840* (μτφ Θ. Γ. Γκιούρας & Θ. Ν. Νουτσόπουλος). Αθήνα: ΚΨΜ.
- Μαρξ, Κ., & Ένγκελς, Φ. (1984). *Μανιφέστο του κομμουνιστικού κόμματος (Manifest der Kommunistischen Partei)*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή (1848).
- Μαρξ, Κ., & Ένγκελς, Φ. (1997). *Η γερμανική ιδεολογία (Die deutsche Ideologie)*. Αθήνα: Gutenberg (1932).
- Μαρξ, Κ., & Ένγκελς, Φ. (2012). *Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία (Die Klassenkämpfe*

- in Frankreich, 1848–1850*). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή (1850).
- Μαρξ, Κ. κ.α. (1975). *Σχετικά με την Κομμούνα του Παρισιού* (επιμ. Ψυρούκης),
Αθήνα: Γη
- Μαρξ, Κ. (2019). *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Μαρξ Κ., (2018) *Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Μαρξ Καρλ, (2012) *Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Μαστρογιαννόπουλος, Τ., (2013), *Η άνοδος και η πτώση των Εργατικών Διεθνών*, Αθήνας:
Τόπος
- Μιχαήλ, Σ. (2011). «Ζώντας με την ιδέα (Για τον Αλαίν Μπαντιού)» Αθήνα:
Αληθεια, 45–56
- Μπακούνιν, Μ. (1990). *Η Παρισινή κομμούνα του 1871 και η Ιδέα του Κράτους (Commune de Paris)*. (μτφ Γ. Ξυλαγκράς). Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος (1871).
- Μπενσαΐντ, Ν. τ. (2016). «Ένας υποθετικός κομμουνισμός σχετικά με την «Κομμουνιστική Υπόθεση» του Αλέν Μπαντιού.» Τετράδια Μαρξισμού.
https://tetradia-marxismou.gr/%CE%AD%CE%BD%CE%B1%CF%82-%CF%85%CF%80%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CE%BA%CE%BF%CE%BC%CE%BC%CE%BF%CF%85%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82/?fbclid=IwAR1PXxVvyUtUzAVhFXAB-J2hOqfgh2g7nzM4lfdzkZ_hXxH0mYOJpd6rjY
- Προχορόφ Α.Μ., (επ. Φιλιππόπουλος Γ.), (1981), *Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια*, Τόμος 23, Αθήνα: Ακάδημος
- Τζαρέλλας, Δ. (2020). Συμβολή σε μια κριτική θεωρία του κράτους. Αθήνα: ΚΨΜ.
- Τζόνστοουν, Μ. (1970). *Σοσιαλισμός, δημοκρατία και μονοκομματικό σύστημα (Socialism, Democracy and one Party System)*. Αθήνα: Αγώνας (1965).
- Σταυρακάκης, Γ. (2012). *Η Λακανική αριστερά: Ψυχανάλυση, θεωρία, πολιτική*. Αθήνα: Σαββάλας.

Σωτήρης, Π. (2010). «Οντολογία και πολιτική στο έργο του Alain Badiou.» Θέσεις.

http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1101&fbclid=IwAR060rbBsIDv6VqTENhTVvgUPhztMNCxa1_YGtRvDt_YEoA8Wdg-LCKMqc4

Φόστερ, Ο., (1975), *Η Ιστορία των Τριών Διεθνών*, Αθήνα: Γνώσεις

Χρύσης, Α. (1996). *Φιλοσοφία και χειραφέτηση*. Αθήνα: Ιδεοκίνηση.

Χρύσης, Α. (2004). *Φιλοσοφία της Ιστορίας*. Αθήνα: Κριτική.

Χρύσης, Α. (2014). *Ο Marx της δημοκρατίας*. Αθήνα: ΚΨΜ.

Χρύσης, Α. (2017). «*Το συμβάν της Οκτωβριανής Επανάστασης και η ιδέα του*

κομμουνισμού του Αλαίν Μπαντιού.» Τετράδια Μαρξισμού. [https://tetradia-](https://tetradia-marxismou.gr/%CE%BF%CE%BA%CF%84%CF%89%CE%B2%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-alain-badiou/?fbclid=IwAR0N8l9z3VmsnPAVVJSqsOqmjfzILK3HKZkjBtf7TLdO4nOT3tm7L3EolA)

[marxismou.gr/%CE%BF%CE%BA%CF%84%CF%89%CE%B2%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%AE-](https://tetradia-marxismou.gr/%CE%BF%CE%BA%CF%84%CF%89%CE%B2%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-alain-badiou/?fbclid=IwAR0N8l9z3VmsnPAVVJSqsOqmjfzILK3HKZkjBtf7TLdO4nOT3tm7L3EolA)

[%](https://tetradia-marxismou.gr/%CE%BF%CE%BA%CF%84%CF%89%CE%B2%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-alain-badiou/?fbclid=IwAR0N8l9z3VmsnPAVVJSqsOqmjfzILK3HKZkjBtf7TLdO4nOT3tm7L3EolA)

[CE%AC%CF%83%CF%84%CE](https://tetradia-marxismou.gr/%CE%BF%CE%BA%CF%84%CF%89%CE%B2%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-alain-badiou/?fbclid=IwAR0N8l9z3VmsnPAVVJSqsOqmjfzILK3HKZkjBtf7TLdO4nOT3tm7L3EolA)

[%](https://tetradia-marxismou.gr/%CE%BF%CE%BA%CF%84%CF%89%CE%B2%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-alain-badiou/?fbclid=IwAR0N8l9z3VmsnPAVVJSqsOqmjfzILK3HKZkjBtf7TLdO4nOT3tm7L3EolA)

[B7-alain-](https://tetradia-marxismou.gr/%CE%BF%CE%BA%CF%84%CF%89%CE%B2%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-alain-badiou/?fbclid=IwAR0N8l9z3VmsnPAVVJSqsOqmjfzILK3HKZkjBtf7TLdO4nOT3tm7L3EolA)

[badiou/?fbclid=IwAR0N8l9z3VmsnPAVVJSqsOqmjfzILK3HKZkjBtf7TL](https://tetradia-marxismou.gr/%CE%BF%CE%BA%CF%84%CF%89%CE%B2%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-alain-badiou/?fbclid=IwAR0N8l9z3VmsnPAVVJSqsOqmjfzILK3HKZkjBtf7TLdO4nOT3tm7L3EolA)

[dO4nOT3tm7L3EolA](https://tetradia-marxismou.gr/%CE%BF%CE%BA%CF%84%CF%89%CE%B2%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-alain-badiou/?fbclid=IwAR0N8l9z3VmsnPAVVJSqsOqmjfzILK3HKZkjBtf7TLdO4nOT3tm7L3EolA)

[dO4nOT3tm7L3EolA](https://tetradia-marxismou.gr/%CE%BF%CE%BA%CF%84%CF%89%CE%B2%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-alain-badiou/?fbclid=IwAR0N8l9z3VmsnPAVVJSqsOqmjfzILK3HKZkjBtf7TLdO4nOT3tm7L3EolA)

Χρύσης, Α. (2020). Ο Marx του κομμουνισμού. Αθήνα: ΚΨΜ.

Χρύσης, Α. (2021). Θεωρίες του Πολιτικού Υποκειμένου.

Ψυρούκης, Ν. (Επ.). (1975). Σχετικά με την Κομμούνα του Παρισιού. Αθήνα: Γη.

Ψυρούκης, Ν. (1989). Οι ταξικοί αγώνες στην εποχή του καπιταλισμού (Vol. 1).

Αθήνα: Επικαιρότητα.

Ξενόγλωσση

Abensour, M (2019). Η δημοκρατία ενάντια στο κράτος (La Democratie Contre

L' Etat) (μτφ Κ. Π. Πάπαρη). Αθήνα: Στάσει Εκπίπτοντες (2012).

Badiou, A. (2006). Μανιφέστο για τη φιλοσοφία (Α. Κλαμπατσέα, Μτφ.). Αθήνα:

Ψυχογιός.

Badiou, A. (2008). *Η πολιτική και η λογική του συμβάντος* (Δ. Βεργέτης & Τ.

Μπέτζελος,

Μτφ.).

Αθήνα:

Πατάκη..

Badiou, A. (2009). *Η κομμουνιστική υπόθεση* (Ν. Ηλιάδης, Φ. Σιατίτσας, Π.

Σωτήρης, Μ. Τσίχλη, & Α. Π, Μτφ.). Αθήνα: Πατάκη.

Badiou, A. (2011). *Από το είναι στο συμβάν* (Δ. Βεργέτης, Ε. Γιαννοπούλου, Ν.

- Ηλιάδης, Κ. Κέη, Α. Κλαμπατσέα, & Χ. Ε. Ράπτης, Μτφ.; 3rd ed.). Αθήνα: Πατάκη.
- Badiou, A. (2012a). *The rebirth of history: Times of riots and uprisings* (G. Elliott, Μτφ.) Brooklyn: Verso.
- Badiou, A., (2012b), Συμβάν και Πολιτική Οργάνωση, <https://waltendegewalt.wordpress.com/2012/02/20/%CF%83%CF%85%CE%BC%CE%B2%CE%AC%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CE%BF%CF%81%CE%B3%CE%AC%CE%BD%CF%89%CF%83%CE%B7-%CE%B1-badiou/?fbclid=IwAR2Vp9UjWjuPvKEcGfinqJiKkcxKYIIejxc9y9Qbh4leUk35ncc2rtI0Uc>, <https://waltendegewalt.wordpress.com/>
- Badiou, A. (2013a). *Being and event* (O. Feltham, Μτφ.). London: Bloomsbury Publishing.
- Badiou, A. (2013b). *Philosophy and the event*. Cambridge: Polity Press.
- Badiou, A. (2018). *Can politics be thought?* (B. Bosteels, Μτφ.). Durham: Duke University Press.
- Badiou, A., & Gauchet, M. (2016). *Τι να κάνουμε;* (Α. Παππάς, Μτφ.). Αθήνα: Πατάκη.
- Balibar, E. (1978). *Για την δικτατορία του προλεταριάτου (Sur la dictature du prolétariat)*. Αθήνα: Οδυσσέας (1976).
- Balibar, E. (2014). *Κράτος, μάζες, πολιτική (Race, Nation, Classe)*. Αθήνα: Εκτός Γραμμής (1988).
- Bartlett, A. J., & Clemens, J. (2014). *Alain Badiou: Key Concept*. London: Routledge.
- Bensaïd, D. (2004). «*Alain Badiou and the miracle of the event.*» Marxists.Org. https://www.marxists.org/archive/bensaïd/2004/xx/badiou.htm?fbclid=IwAR0A_yKSwqZNPn2uhuAN2G_9LvY6C7mrUzBSR5-9QLUD8jPNb9htzXLgbvM
- Bookchin, M. (2015). Η τρίτη επανάσταση-Λαϊκά κινήματα στην επαναστατική εποχή (The Third Revolution: Popular Movements in the Revolutionary Era)

- (Vol.2). Αθήνα: Αλεξάνδρεια (1996).
- Callinicos, A. (2006). *The resources of critique*. Cambridge: Polity Press.
- Callinicos, A., Kouvelakis, S., & Pradella, L. (2020). *Routledge handbook of Marxism and Post-Marxism* (1st ed.). London: Routledge.
- Douzinas, C., & Žižek, S. (Μτφ.). (2010). *The Idea of Communism*. London: Verso.
- Crossin, M. (2020). *Interpreting Marx's Theory of the State and Opposition to Anarchism*. theanarchistlibrary.org.
- Draper, H. (1987). *The Dictatorship of the Proletariat (1st ed.)*. New York: Monthly Review Press.
- Draper, H. (2011). *Karl Marx's Theory of Revolution: Vol. 3 - The " Dictatorship of the Proletariat "*. India: Aakar Books.
- Gibson, A. (2011). «Ο Μπαντιού, ο Πλάτων και η λογική των Κόσμων: Για τη λογική της “διαλεκτικότητας.”» Αθήνα: *Αληθεια*, 33–44.
- Gould, R. (1995). *Insurgent Identities: Class, Community, and Protest From 1848 to the Commune*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hallward, P. (2002). «Badiou's Politics: Equality and justice.» Culture Machine. https://culturemachine.net/the-ethico-political-issue/badiou-politics-equality-and-justice/?fbclid=IwAR3myeCCrJyW7FxKPw48UK_uFY75vhpy2KS7Gmtw0vOlbeV_Nqlymo6u9Vk
- Harrison, O. (2014). *Revolutionary subjectivity in Post-Marxist thought*. London: Routledge.
- Hobsbawm, E., (2003), *Η εποχή του Κεφαλαίου 1848-1875*, Αθήνα: MIET
- Homer, S. (2017). *Εισαγωγή στον Ζακ Λακάν* (Σ. Μαύρη, Μτφ.). Αθήνα: Oposito.
- Johnstone, M. (1971). *The Paris Commune and Marx's Conception of the Dictatorship of The Proletariat*. USA: The Massachusetts Review, Inc.
- Kautsky, K. (1919). *Dictatorship of the Proletariat*. UK: National Labour Press.
- Keucheyan, R. (2017). *Αριστερό Ημισφαίριο* (Γ. Καράμπελας, Μτφ.). Αθήνα: Angelus Novus.
- Korsch, K. (1977). *Revolutionary Theory*. USA: University of Texas Press.
- Kouvelakis, S. (2021). *On the Paris Commune: Part 3*. <https://www.versobooks.com/>. <https://www.versobooks.com/blogs/5044->

[on-the-paris-commune-part-3](#)

- Lefebvre, H. (2021). *The proclamation of the Commune 26th March 1871*.
<https://www.versobooks.com/>. <https://www.versobooks.com/blogs/5037-henri-lefebvre-the-proclamation-of-the-commune-26th-march-1871>
- Marx, K., & Engels, F. (1979). *Collected Works* (μτφ R. L. Livingstone, C. D. Dutt, & C. U. Upward,.; Vol. 11). Moscow: Progress Publishers.
- Marx, K., & Engels, F. (1986). *Collected Works* (μτφ R. L. Livingstone, K. Cook, D.Forgacs, G. Koslov, B. Selman Vol. 22). Moscow: Progress Publishers.
- Marx, K., & Engels, F. (1983). *Collected Works* (μτφ R. L. Livingstone, K. Cook, D.Forgacs, G. Koslov, B. Selman Vol. 39). Moscow: Progress Publishers.
- Marx, K., & Engles, F. (1989). *Collected Works* (μτφ P. Ross, B. Ross; Vol. 44).
Moscow: Progress Publishers.
- Marx, K., & Engels, F.(1992). *Collected Works* (μτφ R. L. Livingstone, P. Ross, B. Ross, S. Mitchell, S. Smith; Vol. 46). Moscow: Progress Publishers.
- Marx, K., & Engels, F. (n.d.). *Marx & Engels collected works vol 46: Marx and Engels: 1880–1883*. London: Lawrence & Wishart.
- Phelps, H. (2013). *Alain Badiou: Between theology and Anti-Theology*. Durham: Acumen.
- Price, R. (1972). *Ideology and Motivation in the Paris Commune of 1871*. UK: Cambridge University Press.
- Tombs, R. (1999). *The Paris Commune 1871*. UK: Longman.
- Trotsky, L. (1920). *Terrorism and Communism*. USA: Workers Party of America.